

TOVATÚNÓ ÁLOM

**(VÁLOGATÁS A GYERMEKKORTÖRTÉNET
EURÓPAI FORRÁSAIBÓL)**

**SZERKESZTETTE:
DR. KÉRI KATALIN**

**KÖZREMŰKÖDÖTT:
AMBRUS ATTILA JÓZSEF**

**Jelen válogatás - mind elektronikus, mind pedig nyomtatott formában -
csak a szerkesztő előzetes engedélyével terjeszthető!**

Pécs, 1999. március 31.

TARTALOM

Előszó

Kéri Katalin A felnőttek nagyított gyermekek?

GYERMEKVÁRÁS, SZÜLETÉS

SÁMUEL ELSŐ KÖNYVE
ZSOLTÁROK KÖNYVE
EURIPIDÉSZ: PHOINÍKIAI NŐK
PLATÓN: TÖRVÉNYEK
GRATULÁCIÓ A HARMADIK FIÚ SZÜLETÉSÉHEZ
SZÜLETÉSI NYILVÁNTARTÁS A RÉGI RÓMÁBAN
HELVETIUS: AZ IDŐPONTRÓL, AMIKOR A NEVELÉS KEZDŐDIK

SZÜLŐK, NAGYSZÜLŐK, GYERMEKEK

HOMÉROSZ: ÍLIÁSZ
TACITUS A SZÜLŐ-GYERMEK KAPCSOLATRÓL
IUVENALIS A NEVELÉSRŐL
STRASSBURG: TRISTAN ÉS IZOLDA
PLATTER EMLÉKEI ANYJÁRÓL ÉS NEVELÉSÉRŐL
VIVES A SZÜLŐ-GYERMEK KAPCSOLATRÓL
RABELAIS: GARGANTUA LEVELE FIÁHOZ, PANTAGRUELHEZ
BACON: ESSZÉK
MADAME SÉVIGNÉ LEVELE GRIGNANNÉNAK
MADAME SÉVIGNÉ LEVELE GRIGNANNÉNAK 2.
MONTAIGNE: AZ ATYÁK SZERETETÉRŐL GYERMEKEIK IRÁNT
FICHTE A SZÜLŐ-GYERMEK KAPCSOLATRÓL
GOETHE: ÉLETEMBŐL
HUGO A NAGYAPASÁGRÓL
ELLEN KEY A SZÜLŐ-GYERMEK KAPCSOLATRÓL
THOMAS MANN: REGGEL
FREUD A SZÜLŐ-GYERMEK KAPCSOLATRÓL
KAHLIL GIBRAN: A PRÓFÉTA
ISMERETLEN SZERZŐ: ANYÁNAK LENNI EZT IS JELENTI:

SZOPTATÁS, GYERMEKTÁPLÁLÁS, DAJKASÁG

ARISZTOTELÉSZ: POLITIKA
GELLIUS: ANYATEJ VAGY SZOPTATÓS DAJKA
LULL: A GYERMEK NEVELÉSÉRŐL
TÁPLÁLKOZÁS A KÖZÉPKORI KOLOSTORBAN
VIVES: A DIÁKOK ÉTKEZÉSE
ROUSSEAU A SZOPTATÁSRÓL
BEBEL A SZOPTATÁSRÓL ÉS A DAJKASÁGRÓL
BEBEL A GYERMEKEK TÁPLÁLKOZÁSÁRÓL

GYERMEKNEVELÉS

PLATÓN: AZ ÁLLAM
PLATÓN: TÖRVÉNYEK
ARISZTOTELÉSZ: POLITIKA
XENOPHÓN A SPÁRTAI NEVELÉSRŐL
PLUTARKHOSZ A SPÁRTAI NEVELÉSRŐL
CICERO A KISGYERMEKEKRŐL
STRABÓN: GEÓGRAPHIKA
TACITUS: GERMANIA
TACITUS A „MODERN” NEVELÉSRŐL

QUINTILIANUS A KÉNYEZTETÉSRŐL
APULEIUS AZ ISKOLAI NEVELÉS FOKOZATAIRÓL
SZENT JEROMOS A BETŰVETÉS TANÍTÁSÁRÓL
AUGUSTINUS: VALLOMÁSOK
STRASSBURG: TRISTAN ÉS IZOLDA
WOLFDIETRICH LOVAGI NEVELÉSÉRŐL
LULL A GYERMEK NEVELÉSÉRŐL
TANULÓGYERMEKEK NAPIRENDJE A KÖZÉPKORBAN
MAFFEO VEGIO A TESTI ÉS ERKÖLCSI NEVELÉSÉRŐL
ERASMUS: A GYERMEKEK NEVELÉSE
ERASMUS A NEVELÉSÉRŐL
VIVES AZ ISKOLAI TANÍTÁSÁRÓL
MONTAIGNE PEDAGÓGIAI TANULMÁNYAI
COMENIUS: DIDACTICA MAGNA
MADAME DE LAMBERT: TANÁCSOK A GYERMEKEK NEVELÉSÉHEZ
ROUSSEAU A NEVELÉSÉRŐL
GEORGE SAND VALLOMÁSAI
BEBEL A GYERMEKEK NEVELÉSÉRŐL
ELLEN KEY A NEVELÉSÉRŐL

FEGYELMEZÉS, GYERMEKBÁNTALMAZÁS

PÉLDABESZÉDEK KÖNYVE
PLATÓN: TÖRVÉNYEK
PLAUTUS A TESTI FENYÍTÉKRŐL
QUINTILIANUS ELÍTÉLI A TESTI FENYÍTÉST
MARTIALIS: NYÁRI VAKÁCIÓ
SZENT BENEDEK REGULÁJA
TURGOTUS: SKÓCIAI SZENT MARGIT ÉLETE
A SZERZETESNEK SZÁNT GYERMEKEK NEVELÉSE A KOLOSTORBAN
ERASMUS A VERÉSÉRŐL
LUTHER A FEGYELMEZÉSÉRŐL
MONTAIGNE PEDAGÓGIAI TANULMÁNYAI
ROUSSEAU A FEGYELMEZÉSÉRŐL
HERBART: PEDAGÓGIAI ELŐADÁSOK VÁZLATA
BEBEL A FEGYELMEZÉSÉRŐL

ÖLTÖZKÖDÉS, GYERMEKDIVAT

A RÓMAI GYEREKEK BULLA-VISELETÉRŐL
ERASMUS: A GYERMEKRUHÁRÓL
VIVES A GYERMEKEK ÖLTÖZKÖDÉSÉRŐL
JEAN ROU EMLÉKIRATAI
HEROARD NAPLÓJA
CORDIER: DIALÓGUSOK
ROUSSEAU A KISGYEREKEK ÖLTÖZTETÉSÉRŐL
GEORGE SAND VALLOMÁSAI

GYERMEKJÁTÉKOK

HOMÉROSZ: ODÜSSZEIA
VIVES: HAZATÉRÉS ÉS GYERMEKJÁTÉKOK
XIII. LAJOS JÁTÉKAI
ROUSSEAU A JÁTÉKRÓL
GEORGE SAND VALLOMÁSAI

GYERMEKHALANDÓSÁG; KITETT GYERMEKEK, GYERMEKGYILKOSSÁG

MÓZES MÁSODIK KÖNYVE
SÁMUEL: BETSABÉ GYERMEKE MEGHAL
EURIPIDÉSZ: MÉDEIA
EURIPIDÉSZ: ANDROMAKHÉ
ARISZTOTELÉSZ: POLITIKA

PLAUTUS A GYERMEKKITEVÉSRŐL
PLUTARKHOSZ A SPÁRTAI NEVELÉSRŐL
TACITUS: GERMÁNIA
A SZÁLI FRANKOK TÖRVÉNYKÖNYVE
V. ISTVÁN LEVELE LUDBERTUSHOZ
KOCHANOWSKI: GYÁSZDALOK III.
ENGELS A GYERMEKHALANDÓSÁGRÓL

GYERMEKMUNKA

BARBIER A GYERMEKMUNKÁRÓL
ENGELS AZ ANGOL MUNKÁSGYEREKEK EGÉSZSÉGÉRŐL
MARX A GYERMEKMUNKÁRÓL ÉS A NEVELÉSRŐL
BEBEL A GYERMEKMUNKÁRÓL
ELLEN KEY A DOLGOZÓ GYEREKEKRŐL

A GYERMEKEK JOGAI

PLATÓN: TÖRVÉNYEK
KORAI ANGOLSZÁSZ TÖRVÉNYEK
HEGEL A GYERMEK NEVELÉSHEZ VALÓ JOGÁRÓL
SAINT-JUST A GYERMEKEK ÖRÖKÖSÖDÉSI JOGÁIRÓL
KORCZAK A GYERMEK JOGÁIRÓL
UNICEF - GYERMEKJOGI EGYEZMÉNY

Előszó

*„Nincs ember, aki ne gondolna
tűnő álmoként aranykorára”*

(George Sand)

*„A gyermekkor története rémálom, amelyből
csak mostanában kezdünk felébredni.”*

(De Mause)

Jelen válogatás az európai kultúrtörténet olyan forrásaiból készült, amelyek az ókortól századunkig terjedő évezredek gyermekkortörténetébe nyújtanak bepillantást. A történettudományon illetve a neveléstörténeten belül a gyermekkortörténeti kutatások nem tekinthetnek vissza túlságosan nagy múltra. Csak a 20. század újabb, interdiszciplináris kutatásokra alapozó, a történelmet a maga teljességében megragadni igyekvő irányzatai fordították figyelmüket a magánélet, a család, a gyermekek története felé. (Lásd a bevezető tanulmányt.)

Magyarországon mindezig nem létezik olyan forrásgyűjtemény, amely a gyermekkor-történettel kapcsolatosan született, bár vitathatatlan, hogy a téma iránti érdeklődés hazánkban is jelentősen megnövekedett az utóbbi évtizedben. Mivel az egyetemes neveléstörténeti, pszichológiai, pszichohistóriai vizsgálódások már régebbi keletűek, Magyarországon egyelőre főként a külföldi kutatási eredmények közzététele és értelmezése folyik. Ariès, de Mause, Shahar, Pollock és mások művei csak napjainkban váltak - részleteiben - magyar nyelven hozzáférhetővé a hazai olvasóközönségnek.

Forrásválogatásunk tehát úttörő próbálkozás, mely - éppen ebből kifolyólag - csak a kezdeti lépés további, nagyobb terjedelmű, újabb művek részleteit bemutató antológiák összeállításához. E kötetben Homérosz idejétől Thomas Mann világáig az európai gyermekkortörténet különböző pillanatai villannak fel. A tematikus elrendezés - mely a neveléstörténet **szinkrón** szemléletét jelzi - olyan jogi, filozófiai, etikai, irodalmi és pedagógiai művek köréből kiemelt **részleteket** tartalmaz, amelyek látni engedik egyes korok gyermekeinek mindennapjait illetve a korabeli - írástudó! - felnőttek róluk alkotott véleményét. A témák megválasztása a fellelt forrásokhoz igazodva történt. A gyermekvárás, születés; a gyerekek felnevelésének történetével kapcsolatos írások; a gyermeki jogok forrásai; a gyermekkitekvest, gyerekbetegségeket érintő, gyerekbántalmazással kapcsolatos műrészletek éppúgy megtalálhatóak ebben a válogatásban, mint a szülő-nagyszülő-gyermek kapcsolatot kifejező, a gyermekjátékokat, gyermeki táplálkozást és ruházkodást leíró sorok.

A gyűjteményben magyar nyelven hozzáférhető művek részletei mellett a szerkesztő fordításában készült idézetek is helyet kaptak (pl. Juan Luis Vives friss, életszerű leírásai a gyermekek 16. századi hétköznapjairól). A szerkesztő a jövőben tervezi a gyűjtemény folyamatos bővítését, mely ezután főként idegen nyelvű művek fordításával képzelhető el.

A férfi álnéven publikáló bátor, környezetéből kirívó nő, George Sand valaha aranykorként emlegette a gyermekkort, amely - mint sok más író és költő is leírta már - tűnő álmoként lebben tova. Miként ez a szövegválogatás is érzékelteti, ez csak az igazság egyik oldala a gyermekkorral, gyermekkortörténettel kapcsolatosan. A boldog, aranykor-szerű gyermekkor

minden korszakban csak bizonyos gyermekeknek jutott osztályrészül. Sok gyermek a történelem során ugyanis meg sem érte a felnőttkort, vagy legalábbis igen nehéz évek voltak számára felnövekedésének esztendői. A gyermekkitevések, gyermekbántalmazások, szexuális zaklatások, és - szakirodalmi megnevezéssel élve - a „fekete pedagógia” ugyanis sok gyermek életét megkeserítették (megkeserítik).

Szövegválogatásunkban szeretnénk volna érzékeltetni azt, hogy a gyerekkortörténet sokszínű volt, éppúgy, mint maga a történelem, mint jelenünk vagy jövőnk mindennapjainak világa. Voltak vidámabb és nehezebb gyermeksorsok, és teljesen egyértelmű, hogy egyes gyermekek egyéni életútján belül is voltak „napos” és „árnyékos” oldalak.

Bár kétségkívül sok előremutató lépés történt az elmúlt századokban a gyermekek jogait, nevelését, gyógyítását illetően, a gyerekkortörténetet helytelen volna valamiféle „sikertörténetként” elkönnyelni. Egyrészt azért, mert számos probléma, a gyerekkort érintő kérdés máig sem került egyetemesen megoldásra. A pszichológiai, antropológiai és egyéb tudományok nem is valószínűsíthetik az emberi természetből eredő problémák pl. „jogi rendezését.”

Másrészt fontos hangsúlyozni, hogy - miként a források is mutatják - nem függ a naptárban olvasható évszámtól a szülők gyermekek felé forduló szeretete, a gyermek gondozása, felnevelése iránt érzett aggodalom. Homérosz csaknem háromezer éves nagy eposzának, az Íliásznak főhőse, Hektór éppúgy ellágyult és elgyönyörködött kisgyermeke bájosságában, mint századunk neves írója, Thomas Mann.

E szövegválogatás segítség ahhoz, hogy mindenki maga elmélkedjen - a forrásokat értelmezve - a gyermekkor történetének lapjai fölött. A gyermekkorról, mely „általában” se nem álom, se nem rémálom. Évezredekén át volt ilyen is és olyan is. A történész feladata, hogy a lehető legteljesebben láttassa.

Kéri Katalin
szerkesztő

Pécs, 1999. március 31.

Kéri Katalin

A felnőttek nagyított gyermekek?

(Neveléstörténeti szemléletváltás és gyerekkortörténeti kutatások)

1. Szemléletváltás a neveléstörténetben

Pedagógiai tanácskozásokon, szakmai vagy baráti beszélgetéseken gyakorta hangzik el az a kijelentés, hogy jó a neveléstörténészeknek, hiszen az ő tárgyuk „szilárd”, kialakultak már a körvonalai, e tudományág művelői elsődleges és másodlagos források tömegére építhetik tanóráikat és kutatásaikat. A helyzet azonban korántsem ilyen egyszerű.

A neveléstörténet napjainkban is formálódó, helyét és tárgyát kereső diszciplína, hazánkban éppúgy, mint máshol a világban. A neveléstörténet művelése esetében (is) merőben új szemléletmódra van szükség ahhoz, hogy a 3. évezred óvodáiba és iskoláiba sokoldalú, kreatív, a világot egységében is látni akaró pedagógusok kerüljenek.

A neveléstörténet - a tudományág múlt század elejétől kezdődő kibontakozása óta - hagyományosan vizsgálja 1./ az intézményes nevelés, az oktatáspolitikai történetét 2./ a nevelésfilozófiai, pedagógiai kérdésekkel foglalkozó műveket, melyek az elmúlt korokban keletkeztek. Hangsúlyozva, hogy mindezen a továbbiakban is szükség van, elodázhatalanná vált a neveléstörténet **tágabb értelmű megközelítése**.¹ Eszerint a neveléstörténet a művelődéstörténet keretei között értelmezett diszciplína, és a neveléstörténész a nevelés és oktatás valamennyi színterével és típusával foglalkozik, minden formális és informális jelenséggel kapcsolatosan végez kutatásokat. Jellemző továbbá az, hogy a neveléstörténeti vizsgálódások az újabb időkben kiterjednek valamennyi ország és korszak vizsgálatára.² Bár szerte a világon nyilvánvalóan fontos minden pedagógusjelölt számára az, hogy saját hazájának neveléstörténetét megismerje, emellett fontos cél az is az új szemléletű neveléstörténet kutatása és tanítása kapcsán, hogy az „egyetemes” vizsgálódás valóban egyetemessé váljon.³ A teljesség kifejezésére való törekvés⁴, a neveléstörténeti múlt minél alaposabb és szélesebb körű megismerése ugyanis számos tanulsággal szolgál. A nevelés lényegének megértése, a korszakok önmagában való értelmének felismerése, a rendszerszerű gondolkodás, a világ sokoldalú szemlélete ugyanis elengedhetetlenül fontos azok számára, akik mások nevelésére vállalkoznak. A neveléstörténet ilyenfajta művelése természetesen rendkívülien nehéz. Egyrészt azért, mert sok megkövesedett kijelentést kell kritika alá vetni ahhoz, hogy gondolataink szabad utat kapjanak. A kutatások megkezdéséhez sokoldalú felkészültség, nagyfokú kreativitás és mérhetetlen türelem kell. A feltárandó források mennyisége, a megvizsgálandó problémák,

---

¹ Ennek megfogalmazását lásd pl.: Brickman, W. W.: Theoretical and critical perspectives on educational history. Paedagogica Historica, 1978/1. 42-83. o.

² Lásd pl.: Larroyo: Historia general de la pedagogia. Ed. Porrúa, Mexico, 1982.; Mialaret, G.-Vial, J.: Histoire mondiale de l'éducation I-IV. Presses Universitaires de France, Paris, 1981.

³ E törekvés szellemében jelent meg a közelmúltban egy másodlagos források alapján összeállított szövegválogatás Európán kívüli népek neveléstörténetéről: Távoli tájak, ismeretlen gyerekek. Szerk., magyarázatokkal ellátta: Kéri Katalin; JPTE TKI, Pécs, 1997.

⁴ L. erről pl. az alábbi műveket: Lefebvre, G.: La naissance de l'historiographie moderne. Flammarion, Paris, 1971.; Faire de l'histoire I-III. Ed.: Le Goff, J.-Nora, P., Paris, 1974.

jelenségek száma olyan hatalmas, hogy csakis egymással kapcsolatban álló munkacsoportok összehangolt munkája, tudományközi együttműködések és kontinensek, népek közötti párbeszéd hozhat eredményeket⁵.

2. Gyermekkor-történet, mint a neveléstörténet tárgya

Fentiek mellett lényeges tárgya a neveléstörténetnek a gyermekkor-történet, a gyerekszemlélet változásának vizsgálata, amely az utóbbi időben a magyarországi történészek és neveléstörténészek kutatásaiban is egyre nagyobb teret nyer. Mivel vitathatatlan, hogy a gyermekkor a jellemformálódás szempontjából döntő időszak az ember életében, a neveléstörténet legfőbb „szereplője” maga a gyermek. Éppen most, a tágabb értelemben vett neveléstörténet előtérbe kerülése kapcsán vált kiemelkedően fontossá annak vizsgálata, hogy egyes korszakokban hogyan éltek a gyerekek, milyen kapcsolatuk volt a társadalom felnőtt tagjaival, és hogyan hatottak ők maguk a felnőttek világára⁶.

Ezen kérdések megválaszolása nélkül ugyanis tapodtat sem jutunk előbbre a nevelés és oktatás múltjának megismerésében. Mégpedig azért nem, mert ha nem közelítjük meg - interdiszciplináris módon - egyes korszakok és kultúrák valódi múltját, akkor nehéz lesz értékelnünk azon sokat hangoztatott kijelentések igazságtartalmát, melyek szerint a gyermekeket régen kicsinyített felnőttként kezelték, a múltban nem szerették annyira, mint napjainkban, és kevésbé törődtek vele. A múlt megítélésével kapcsolatosan számtalan teória és megközelítési mód létezett és létezik, de nem felejtkezhetünk meg arról, hogy a (töretlen) fejlődésbe vetett hit - melyen a neveléstörténeti kutatások sokasága alapul - ezek közül csupán egy!

3. A gyermekkor-történet kutatása és forrásai

Az 1960-as években bombaként robbant a francia Ariès „Siècles de l'enfance” (A gyermekkor évszázadai) című könyve. Ebben jelent meg „tézisszerűen” a gyermekség modern kor előtti elhanyagoltságának, a gyerekekkel szembeni múltbeli közönynek a koncepciója.⁷ A gyermekkor-történeti kutatások mára már számos olyan eredményt hoztak felszínre, melyek Ariès (és mások) kijelentéseit megkérdőjelezik vagy megdöntik, de ezek a nézetek sokszor csak kevésbé széles körben tudnak elterjedni. (A középkori gyermekkor-történet egyik legismertebb kutatója, Sulamith Shahar - a középkori nőtörténet vizsgálata során - maga is Ariès kijelentésein megütközve kezdett gyermekkor-történeti kutatásokba.)⁸

Péter Katalin történész egy írásában úgy fogalmazott, hogy a gyermekkor-történettel kapcsolatosan számos közhely kutatások nélkül került be a köztudatba. Szerinte ezek - a fentebb is említett - nézetek *„azért terjedhettek akadálytalanul a történetírásban, mert a történészek között nem nagyon voltak anyák. Nehéz elképzelni ugyanis valakit, aki a születéstől a kamaszkoron át végiggondozva a gyermekeit ne érzékelné a felnőttekétől eltérő sajátásaikat, vagy ne támadna az a sejtése, miszerint a gyermekeivel megélt sok öröm és aggodalom - minden*

---

⁵ A feladatok számbavételével, neveléstörténészek felkészültségével kapcsolatosan lásd: Kéri Katalin: Mi a neveléstörténet? JPTE -TKI, Pécs, 1997.

⁶ Ez utóbbi ponttal kapcsolatosan lásd: French, V.: A gyermek hatásának története: ókori mediterrán civilizációk című, Interneten át elérhető írását. <http://www.mek.iif.hu>

⁷ Péter Katalin: Gyermek a történetírásban. História, 1996/1. 34. o.

⁸ Shahar, S.: Childhood in the Middle Ages. Routledge, London and New York, 1990. 1. o.

*civilizációs eltérés ellenére, és egyéni kivételeket megengedve - általános emberi élmény.*⁹ Bár a történészno szavaiban kétségkívül sok igazság rejlik, érzésünk szerint a gyermekkor-történet kapcsán folytatott kutatások esetében annál sokkal többről van szó, mint hogy a kutató nő-e, anya-e. A tapasztalatok, átélt emberi érzések mellett ugyanis a legkülönbözőbb tudományok eredményei is a kutató segítségére sietnek. A pszichológia (pszichohistoria), a szociológia, a mentalitás- és családtörténet, a humánétológia és a kultúrantropológia, a néprajz, a művészettörténet, az irodalomtudomány és a nyelvészet, a demográfia és a statisztika felsorolásával is csak töredékét érintettük a gyerekkor-történet (és általában a neveléstörténet) kutatása során felhasználható tudományágaknak.

Az interdiszciplináris vizsgálódások nem csupán módszertani értelemben vett sokszínűséget kínálnak (és kívánnak...), hanem az értelmezett forrásbázis is meglehetősen széles és tarka. Mielőtt összefoglalnánk a felhasználható források főbb csoportjait, röviden szólnunk kell azokról a nehézségekről is, melyek a gyermekkor-történet kutatója előtt tornyosulnak. Miként Valerie French is írja, a történelmi korszakokban az írásos források és képzőművészeti alkotások nagy részét férfiak hozták létre, ezért az ezen forrásokból tükröződő gyermekszemlélet nem (feltétlenül) tekinthető tipikusnak a korabeli társadalom egészét nézve. A nők (anyák) nézőpontja ugyanis aligha derül ki ezekből a forrásokból, sőt, a férfiak közül is csak az uralkodói/értelmiségi elit tagjai fejezték ki érzéseiket ezekben. French arra is figyelmeztet, hogy a gyerekek képi megjelenítésével is óvatosan kell bánni, ha életmódjukra, felnőttekkel való kapcsolataikra vonatkozó következtetéseket akarunk levonni, hiszen az ábrázoláson elsősorban a kor stílusformái, konvenciói, technikai tudása tükröződik vissza, nem feltétlenül a valóság.¹⁰ Szólnunk kell továbbá arról is a forrásértelmezés kapcsán, hogy milyen félrevezető lehet egyes múltbéli dolgok jelenre vonatkoztatása illetve mostani jelenségek (fogalmak) múltba vetítése.¹¹

(A múlt ránk maradt és feltárt forrásainak mozaikdarabkáit ugyan kedvünkre rendezgethetjük meggyőződésünk, teóriánk, tudásunk stb. függvényében, de nem felejtkezhetünk meg arról, hogy e mozaikdarabkák valaha teljes képet alkottak; egy, a mai elméleteinktől függetlenül létezett valóságot.)

A gyermekkor-történet feltárását - a buktatók és nehézségek ellenére - meg kell kísérelni, a ránk maradt írásos, tárgyi és szóbeli emlékek segítségével. A hagyományosan feldolgozott és bemutatott korabeli dokumentumok mellett több, elsődleges és másodlagos forrás áll rendelkezésünkre, ha az évezredek forgatagában a gyermeket keressük.

A *jogtörténet* egyes forrásai alkotják az egyik ilyen csoportot. A sumer törvényektől a napjainkban keletkezett jogi szövegekig hosszú a sor, számos vizsgálandó szöveg akad. Ékesen szólnak egy-egy korszak, nép gyermekszemléletéről a gyermek védelméről, a szülők kötelességeiről íródott törvények, sőt az is sokat mond, ha az efféle törvények hiányoznak.

Az ókori népek esetében különösen, de a későbbi korok vonatkozásában is sokat elárulnak gyerekekről, gyereknevelésről a *mitológiai történetek, legendák*. Egy-egy mitikus vagy isteni személy felnövekedése - eltekintve a csodás elemektől - az adott kor gyermeknevelési szokásait vetíti elénk. A gyermeket (magzatot) védelmező isteni, félisteni személyek léte vagy

---

⁹ Péter K. i. m.

¹⁰ French i. m.

¹¹ Erről lásd többek között: Catarsi, E.: La historia de la infancia en Italia. Problemas y perspectivas. In: Historia de la Educación, Num. 10. Salamanca, 1991. 25. o.

hiánya is sokat elárul a gyermekszemléletről. Egyes népek vallásos iratai is haszonnal forgathatóak: a Bhagavad Gita, a Biblia, a Talmud, a Korán és más gyűjteményes munkák több, neveléstörténeti szempontból fontos részletet tartalmaznak.

Nem pusztán kultúrtörténeti adalék a *nevek vizsgálata*. A néprajzi, nyelvészeti kutatások eredményei - egy-egy korszak bemutatása tükrében - szintén vallomást tehetnek a kor gyermekképéről. Kinek lehet kérdéses, hogy abban a sumer közösségben, ahol a gyermek neve „Apja a tetőig ugrott” (mármint örömeiben, hogy utódja született...) vagy „Napisten kedveltje”, a gyereket szeretettel várták? A sort ez esetben is hosszan folytathatnánk, felhasználva a magyar nép története során létezett névadási szokásokról szóló kutatások eredményeit is.

A neveléstörténet forrásai között nagy haszonnal forgathatóak az *önéletrajzi ihletésű művek, naplók* is, elég utalnunk Augustinus, Erasmus vagy Ibn Khaldún különböző írásaira, melyekben gyerekkorukra is visszaemlékeztek. Eddig nemigen estek vizsgálódás alá azok a *levelek* sem, melyek gyerekkorról, iskolarendszerről sokat mondanak, a sumer városállamok idejétől fogva századunkig.

Az írott források között fontos adalékokat rejtenek még az *útleírások*, valamint az *orvosi szakkönyvek* és *kisgyerekápolási munkák*.

A neveléstörténész *irodalmi alkotások* között is rábukkanhat keresett tárgyára. Itt nem csupán a széles körben forgatott és idézett művekre gondolunk, mint például Rabelais, Montaigne művei, és nem is az úgynevezett „nevelési regényekre” (mint pl. Keller Zöld Henrikje), hanem versekre, novellákra is, melyek agyagtáblákon, papirusztekercseken, kőre vagy papírra írva maradtak ránk. Csak válogatni kell, a választék szinte beláthatatlan mennyiségű!

Forrásként jöhet számításba a gyerekkor-történet vizsgálata kapcsán a *művészettörténet* számos alkotása. Számos egyéb, tárgyi emlék is vall a korabeli gyerekek életéről, neveléséről. Így például a *divattörténet* kutatási eredményei, az egykori ábrázolások és a ránk maradt ruhadarabok. Másrészt a *gyermekjátékok*, az egyiptomi mozgatható állkapcsú krokodiltól a magyar népeletben is ismert „zúgattyúig”. A gyermekjátékokról írásos források is szólnak, pl.: Pollux i. sz. 2. században keletkezett, etimológiai tárgyú műve¹² vagy Vives latin nyelvkönyvének részletei.¹³ A néprajzi és régészeti kutatások segíthetnek feltárni azt is, hogy milyen *gyerekbútorokat, gyerekápolással és neveléssel összefüggő tárgyakat* használtak régebbi korok emberei.

A szóbeli források is jelentős csoportot alkotnak a gyerekkortörténet vizsgálata során. Gyermekjátékokról, gyereknyelvről, etetési, nevelési, gondozási szokásokról, felnőtt (anya)-gyermek kapcsolatáról, a gyermekek féltéséről, gyermekszeretetről hoznak hírt ezek a sokszor nagyon régi emlékek: mondókák, bölcsődalok, csúfolók, mesék, varázsló formulák és egyebek.

Látható tehát, hogy bőséges forrásanyag áll rendelkezésünkre ahhoz, hogy a neveléstörténet tanítását új ismeretekkel bővítsük. Első lépésként elvégzendő feladat ezen források számbavétele, szemelvénygyűjtemények összeállítása¹⁴. Ez amiatt is szükséges, hogy vizsgálódásaink középpontjába valóban a gyermeket helyezzük. A gyermeket, akit még annyira sem jogos

---

¹² Idézi: Ritoók Zsigmond: Mit játszottak a görög gyerekek? c. írásában. *História*, 1979/2.

¹³ Vives, Juan Luis: *Latin gyakorlatok - Dialógusok*. In: *Obras completas II.*, M. Aguilar, Madrid, 1947.

¹⁴ Lásd pl.: Becchi, Egle: *I bambini nella storia*. Ed. Laterza, Roma-Bari, 1994., *A tudás kapui*. Szerk.: Kéri Katalin, Tárogató, Bp., 1995.

kicsinyített felnőttnek tekinteni, mint a felnőtteket „nagyított gyermeknek”. Az olvasó talán megütközött a címben szereplő nyakatekert kifejezés olvasásakor. Jó volna tudni, mire gondolt közben. Talán arra, hogy a felnőttek - jobb esetben sokat megőriznek magukban gyermeki énjükből, például a kreativitást, a világ dolgaira való rácsodálkozás képességét. Ám arra is gondolhatott, hogy bizonyos felnőttek nagyra nőtt gyerekek maradtak abban az értelemben, hogy mindent gondolkodás nélkül elhisznek, amit másoktól hallanak.

Ahhoz, hogy a neveléstörténet művelését és tanítását megújult szemlélettel végezzük, hogy a gyermekek történetét a maga valóságában minél inkább megismerjük, alkotókedvre, sokoldalúságra van szükség és a hagyományok őrzése mellett a megkövesedett kijelentések felülvizsgálatára.

Ajánlott irodalom

Ariès, Ph.: Gyermek, család, halál. Gondolat, Budapest, 1987.

Cukovits Enikő: Királyi gyermekek, gyermek királyok. Móra, Budapest, 1993.

Gyermek a történelemben - História 1997/5-6. tematikus szám

Gyermekek a kora újkori Magyarországon. Szerk.: Péter Katalin; MTA-Történettudományi Intézet, Budapest, 1996.

Kulcsár Zsuzsanna: Így éltek a lovagkorban. Gondolat, Budapest, 1967.

Makkai László: A gyermek a középkorban. In: História, 1979/1.

Szabolcs Éva: A család- és gyermekortörténeti kutatások újabb fejleményei. In: Magyar Pedagógia, 1990/3-4.

Szabolcs Éva: Fejezetek a gyermekképi történeti alakulásából. ELTE, Budapest, 1995.

Vajda Zsuzsanna-Pukánszky Béla (szerk.): A gyermekkor története (Eötvös József Kiadó, Budapest, 1998.)

Delasselle, C.: Les enfants abandonnés à Paris au XVIIIe siècle. In: Annales, 1975/1. 187-217. o.

Golden, M.: Children and Childhood in Classical Athens. The Johns Hopkins University Press, Baltimore-London, 1989.

Hardyment, Christina: Dream Babies - Child Care from Locke to Spock (Jonathan Cape, London, 1983.)

Hewitt, M.-Pinchbeck, I.: Children in English Society I-II. Routledge-Univ. of Toronto Press, London-Toronto, 1969.

Historia de la familia I-II. Dir.: Burguière, A.-Klapisch-Zuber, Ch.-Segalen, m.-Zonabend, F.; Alianza, Madrid, 1988.

De Mause, Lloyd (ed.): The history of childhood. The Psychohistory Press, New York, 1974.

Morel, M.-F.: Ville et campagne dans le discours médical sur la petite enfance au XVIIIe siècle. In: Annales, 1977/5. 1007-1224. o.

Néraudau, J. P.: Être enfant à Rome. Les Belles Lettres, Paris, 1984.

Pollock, Linda: *Forgotten Children* (Cambridge University Press, Cambridge, 1980.)

Rawson, B. (ed.): *Marriage, Divorce and Children in Ancient Rome* (HRC-Clarendon Press, Canberra-Oxford, 1991.)

The Family in History - Interdisciplinary Essays. Ed.: Rabb, T. K.-Rotberg, R. I., Octagon Books, New York, 1976.

Shahar, Shulamith: *Childhood in the Middle Ages* (Routledge, London, 1990.)

Voltes, M. J. y P.: *Madres y niños en la historia de España*. Planeta, Barcelona, 1989.

Olvasmányok, bibliográfiák az Interneten:

Mozaikok az egyetemes és magyar nevelés történetéből. Szerk., írta: Kéri Katalin. *Dimenzió* 12. szám

<http://nostromo.jpte.hu/pub/iqdepo/index.htm>

Fejezetek egy készülő gyermekkortörténeti antológiából (Szerk.: Pukánszky Béla)

<http://www.jate.u-szeged.hu/~comenius>

Blackwell Neveléstörténeti Múzeum

<http://www.niu.edu/acad/leps/blackw1.html>

Szövegek a középkori gyermeknevelésről, gyermekéletről és nőtörténetről

<http://www.millersv.edu/~english/homepage/duncan/medfem>

Egyetemes neveléstörténeti site (forrásgyűjtemények, egyes országok anyaga, stb.)

<http://www.socsci.kun.nl/ped/whp/histeduc/>

GYERMEKVÁRÁS, SZÜLETÉS

SÁMUEL ELSŐ KÖNYVE

Sámuel születése

21 És mikor fölment az az ember, Elkána, egész háza népével, hogy bemutassa az ÚRnak az évenkénti áldozatot, és teljesítse fogadalmát, 22 Anna nem ment el, hanem azt mondta férjének: Majd az elválasztása után viszem el a gyermeket, hogy megjelenjék az ÚR előtt, és végleg ott maradjon. 23 A férje, Elkána ezt felelte neki: Tégy úgy, ahogy jónak látod. Maradj itthon, amíg elválasztod. Csak az ÚR tartsa meg ígéletét! Otthon maradt tehát az asszony, és szoptatta a fiát, míg el nem választotta.

24 Miután elválasztotta, elvitte magával, és vele együtt vitt egy hároméves bikát, egy véka lisztet, meg egy tömlő bort, és bevitte az ÚR házába, Silóba. A gyermek még kicsiny volt. 25 Akkor levágták a bikát, a gyermeket pedig bevitték Élihez. 26 Az asszony ezt mondta: Kérlek, uram! A te életedre esküszöm, uram, hogy én vagyok az az asszony, aki itt állt melletted és imádkozott az ÚRhoz. 27 Ezért a gyermekért imádkoztam, és az ÚR teljesítette kérésemet, amit kértem tőle. 28 Én viszont felajánlom az ÚRnak. Legyen egész életére felajánlva az ÚRnak! És ott imádták az URat.

A fordító nincs megjelölve

Sámuel első könyve 1: 21-28

Biblia - Ószövetség

(Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1991.)

268-269. o.

ZSOLTÁROK KÖNYVE

Emberé a munka, Istené az áldás

3 Bizony, az ÚR ajándéka a gyermek,
az anyaméh gyümölcse jutalom.

4 Mint a hős kezében a nyilak,
olyanok a serdülő ifjak.

5 Boldog az az ember, aki ilyenekkel
tölti meg a tegzét:
nem szégyenül meg, ha ellenségeivel
van szóváltása a kapuban.

Az istenfélők házán áldás van

2 Kezed munkája után élsz,
boldog vagy, és jól megy sorod.

3 Feleséged olyan házad belsejében,
mint a termő szőlőtő;
gyermekeid olyanok asztalod körül,
mint az olajfacsemeték.

A fordító nincs megjelölve

A Zsoltárok könyve 127: 3-5; 128: 2-3

Biblia - Ószövetség

(Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1991.) 596. o.

EURIPIDÉSZ: PHOINÍKIAI NŐK

KAR:

Nagy kincs a nőnek kín között szült magzata:
az asszonyféle mily szeretve csüng fián!

Fordította: Kárpáty Csilla

Euripidész összes drámái

(Európa, Budapest, 1984.) 725. o.

PLATÓN: TÖRVÉNYEK

Hatodik könyv

XXIII. ATHÉNI

Az új házasoknak azt kell szem előtt tartaniuk, hogy minél szebb és derekabb gyermekeket hozzanak világra az állam számára. Mármost az emberek, ha közösen végeznek bármely munkát, ha egymásra és a munkára ügyelnek, mindent szépen és jól végeznek; de ha nem figyelnek a munkára, vagy pedig egyáltalán nem rendelkeznek kellő belátással, az eredmény is ellenkező lesz. Tehát a férj minden gondolata felesége és a jövőendő gyermek legyen, s ugyanígy a feleségé is, különösen abban az időben, mikor még nem születtek gyermekeik. S erre asszonyok ügyeljenek fel, akiket erre a célra választottunk kisebb-nagyobb számban, amikor és ahányat a tisztviselők belátásuk szerint elrendelnek, s ezek naponta a nap egyharmad részében gyűljenek össze Eileithüiának templomába, s ott együtt beszéljék meg, vajon vettek-e észre az új házasok közül olyan férfit vagy nőt, aki mással törődik, mint amit a menyegzői áldozatok és szentségek rendelnek. A gyermeknemzés és a szülők feletti felügyelet ideje tíz év legyen, és ne több, ha a gyermekáldás bőséges volt. Ha ellenben eddig az időpontig terméketlen marad egy házaspár, akkor váljanak el, a rokonokkal és a felügyelő

asszonyokkal közösen meggondolva a mindkét fél számára előnyös feltételeket. Ha pedig vita merül fel afölött, hogy mi az illő és előnyös mindkét fél számára, akkor válasszanak ki tízet a törvények őrei közül, akikre rábízák a döntést, és emellett maradjanak is meg.

Fordította: Kövendi Dénes

Platón: Törvények (In: Platón összes művei III.)
(Európa, Budapest, 1984) 710-711. o.

GRATULÁCIÓ A HARMADIK FIÚ SZÜLETÉSÉHEZ

Ezt érdemlem-e hát?! Másoktól halljam az utcán,
mily öröm ért: hogy a harmadik apróságod oázis,
s nagy sebesen mégsem száguld hozzám hirasod?
elrendelve: kaput díszits! koszorúzd fel a lantot!
gyúljon az oltáron fel az ünnepi tűznek a lángja!
albai füst¹⁵ kormolta boroskorsódat elővedd!
s verssel e napra jelet véss?! - Mégis, késve, ügyetlen,
ünnepi versemet eldalolom; te pirulj, a te bűnöd,
hogy csak most... De tovább már nem nyujtom dohogásom:
örvendő tieid sokasága nyüzsög körül és véd
téged, atyát; egy ilyen hadtesttel szembe ki szállna?!

Fordította: Hegyi György

A régi Róma napjai - Statius: Silvae. 4, 8, 34-44.
(Gondolat, Budapest, 1968.) (Összeállította: Szepessy Tibor) 76. o.

SZÜLETÉSI NYILVÁNTARTÁS A RÉGI RÓMÁBAN

A szabad jogállapot perbeli bizonyítása érdekében elsőnek rendelte el [Marcus Aurelius], hogy harminc napon belül minden polgár jelentse be szabad jogú gyermekének születését és nevét a Saturnus-kincstár¹⁶ elöljáróinál. A provinciában viszont az állami anyakönyvvezetői hivatalt szervezte meg, ahol éppúgy be kellett jelenteni a születést, mint Rómában a kincstár elöljáróinál, hogy - ha valamely provincia lakosa szabad jogállapotát kényszerül bizonyítani - legyen honnan igazolást szereznie.

Fordította: Boronkai Iván

A régi Róma napjai - Historia Augusta: Marcus Aurelius 9, 7-8.
(Gondolat, Budapest, 1968.) (Összeállította: Szepessy Tibor) 77. o.

---

¹⁵ Statius villája az Albanus-hegy lankáin épült. Ottani pincéjében római szokás szerint füstön érlelték a bort.

¹⁶ Saturnus templománál volt az államkincstár és az állami levéltár is.

HELVETIUS: AZ IDŐPONTRÓL, AMIKOR A NEVELÉS KEZDŐDIK

A gyermek abban a pillanatban kapja az első ismereteket, amidőn birtokába jut a mozgásnak és az életnek. Előfordul néha, hogy már az ágyékban, ahol fogantatott, megismeri a betegség és az egészség állapotát. Az anya azonban szül, a gyermek mozdulni kezd, kiáltásokat hallat, az éhség tűzbe hozza, szükségérzete van, ez a szükségérzet arra készíti, hogy kinyissa száját, s hogy megragadja és mohón szopja a tápláló keblet. Néhány hónap telik el, szemei kitisztulnak, szervei megerősödnek: lassan-lassan alkalmassá válnak minden benyomás befogadására. Ekkor aztán a látási érzéke, a hallása, ízlelése, tapintása, szaglása, azaz lelkének mindenik kapuja nyitva áll. És ekkor a természet minden tárgya tömegesen ront rá, s a képzetek végtelen sorozatát vési emlékezetébe. Vajon kik lehetnek ezekben az első pillanatokban a gyermek igazi tanítói? Maguk a különböző érzetek, melyeket felfog. Megannyi ismeret ez, mely tulajdonává válik.

Előfordul, hogy két gyermek mellé ugyanazt a nevelőt adják, aki megtanítja őket a betűk megkülönböztetésére, az olvasásra, a katekizmus felmondására stb., ezek után azt hisszük, hogy mindkettő ugyanazt a nevelést kapták. A filozófus azonban ezt másként ítéli meg. Őszerinte a gyermek igazi nevelői azok a tárgyak, amelyek körülveszik. Ezeknek a tanítóknak köszöni ő úgyszólván minden képzetét.

Fordította: Győry János

Helvetius: Az emberről - értelmi képességeiről és neveltetéséről
(Tankönyvkiadó, Budapest, 1962.) 17-18. o.

SZÜLŐK, NAGYSZÜLŐK, GYERMEKEK

HOMÉROSZ: ÍLIÁSZ

Hektór és Andromakhé

Szólt ragyogó Hektór, s karját nyújtotta fiáért;
csak hogy a szépövü dajkához pityeregve simult most
vissza a gyermek, mert megijedt, így látva az apját,
fél a sok ércről és a sisak lószőr-tarajától,
látva, hogyan leng az főnről iszonyú lobogással.
Fölnevetett szerető jó apja, meg anyja, az úrnő.
És ragyogó Hektór tüstént lecsatolta sisakját,
és maga mellé tette a földre a messzesugárzót.
Megcsókolta fiát, szeliden ringatta a karján,
aztán Zeust meg az isteneket kérlelte imával:
„Zeusz, s más égilakók ti vigyétek teljesedésbe,
hogy fiam is, mint én, tűnjék ki a trójaiak közt,
ő is erős legyen és Tróján gyakorolja uralmát;
»Apjánál sokkal derekabb« - mondhassa, ki látja
majd, ha a harcból jön; hozzon véres hadizsákmányt
ellenségéről, szívében örüljön az anyja.”
Szólt, s szeretett feleségének karjára helyezte
csöpp gyermekét, s ő illatozó kebelére ölelte
sírva-nevetve fiát;
(...)

Hektór halála

(...)
„Hektór! én nyomorult! így hát egy sorsra születünk
mindketten: Priamosz házában, Trója ölén te,
én meg Thébában, sűrűerdős nagy Plakosz alján,
Étiónnál: ő táplált, amikor kicsi voltam,
sorsvertet balsorsu; minek nemzett a világra?
Most te leszállsz Hádész házába, a földnek ölébe,
és itthagysz engem, keserű bánatba merülten
házad ölén, özvegységben; s a fiunk csecsemő még,
kit szültünk, nyomorultak: mert nem lesz neki, Hektór,
gyámolítója, hisz elvesztél; sem néked e gyermek.
S könnyes akháj viadalmakból ha meg is menekül majd,
mégis csak robot és siralom lesz része ezentúl
néki, mivel mezejét mások szántják el erővel.
Mert hisz a sors megfosztja barátaitól is az árvát:
mindig földresütött szemmel jár, könnyes az arca.
Apja barátaihoz jár el nyomorában a gyermek,
és ennek köpenyét, meghúzza amannak az ingét:
és aki megkönyörül, poharát kissé odanyújtja,
s éri a nedv a fiú ajakát, de nem éri az ínyét.
S tán kinek apja is él, elkergeti őt az ebédétől,
megveri öklével, támadja goromba beszéddel:

»Eltakarodj, az apád miközöttünk nem lakomázik!«
S majd könnyes szemmel fut a gyermek az özvegy anyához,
Asztüanax, ki előbb apjának térdein ülve
mást nem evett, csak birkavelőt s a juhok java húsát:
és ha elálmosodott s odahagyta a gyermeki játszást:
akkor az ágyában szunnyadt, vagy a dajka ölében,
jó puha párnákon, s szive eltelt édes örömmel.
Most majd csak szenved, megfosztva a drága apától
Asztüanax, kit a trójaiak tiszteltek e névvel:
mert egyedül védted várunk kapuját meg a bástyát.

Fordította: Devecseri Gábor

Homérosz: Íliász
(Magyar Helikon, Budapest, 1974.) 114-115., 398. o.

TACITUS A SZÜLŐ-GYERMEK KAPCSOLATRÓL

Rége minden fiú tisztos anyától származott; nem a bérelt dajka kamrájában nevelkedett, hanem anyja kebelén és ölén, aki legnagyobb érdemét abban kereste, ha házat rendben tartotta és gyerekeinek szolgálatára lehetett; vagy pedig kiszemeltek valami idősebb nőrokont, akinek megbízható és nyilvánvaló erkölcsösségére bízták a család minden sarjadékát. A gyermekek előtt nem volt szabad semmi rútdologról beszélni és semmi tisztességtelen dolgot cselekedni, s a fiúknak nemcsak tanulmányait és komoly foglalkozásait, hanem szórakozásaikat és játékaikat is bizonyos áhítattal és szemérmességgel szabályozták. Ismeretes például, hogy Cornelia intézte a Gracchusoknak, Aurelia Caesarnak, Attia Augustusnak, e fejedelmi gyermekeknek a nevelését. Ennek a szigorú fegyelemnek az volt a következtése, hogy a fiúnak őszinte, egészséges, aljasságban el nem tévelyedett természete már kezdettől fogva teljes lélekkel fogadta be az önzetlen tanulmányokat s akár a katonáskodásra, akár a jogtudományra, akár a szónoki pályára hajlott a lelke, csakis ezt az egyet gyakorolta és ezzel az eggyel szívta magát tele egészen.

Most a csecsemőt rábizzák valami görögfajta szolgálóra, aki mellé még a háznépnek egyik-másik tagját adják, rendszeren a leggyarlóbbat, akit komoly munkára nem lehet használni. Ezeknek a meséivel és babonáival táplálkozik a fiatal és fejletlen gyermeki lélek, s az egész házban senki se fontolja meg, mit beszél vagy mit cselekszik kis gazdája jelenlétében. De maguk a szülők sem szoktatják a kisdedit tisztességre és szerénységre, hanem inkább zabolátlan viseletre és feleselgetésre, mi által lassanként beléjük lopózik a szemtelenség, s önmaguknak és másoknak megvetése. Valóban úgy látszik, hogy ennek a városnak sajátos és jellemző hibái (a színészekért, gladiátorokért és lovakért való rajongás) már az anyaméhben fogamzanak meg. S ha már most ilyenekkel foglalkozik s ilyenekbe merül el a lélek, vajjon mennyi hely marad a többi, nemes foglalkozás számára? Hány olyan emberre fogsz akadni, aki otthon valami egyébről beszél? Vajon hallunk-e más beszédeket az ifjaktól, ha néha belépünk tantermeikbe? Még a tanítók se mesélgetnek másról ilyen gyakran hallgatóiknak; hiszen nem szigorú fegyelmükkel és szellemük példájával szedik össze növendékeiket, hanem üdvözléseikkel környékeznek és hízelgéseik hálójával kerítik meg őket.

Fináczy Ernő: Az ókori nevelés története
(Hornyánszky Viktor, Budapest, 1922.) 233-234. o.

IUVENALIS A NEVELÉSRŐL

5. könyv

Tizenegyedik szatíra

Fuscinus! Legtöbb rossz hírre jutott csunya bűnre,
[minthogy az ősöknek rászáll az utódra hibája],
mely maradó foltot hagy a fényes jellemen is majd,
rossz példát a szülő maga ad, s ő hagyja fiára.
Hogyha a kárhozatos kockán vidul apja, gyerekként
már játszik fia, s ily fegyvert ráz kis poharában.
Nem biztatja egyik rokonát sem megjavulással
oly ifjú, kinek azt oktatja csak apja pazarlón,
hogy s mint kell szarvasgombát hámozni, csiperke
lében fűszerezett seregélyt párolni; e példát
nyújtja az ősz torkú vénség! Hét évet alig tölt
még be a gyermeke, még ki se nőtt minden foga újra;
s álljon ezernyi szakállas bölcs mellette emerről
és ezer arról, nagy lakomák vonzzák csak örökké.
s apja csodás konyhájától elfajzani nem vágy.
Apró vétkeket elnéző erkölcsre, szelídebb
szívre tanít-e, s véli-e, hogy szolgálknak a teste
s lelke, akár a miénk, és éppoly részei vannak -
vagy vérszomjra nevel Rutilus tombolva, ki adáz
szíjsuhogásnak örül, s jobb kedveli bármi szirénnél
korbácsát, s otthon bős Antiphates, Polyphemus?
Akkor víg, amikor kíznót hívhat, ki vasával
szolgájára néhány kendőért bélyeget éget.
S az mire inti fiát, kit a lánc csörgése mulattat,
s tömlőc, bélyegezett rabház szolgál gyönyörére?
Jámbor, olyasmit vársz, hogy nem lesz szajha a Larga
lánya, ki anyjának szeretőit sorban aligha
tudná oly sebesen felmondani, hogy ki ne fogyjon
vagy harmincszor a szuszából? Mint kislány is az anyja
cinkosa volt, s most az diktál táblára levélkét
néki, s a volt szeretők hordozzák azt a bujákhoz.
Természet szava ez: gyorsabban ront meg az otthon
rossz példája. Azok hatnak ránk - észre se véve -
itt, akiket lelkünk tisztel. S ha nem is fog ez egy-két
ifjún, mert szívüket jóindulatú tudománnyal
és nemesebb sárból formálta ki egykor a Titán,
mégis atyái silány példája után megy a többi,
s őket a régi, sokat szemlélt bűnök útja vezérli.
Így hát kárhozatosot sose tégy! Egy érv is eléggé
meggyőz erről: az, hogy majd ne kövesse utódod
vétkes tetteidet, minthogy mind oly tanulékony
szívvel utánozzuk mi a bűnt s rosszat. Catilinát

bármelyik égtájon a népben lelhetsz, de olyanra,
mint Brutus s Brutus nagybátyja, sehol se találhatsz.
Hát a küszöbhez rút látvány vagy szó sose férjen,
hol te családapa vagy; bordélybeli lányok, el innét
messze, meg éjjelező élődik kurjogatása!
Szent figyelemmel kell a gyerekkort nézned. Akármily
bünt teszel is, ne feledd a fiacskád évei számát,
s kisfiad álljon eléd, amikor vétkezni szeretnél.

Hajdan a vének eként oktatták azt, aki ifjabb.
Míg most? Tél elején hajnalban rántja ki apja
ágyából a fiát, s kiabálja: „Ragadd meg a táblát,
kelj fel, gyermekem, írd, a jogot bújd, régi, vörössel
rótt törvénybe merülj, és tisztí botért folyamodjál!
S ott csupa szőr orral, fésű nem járta bozonttal
lásson Laelius, és nagy vállad nézze csodálva!
Rontsd le a mór földkunyhókat s a brigantok erődjét,
hogy bő kincsel kapd meg a sast, ha a hatvanat éred.
Vagy, ha a tábornak sok hosszú fáradozását
nem szereted; s gyomrod reszket, ha a trombita és kürt
kezd harsogni, szerezz olyan árut, mit fele árral
többért adsz te tovább; sose fogjon el undor azért, hogy
tán Tiberis túlsó partján kell is beszerezned.
És sose képzeld, hogy nyersbőr és illatolaj közt
bármi különbség van. Bárhonnan jó, a haszonnak
illata jó! Szájad folyton forgassa e mondást,
melynek egy isten, sőt Jupiter költője lehetne:
Senki se kérdi, a pénz honnét, csak meglegyen egyszer!”
Vén banya erre tanít mászkáló kisgyereket, s jól
tudja a kislány mind, noha ábécét se tanult még.

Én a fiát ilyenekkel gyötrő bármely apától
azt kérdezném csak: „Mondd, ostoba, hát ki siettet?
Arra nyakam teszem én, hogy a mestert majd a tanítvány
túlszárnyalja - nyugodj meg! -, amint Ajax Telamonnál
többre jutott, s apját, Peleust elhagyta Achilles.
Óvjad zsenge pulyád! A gonosz hajlam nem itatta
át velejéig még. Csak hogyha szakálla kiserked,
s fésüli és éles késsel gondozza, tanúként
akkor vall hamisan, s tesz kis bérért hazug esküt,
míg keze oltárát s lábát érinti Ceresnek.”

Fordította: Muraközy Gyula

Decimus Iunius Iuvenalis szatírái
(Akadémiai, Budapest, 1964.) 281-283., 293-295. o.

STRASSBURG: TRISTAN ÉS IZOLDA

Keresztelés, nevelés

Így telt-múlt ideje a gyermek-
ágyas marsallnénak. Letellett
a hat hét is, s most, friss anyák
szokása szerint, kisfiát
- óróla regél e rege -
templomba kellett vinnie.
Anyai szíve repesett,
maga vette a kisdedet
karjába, úgy vitte az Úr
házába. Majd, hogy jámborul,
ünnepélyesen a szívébe
fogadta, ő és házanépe,
az áldozatban a kegyelmet,
teljes díszben, megnyílt a gyermek
számára is a szent keresztség,
hogy lelke malasztal beteljék,
s jó keresztény legyen belőle
mindhalálig, Isten nevében,
bármilyen lesz is a jövője.
Hogy a szent cselekményre készen
álltak mindnyájan, megfogadva,
mit rend s szokás kíván, a papra
került a sor: kérdezze meg,
hogy nevezzék a gyermeket.
Férjéhez lépett erre gyorsan
a bölcs marsallné és titokban
megtudakolta tőle, mit
kiván: hogy hívják a kicsit.
A marsall hosszan hallgatott,
búsan töprengve rajta, hogy
leginkább milyen név találna
nehéz sorssal megvert fiára...
Kiszolgáltatást nyert a szentség:
a keresztelőt befejezték;
a jó marsallné fogta hát
és hazavitte a fiát:

Otthon szorgalmasan nevelte,
útjain örködött felette,
hogy mindig tudja: érdeme
szerint törődnek-e vele.
Gondja édes igyekezettel
körötte forgott este-reggel;
mindent megtett jószívvel érte,

hogy soha fájdalom ne érje,
s óvó szemmel ügyelte váltig
egészen hét éves koráig.

Fordította: Rónay György

A középkori élet

(Válogatta: Kulcsár Zsuzsanna) (Gondolat, Bp., 1964.) 158-159. o.

PLATTER EMLÉKEI ANYJÁRÓL ÉS NEVELÉSÉRŐL

Az anyám bátor és férfias nő volt, de kemény; mikor a harmadik férje is meghalt, özvegyen maradt, és minden munkát úgy végzett, mint egy férfi, hogy a legjobban tudja felnevelni legifjabb gyermekeit, akik férjétől maradtak.

Kaszálta a füvet, csépelte a búzát, és minden egyebet csinált, ami inkább volt férfinak, mint nőnek való munka. Ő maga temette el három gyermekét, akik a nagy pestisjárványban meghaltak, mivel a járvány idején túl sokba került volna megfizetni a sírásót.

Nagyon keményen bánt nagyobb gyermekeivel is, jóllehet, ritkán mentünk el a házába, haza... Egy reggel nagy, fehér jegek estek a szőlőre, éppen szüret ideje volt; s én segítettem anyámnak szüretelni, és ettem a jégvert szőlőből; olyan rémes gyomorrontásos görcseim lettek, hogy azt hittem szétrobbanok.

Anyám, aki előttem állt, nevetni kezdett, és azt mondta, «ha tetszik, robbanj szét. Minek ettél...?»

Ennek ellenére jóságos, egyenes és istenfélő asszony volt; mindenki ezt mondta róla, és dicsérte őt.

Fordította: Kéri Katalin

Delumeau: La civilización del Renacimiento
(Juventud, Barcelona, 1977.) 431. o.

VIVES A SZÜLŐ-GYERMEK KAPCSOLATRÓL

Reggeli köszöntés

(Fiú, Apa, Anya, Izabella)

- FIÚ:** - Jó reggelt apám; jó reggelt anyácskám; legyen szép napotok, bátyuskáim, és nektek is hugoskáim, Isten segítsen meg benneteket.
- APA:** - Fiam, oltalmazzon az Úr, és töltsön el a legmagasztosabb erényekkel.
- ANYA:** - Krisztus őrizzen meg, napsugaram. Mit csinálsz, drágaságom, hogy vagy, hogy pihentél az éjjel?
- FIÚ:** - Jól vagyok és nyugodtan aludtam.
- ANYA:** - Hála Istennek, engedje meg neked ezt mindig.

- FIÚ:** - Éjfélkor felébredtem, mert fáj a fejem.
- ANYA:** - Milyen szörnyőség! Szegénykém! Mit mondasz? Hol fáj?
- FIÚ:** - A fejem búbja.
- ANYA:** - Sokáig?
- FIÚ:** - Nem, alig öt percig, aztán újra elaludtam, és nem éreztem többet.
- ANYA:** - Szerencsére, hisz levegőt sem kaptam az ijedtségtől.
- FIÚ:** - Szervusz, Isabelilla, készítsd el a reggelimet. Ruscio, Ruscio, gyere ide, játékos kiskutyám! Hogy mozgatja a farkát és két lábra áll. Hogy vagy? Figyelj, hozz egy vagy két darab kenyeret, hogy odaadhassuk neki; nézd, milyen aranyosan játszik. Nem vagy éhes? Semmit sem ettél ma? Biztos vagyok benne, hogy több esze van ennek a kutyának, mint egy kövér öszvérhajcsárnak.
- APA:** - Okos kisfiam, szeretnék veled beszélni egy kicsit.
- FIÚ:** - Mit akarsz tőlem, atyám? Nincs semmi más kellemesebb, mint téged hallgatni.
- APA:** - A te Ruscio-d állat vagy ember?
- FIÚ:** - Azt hiszem, állat.
- APA:** - Miért hiszed, hogy te ember vagy ő ellenben nem? Eszel, iszol, alszol, jársz, futsz, játszol. Mindezeket a dolgokat ő is meg tudja csinálni.
- FIÚ:** - De én ember vagyok.
- APA:** - Honnan tudod? Mid van neked, ami nincs a kutyának? Ime itt a különbség: ő nem válik emberré, te viszont, ha akarod, azzá lehetsz.¹⁷
- FIÚ:** - Kérlek, apa, tegyél azzá mielőbb.
- APA:** - Így lesz, ha elmész oda, ahová állatok mennek be, és emberek jönnek ki.
- FIÚ:** - Elmegyek örömmel. De hol van ez a hely?
- APA:** - Az iskolában.
- FIÚ:** - Ilyen jelentős dologban semmi nem tart vissza.
- APA:** - Engem sem. Hallod, Isabelilla? Add oda neki egy kosárában a reggelit.
- ISABELILLA:** - Mit adjak neki?

---

¹⁷ Emberré válni: erről a témáról lásd: Fabula de homine. Ez természetesen a humanista paideia kifejlődése, amely a studia humanitatis-on és a humanitason alapult; ami ezt a humanitas-t jellemzi, az nem más, mint az embernek és szenvedélyeinek lassú alakítása és átformálása, szabad akarat útján.

APA: - Egy szelet vajaskenyeret vagy szárított fügét vagy mazsolát mellé, de napon szárítottak legyenek, mivel ezek a másikkal ragadnak, és bepiszkítják a gyerekek ujjait és ruháját. Talán szeretne piros (...) cseresznyét és szilvát is. Vedd a karodra a kosarat, nehogy elejtsd.

Fordította: Kéri Katalin

Juan Luis Vives: Dialogos - Dialógusok II.
(Ed.: Juan Francisco Alcina) (Planeta, Barcelona, 1988.) 6-8. o.

RABELAIS: GARGANTUA LEVELE FIÁHOZ, PANTAGRUELHEZ

Nagyon kedves fiam!

...igazságos és méltányos okból adok hálát az Istennek, az én megőrzőmnek, mert megadta nekem, hogy megláthassam ősz öregségemnek kivirágzását a te fiatalságodban.

(...)

És amit most írok, nem is annyira azért teszem, hogy érvényesen élj, hanem inkább, hogy örülj annak, hogy így élsz és így éltél, és friss erőt gyűjts ilyen bátorságban a jövőre.

Hogy ezt a feladatot végbevidd és teljesítsd, eléggé emlékezhetsz arra, mennyire nem kíméltem semmit, hanem segítettetek erre, mintha nem is volna más kincsem a világon, minthogy téged egyszer életemben teljesnek és tökéletesnek lássalak, mind erényben, tisztességben és bölcsességben, mind pedig minden szabad és tisztos tudományban, és ilyennek hagyjalak halálom után, mint tükröt, mely megmutatja atyád személyét...

(...)

De - mivel a bölcs Salamon szerint a gonosz lélek nem fogadja be a bölcsességet, és ismeret lelkiismeret nélkül a lélek pusztulása csupán - szolgálnod, szeretned és félned kell Istent, és minden gondolatodat és minden reményedet beléje kell helyezned és szeretetből alakult hittel hozzá ragaszkodnod, úgyhogy sohase veszítsd el őt vétek által. Óvakodj a világ csalárdságaitól. Szívedet hiú dolgokra ne fordítsd, mert mulandó ez az élet, de Isten ígéje megmarad örökkön. Légy készséges minden felebarátod iránt és szeresd őket, mint magadat. Tiszteld a tanítókat. Kerüld azoknak az embereknek a társaságát, akikhez nem akarsz hasonlítani, és ne légy méltatlan azokra a kegyelmekre, melyeket Isten adott. És, amikor már úgy látod, hogy megszerezted a túlvilág egész tudományát, fordulj felém, hogy lássalak és megáldjalak, mielőtt meghalok. (...)

Atyád
Gargantua

Fordította: Lakits Pál

Világirodalmi antológia II. kötet
(Szerkesztette: ifj. Horváth János és Kardos Tibor,
Tankönyvkiadó, Budapest, 1952.) 411, 414. o.

BACON: ESSZÉK

A szülőkről és gyermekekről

Van sok szülő, különösen anya, aki - gyakran részrehajlásból, s olykor nagyon is méltatlanul - nem egyformán szereti minden gyermekét; mint bölcs Salamon mondja: *A bölcs fiú megvidámítja az ő apját, a gonosz fiú szégyent hoz az ő anyjára*. Tapasztalhatjuk, hogy ahol tele a ház gyermekekkel, ott az egy-két legidősebbel törődnek, közben pedig hagyják, hogy a legfiatalabbakból semmirekellő válják, noha gyakran épp a korban ezek között levők bizonyulnak a legjobbnak, akikről pedig jóformán tudomást sem vesznek. A szülők szűkmarkúsága a gyermekek zsebpénze dolgában hiba, s ártalmukra lehet: lealacsonyítja őket, kétes ügyeskedésre tanítja, rossz társaságba sodorja és hajlamossá teszi őket a habzsolásra, ha bőségbe jutnak: a legjobb receptnek az bizonyult, hogy ne takarékoskodjék a szülő a szigorral gyermekei irányában, de a pénzével sem. Ostoba szokás (amely a szülők, iskolamesterek és szolgák között egyaránt dívik), hogy vetélkedést szítanak és táplálnak a fivérek között, ami gyakran villongásra vezet férfikorukban, és zavart okoz a családi életben. Az olaszok alig tesznek különbséget gyermek, unokatestvér, közeli rokon csemete között: ha egy törzsökből valók, nem törődnek azzal, hogy saját testükből szakadtak-e ki. És, az igazat megvallva, a természetben is nagyrészt így van ez, hiszen tapasztalhatjuk, hogy az unokaöcs gyakran a nagybátyjára vagy más rokonára üt inkább, mint szülejére, a vér szeszélye szerint. Már korán döntsék el a szülők, hogy milyen hivatásra és iskolába adják gyermekeiket, mert ekkor még leginkább hajlíthatók, s ne engedjenek túlságosan gyermekeik hajlandóságainak, oly módon gondolván, hogy az a legjobb, ha az ifjú azt választja, amihez a legtöbb kedvet érez. Ha azonban rendkívüli vonzalma vagy tehetsége van valamihez, akkor a legjobb nem akadályozni ebben, de általánosságban jó a recept: *Optimum elige, suave et facile illud faciet consuetudo*. A fiatalabb fivérek általában jól boldogulnak az életben, de sohasem vagy csak nagy ritkán, ha bátyjukat a szülők kitagadták.

Fordította: Julow Viktor

Francis Bacon: Esszék - avagy tanácsok az okos és erkölcsös életre
(Európa, Budapest, 1987.)

MADAME SÉVIGNÉ LEVELE GRIGNANNÉNAK

(1671)

Körülbelül egy hónap vagy öt hét múlva indulok. Nagynéném itt marad, és boldogan felvállalja a gyereket: idén nem megy La Trousse-ba. Ha a dajka hajlandó volna ilyen messze szakadni az övéitől, azt hiszem, magammal vinném Bretagne-ba; de már Párizstól is húzódozott. A lánykája, drágám, már nagyon aranyos; egyre jobban megszeretjük. Két hétbe se telik, s hófehér, örökké kacagó kis mackó lesz belőle.

Fordította: Somogyi Pál László

Sévignéné levelei
(Magyar Helikon, Budapest, 1975.) 117. o.

MADAME SÉVIGNÉ LEVELE GRIGNANNÉNAK 2.

(1672)

Mit olvas, kicsikém? Én arról olvasok, hogyan fedezte fel Kolombusz¹⁸ Kristóf az Indiákat, ami roppant érdekes; de még többet foglalkozom a kislányával, drágám: nagyon megszerettem, s el se bírom képzelni, hogyan lennék meg nélküle; most is a maga arcképét cirógatja, és olyan édesen gügyög hozzá, hogy muszáj rögtön megcsókolnom.

Fordította: Somogyi Pál László

Sévignéné levelei

(Magyar Helikon, Budapest, 1975.) 182. o.

MONTAIGNE: AZ ATYÁK SZERETETÉRŐL GYERMEKEIK IRÁNT

Gyermekeinket igen egyszerű okból szeretjük: mi nemzettük őket, második énünket látjuk bennük. Bár vannak sokkal nemesebb és figyelemreméltóbb szülötteink is: lelkünk gyermekei, szellemi mivoltunk, tudásunk, énünk nemesebb felének teremtményei. Ezek a mieink igazán: apjuk és szülőanyjuk vagyunk egy személyben. Drágábban fizettünk értük, de több örömet is hoznak majd, ha valóban érdemes ivadékaink. A testünkből fakadt gyermekek érdeméhez kevéske közünk van; alig több, mint az életre hozásukhoz. De amazoknak minden baja és jutalma a miénk. Azok tükröznek valójában - nem emezek.

Nem tudom, miért, de jobban szeretem a múzsák ölelgetéséből világra jött gyermekeimet, mint a feleségem öléből valókat. Minden vagyonom testi gyermekeimé: el nem idegeníthető örökségük. Amit nekik hagyok - többé nem az enyém. Amit ők tapasztalnak - már nem én tanulom. Amit ők szeretnek - én esetleg messze lökném magamtól. Én talán bölcsebb vagyok - meglehet. De ők gazdagabbak...

Fordította: Bajcsa András

Montaigne: Esszék

(Válogatta: Oláh Tibor) (Kriterion, Bukarest, 1983.) 150-151. o.

FICHTE A SZÜLŐ-GYERMEK KAPCSOLATRÓL

A szülők és gyermekek viszonya s az e viszonyból eredő kölcsönös köteleességek
Milyen kölcsönös viszonyról beszélhetünk szülők és gyermekek között a nevelésben?

A szülők gyermekük fenntartása érdekében gyakran kötelesek korlátozni szabadságát; nem engedhetik meg a szabadság olyan használatát, amely károsan befolyásolná a gyermek fennmaradását. A szabadság korlátozása másrészt az ügyességre képzés érdekében is történhet. Ez utóbbi tekintetben arra kell törekedniük, hogy erre irányuló cselekedeteket végezzenek,

---

¹⁸ Valószínűleg Ferdinándnak, Kolombusz fiának az apja felfedező útjairól szóló spanyol nyelven írott könyvét olvasta Sévignéné, Alfonso de Ulloa olasz fordításában.

másokat viszont - amelyek sem a fennmaradás első céljával, sem a képzésével nem állnak összefüggésben - ne folytassanak; ezek ugyanis feleslegesek, s csak időt és erőt vesztegetnének velük. A moralitás érdekében nem korlátozhatják gyermekeik szabadságát, mert valami csak annyiban morális, amennyiben szabadon teszik, vagy nem teszik.

Alig lehetnek kérdések a szülők jogai gyermekeik szabadságának korlátozására. Valamennyi ember formális szabadságát azért kell kímélnem, mert őt morálisan képzett lénynek, szabadságát pedig az ész céljának megvalósításához szükséges eszköznek kell tartanom. Nem lehetek bírāja, mert egyenlő velem. Gyermekeimet azonban nem tekintem morálisan kialakult lénynek, hanem csak kialakítandónak; ez a kötelesség, hogy felneveljem, éppen ilyennek láttatja. Gyermekeim szabadságát tehát ugyanazért kell korlátoznom, amiért más, velem egyenlő embereket kímélnem kell.

A szülők kötelesek korlátozni gyermekeik szabadságát, amennyiben annak felhasználása hátrányosan érintené a nevelés célját; de ezt csak ebben az esetben tehetik meg. Minden egyéb korlátozás kötelességellenes, mert ellentétes a céllal: végül is a gyermekek szabadságát kell kialakítani, s ezért rendelkezniük kell valamilyen szabadsággal, önmaguk továbbalakítására. A szülők nem tilthatnak meg valamit gyermekeiknek pusztán makacsságból, hogy ezzel - úgy mond - megtörjék akaratukat. Csak a nevelés célja ellen ható akaratot kell megtörni. Akaratuk azonban kell, hogy legyen: szabad lényeket, nem pedig olyan akarat nélküli gépeket nevelünk, akiket az első ember felhasznál, ha hatalmába akarja keríteni őket. Mindebben azonban a szülők önmaguk bírái, s saját lelkiismeretük előtt felelősek tetteikért.

Ha a gyermekeket csak kényszerrel lehet alávetni a nevelés céljának, akkor a szülőknek joguk van a kényszerítésre; ebben az esetben kötelesek kényszeríteni a gyermekeket, miután a kötelesség parancsolta cél csak így érhető el.

Ha a gyermeket kényszerítik, akkor csupán tárgya a szülők cselekvésének, és az is marad. Csak abban a szférában szabad, amelyben megszűnik a kényszer, s ez a szabadság a szülők cselekedeteinek eredménye. A gyermekek cselekedeteinek ennél fogva a legcsekélyebb moralitásuk sincs, mert kényszer alapján jönnek létre.

A gyermekben viszont mégiscsak ki kell alakítani a moralitást: kell tehát maradnia valaminek benne, ami szabadsága eredménye, ez pedig szabad engedelmessége. E szabad engedelmesség abban rejlik, hogy a gyermekek kényszerítő eszközök nélkül, s ilyenektől nem félve, önként teszik, amit a szülők parancsolnak, önként abbahagyják, amit megtiltanak, csupán azért, mert parancsolják, illetve megtiltják. Mert ha a gyermekek maguk is meggyőződnek arról, hogy amit nekik parancsolnak, az jó és célszerű, s ha erről annyira meg vannak győződve, hogy saját hajlamaik is ebbe az irányba viszik őket, akkor már nem is engedelmességről, hanem belátásról beszélhetünk. Az engedelmesség nem azon alapul, hogy a gyermek belátja, hogy jó az, amit parancsolnak neki, hanem azon, hogy általában hisz a szülők bölcsebb voltában és jóságában.

Fordította: Berényi Gábor

Johann Gottlieb Fichte: Az erkölcsstan rendszere
(Gondolat, Budapest, 1976) 443-445. o.

GOETHE: ÉLETEMBŐL

Régi zezugos, sokhelyütt komorjellegű házunk (...) alkalmas volt arra, hogy gyermeki lelkekben borzadályt és félelmet keltsen. Ezenkívül, szerencsétlenségünkre, szüleink azt a pedagógiai elvet követték, hogy jó a gyermekekben idejekorán eloszlatni minden sejtelmes és láthatatlan dolog okozta félelmet, s jó hozzászoktatni őket a borzalmashoz. Ezért aztán nekünk, gyermekeknek magunkban kellett aludnunk, s valahányszor képtelenek voltunk rá s nesztelenül kilopódtunk ágyunkból, hogy a férficselédek meg szolgálók társaságába vegyüljünk, utunkat állta az apánk, visszájára fordított hálóköntösében, ami legalább számunkra alakoskodásnak éppen elég volt, s visszariasztott ágyunkba. Elgondolhatja mindenki, milyen rossz hatás járt e módszer nyomában. Mert ugyan hogyan szabaduljon meg a félelemtől, aki kettős borzalom közé szorult? Anyánk viszont, aki mindig derült s jókedvű volt, s másoktól sem sajnálta ezt a derűt s jókedvet, jobb pedagógiai kibúvót talált. Jutalmazáshoz folyamodott, s ezen a réven el is tudta érni a célját. Barackérés ideje volt, s anyánk kilátásba helyezte, hogy reggelenként bő részünk lesz benne, ha sikerül éjjel leküzdünk a félelmet. A dolog sikerült, s mindkét fél meg volt elégedve.

Fordította: Turóczi József

Goethe: Életemből - Költészet és valóság (Gyermekkor és diákévek)
(Szerkesztette: Bálint Lajos) (Genius, Budapest, 1927.) 11-12. o.

HUGO A NAGYAPASÁGRÓL

Szeretek egy gyereket, s egy vén bolond vagyok.

- Nagyapa? - Mi az? - Elmennék. - Hová akarsz?
- Ahová tetszik. - Gyerünk. - Inkább nem megyek.
- Maradunk. - Nagyapa? - Mi az? - Lesz eső? - Remélem nem.
- Essen, akarom! - Miért, gyermekem? - Azért essen,
Hogy babom a kertben kihajtszon. - Csak az Isten,
Ki esőt fakaszt. - Jól van, hát ő fakasszon!
- De mi lesz, ha nem akar? - De én akarom!
Ha játékom eltöröm, Isten akkor sem szól rám,
Így hát... - Igaz. Lehet, hogy haragszik tán,
De megvagyunk nélküle. - Az eső miatt? - Igen,
De jöjj, kérjünk egy kannát iziben,
S csináljunk jó esőt. - De hol? - Babod töviben.

Fordította: Kéri Katalin

Morceaux choisis de Victor Hugo - La famille
(Évreux, Paris, é. n.) 138. o.

ELLEN KEY A SZÜLŐ-GYERMEK KAPCSOLATRÓL

Az ember elborzad a sok szerencsétlenség láttán, ami az anyák tudatlansága miatt éri a gyermekeket. Ezért amikor a nők megkapják a választójogot, a férfiak katonai szolgálatához hasonlóan gyermekgondozási, egészségügyi és betegápolási tanfolyamokon való részvételre kellene őket kötelezni. A későbbiek folyamán pedig a társadalomnak ellenőrizni kellene a gyermekek családon belüli helyzetét. A magukról megfélemlített apákat kényszeríteni kellene arra, hogy gondoskodjanak gyermekeik eltartásáról. Ahol pedig a szülők javíthatatlanoknak bizonyulnak, el kellene tőlük venni a gyermeket. A társadalom jogainak a kifejlesztése - az egyéni szabadság korlátozása - ebben a vonatkozásban ugyanolyan jogos óvintézkedés a társadalom érdekében, mint pl. azok, melyeket a fertőző betegségek megakadályozására tesznek.

Elsősorban azonban azokat az okokat kell megkeresni és megszüntetni, amelyek hatására a szülők elhanyagolják kötelességeiket. Az okokat kutatva szociális kérdésekkel találjuk magunkat szemben. Az alacsony munkabérek következménye a rossz lakás, a hiányos táplálkozás. A családjában kénytelen házon kívül munkát vállalni, ezért elhanyagolja otthonát és gyermekét. A családi otthon kényelmetlensége a csapszékbe kergeti a férfit. Mindez együttvéve okozza azt az erkölcstelenséget és iszákosságot, amelyek következménye, hogy a gyermek már testben-lélekből betegen jön a világra.

Később a gyermeket dolgozó anyja kénytelen magára hagyni; a magára hagyott gyermek pedig kiesik az ablakon, vagy a tűz martalékává lesz. A sötét pinceodúban a gyermek elveszíti a szemevilágát.

A legutóbbi [kb. 1900. évi - A ford.] adatok szerint Németországban 1000 gyermek közül az arisztokrata családokban 57, Berlin szegénynegyedeiben viszont 345 hal meg! „Az orvosok tudják, hogy azok a pusztítások, amelyeket a baktériumok okoznak, elhanyagolhatók a szegénységnek mint kórokozónak a jelentőségéhez képest. Túlterhelt anyák, részeges apák, rossz lakások - pl. olyanok, ahol a szegények a gazdagok újonnan épült házeit olcsó bérért »szárazra lakják«, elégtelen táplálkozás, öröklött betegségek, különösen a szifilisz, a túl korai munka: mindezek következményei meglátszanak azokon a kiaszott gyermektesteken, amelyeket a kórházakban néha-néha kigyógyítanak ugyan a pillanatnyi betegségből, de amelyeket nem lehet megszabadítani azoknak az életfeltételeknek a következményeitől, melyek között születnek és nevelkednek.”

A bűnözési statisztikák bizonyítják, hogy a társadalom maga termeli ki az elfajzott gyermekeket, és hogy zsarnokként bánik velük akkor, amikor az „erény útjára” akarja őket kényszeríteni!

Ahol az ipar kifejlődik, a nőt elragadja a családi otthonból, a gyermekeiket pedig a játéktól és az iskolától. A céhrendszer idején a nők és a gyermekek otthon, a férj műhelyében végezték munkájukat. De amióta az ipar mindjobban korlátok közé szorította a nő otthoni munkáját, a nagyipar a női munkával fedezni tudta az olcsó munkaerő iránti keresletét. A női munka pedig a gyermekmunkával együtt sok helyen lenyomta a felnőtt férfimunkások bérét. Az a munkabér, amellyel a házas férfi munkájával el tudta tartani a családját, most a család több tagja között oszlik meg. Amíg a kenyérkereső munka nagy testi erőt vagy tanult ügyességet kívánt, rendszerint csak a férfinak jutott osztályrészül, de a nőknek és a gyermekeknek nem. A gépek megjelenése azonban eltüntette ezt a természetes védelmet.

Fordította: Szilágyi Pál

Ellen Key: A gyermek évszázada
(Tankönyvkiadó, Budapest, 1976.) 173-174. o.

THOMAS MANN: REGGEL

Hogy szemeimből, friss vizet öntve, kimostam az álmat,
Újból örülve a reggelnek, mely tiszta s erényes,
kisgyerekem, hozzád visz az első út, a te apró
országodba, hol éppen a fürdő öntözi gyenge
tagjaidat, törpékre szabott kis kádban, amelynek
dajka keverte vizét. Te viszont már messziről énrám
nézve nevetsz, követed derütelt szemeiddel a léptem,
boldogság mosolyával s rámismert bizalommal,
mely, mikoron legelőször szállt arcodra, hogy engem
megláttál, repeső gyönyörűség volt a szívemnek,
majdnem ahogy szerető örvend szerető mosolyának.
Nagy locspocs van a padló burkolatán körülötted,
mert te izegve-mozogva fölényes gesztusaiddal
rugdalod a vizet és csapkodsz apró kezeiddel,
nagypimaszul kitekintesz a habokból, kellemetessen
és büszkén mutogatva magad, gödröcske a nedves
arcon, a kádnál kifröccsen a víz, a kabátom is ázik.
Nem fed egészen a víz, mert dajkad gondosan őriz,
bal keze megtámasztja fejceskédet, hisz a víz, mely
testecskédet jól szolgálja s hízeleg egyben,
s gondtalanul megbízza benne, nem otthonod immár,
elhagyván a kopoltyuk fejlődési fokát még
ott a sötétben, s most a hamis megfojtana téged.
Öblítsük le a mellecskét, fogom én az aranyló
kis szivacsot, mely a vízben elúszkál, s lassu nyomással
újra meg újra föled emelem, hogy a langyosan ömlő
kristálytisza sugár szeliden testedre lehullva
szétszorog ott. Gyönyörűség néked mind ez a mozgás,
és te derülve figyelsz, ahogy elfog a kellemes érzés.
Majd ezután a dadád két gondos kézzel emel ki,
testecskédet, amely csepereg még, fekteti párnás
asztalkára, melyen villanykályhán melegített,
bolyhos, nagy takaró vár, ebbe sietve beburkol,
így szárítgat a dajka. De én kedvtelve időzöm
egy kicsikét még és figyelem, hogy gondosan ápol.
Nézem a kis cicomát, ahogy öltöztetve a három-
szögletűvé hajtott nadrágot s más melegítő
holmikat adja reád; mert legfőképp a melege
van szükséged, amit megszoktál ott a sötét és
békeesség időzészkor, melyet el nem is oly rég
hagytál; újdonsült s idegen vagy még e hidegben.
Immár jól bugyolálva alulról egészen a mellig
hengerforma vagy, így látszol, de fölötte pikében
áll ki a kis kar, pont úgy, mint hogyha vízszintes

két szárny lengene kétfelől, és fenn, ott a fejecskén
épp a közepén, a homlokodon hegyesen mered égnek
szőke hajad csoda-fürtöcskéje, a néni simítja
lány kefe selymével; hátul még vékony a hajzat,
fekszel rajta, de fönt már kunkorodik s karikákban
hull a fejecske körül, s legelől felnyúlik a kis fürt.
Elkészülve eképp, kezeim közt nézve köszöntlek.
Hátrahajolsz, szempárod szemben az én szemeimmel,
bátran nyúlsz arcomba kicsinyke, meleg kezeiddel,
megfogod ajkamat, orromat és ha morogva tettetem
mérgesnek magamat, te nevetsz. S jön a reggeli, fekvé
dajkád karjaiban komoly arccal a cuclis üvegből
szívod a lanyha tejet, kedvtelve nyeled le a cukros
és zabpelyhes italt; de mikor már telve a gyomrod,
a mozgás meg a fürdő kéje megújra elaltat.
Már sokat éltél; visszahelyeznek most a kis ágyba.
És hogy ez is megtörtént, lám, amikor mi nagyok még
csak nekikezdünk élni napunkat - újból elalszol.

Fordította: Hegedűs Géza

Thomas Mann: Ének a kisgyermekről
(Édesvíz Kiadó, Budapest, 1997.) 43-49. o.

FREUD A SZÜLŐ-GYERMEK KAPCSOLATRÓL

A fiú már kicsi korában különös gyengédséggel kezd viseltetni az anyja iránt, akit magáénak tekint, és az apját vetélytársnak érzi, aki vitássá teszi ezt az egyeduralmat; éppígy a kislány az anyjában olyasvalakit lát, aki zavarja az apjához húzó gyengéd viszonyát, s oly helyet foglal el, amelyet ő maga is jól betölthetne. A megfigyelésekből tapasztalnunk kell, milyen korai időkre nyúlik vissza ez a beállítódás, amelyet *Ödipusz-komplexusnak* nevezünk, mert ez a monda egy egészen jelentéktelen letompítással megvalósítja mindkét szélsőséges vágyat, amelyek a fiú helyzetéből következnek, az apa megölését és az anya nőül vevését. Nem akarom azt állítani, hogy az Ödipusz-komplexus kimeríti a gyermeknek az szülőkhöz való viszonyát; ez könnyen lehet, jóval bonyolultabb is. Aztán az Ödipusz-komplexus többé-kevésbé kifejezett lehet, sőt visszájára is fordulhat, azonban szabályszerű és nagyon jelentős tényezője a gyermek lelki életének, és inkább az a veszély fenyeget, hogy hatását s a belőle származó következményeket lebecsüljük, mintsem, hogy túlbecsülnénk őket. Különben a gyermekek az Ödipusz-beállítódással gyakran a szülők viselkedésére reagálnak, akiket elég gyakran a nemi különbözőség vezet szeretetük tárgyának megválasztásában, úgy hogy az apa a leányát, az anya a fiát részesíti előnyben, vagy a házasságban való elhidegüléskor azt veszi pótlásul az elértéktelenedett szerelmi tárgy helyett.

Fordította: Hermann Imre

Sigmund Freud: Bevezetés a pszichoanalízisbe
(Gondolat, Budapest, 1986.) 169-170. o.

KAHLIL GIBRAN: A PRÓFÉTA

Gyermekeitek nem a ti gyermekeitek.

Ők az Élet önmaga iránti vágyakozásának fiai és lányai.

Általatok érkeznek, de nem belőletek.

És bár veletek vannak, nem birtokaitok.

Adhattok nekik szeretetet, de gondolataitokat nem adhatjátok.

Mert nekik saját gondolataik vannak.

Testüknek adhattok otthont, de lelküknek nem.

Mert az ő lelkük a holnap házában lakik, ahová ti nem látogathattok el, még álmaitokban sem.

Próbálhattok olyanná lenni, mint ők, de ne próbáljátok őket olyanná tenni, mint ti vagytok.

Mert az élet sem visszafelé halad, sem meg nem reked a tegnapi.

Ti vagytok az ij, melyről gyermekeitek eleven nyílként röppennek el.

Az íjász látja a célt a végtelenség útján, és ő feszít meg benneteket minden erejével, hogy nyilai sebesen és messzire szálljanak.

Legyen az íjász kezének hajlítása a ti örömetek forrása;

Mert Ő egyként szereti a repülő nyilat és az íjat, amely mozdulatlan.

Fordította: Révbíró Tamás

Kahlil Gibran: A próféta
(Édesvíz, Budapest, 1993.) 28-31. o.

ISMERETLEN SZERZŐ: ANYÁNAK LENNI EZT IS JELENTI:

hozzászokunk a piszkos kezeckékhez, amelyek a homokozás után, de még a fürdés előtt viharos öleléssel fejezik ki szeretetüket

tudomásul vesszük, hogy a homok, a sár és a tócsa ellenállhatatlan vonzerőt gyakorolnak

lemondunk az esti híradó megtekintéséről egy hosszú gyermekdal kedvéért

rúzsunkat és a körömlakkot először gyermekeink kacatjai között keressük

lemondunk arról, hogy táncosnők leszünk, és szeretettel
karunkba ölelünk egy gördeszkán száguldozó vadembert
a gyermekszobában a rendetlenséget elfogadjuk, mint a
kreativitás különös jelét

megbarátkozunk azzal a gondolattal, hogy általában minden új
és modern jó, sőt jobb,

a ponyvairodalmat „fontos információs forrásnak” tekintjük
elviseljük a teljes hangerővel játszott popzenét
vígasztalunk, ha valami nem sikerült, ott vagyunk, ha
szükség van ránk, és elengedjük akkor is a gyerekeket, ha fáj

Az anyaságba még az is beletartozhat,
hogy hirtelen szembetaláljuk magunkat egy felnőtt
emberrel, aki - bár alig nőtt ki a gyermekcipőkből - máris
megváltoztatná a világot.

Fenntartások nélkül
Magzatvédő Társaság, Budapest, é.n.) 4. o.

SZOPTATÁS, GYERMEKTÁPLÁLÁS, DAJKASÁG

ARISZTOTELÉSZ: POLITIKA

Amikor a gyermek már megszületett, úgy hisszük, sokat határoz a testi erő szempontjából a táplálkozásmód. Ha megfigyeljük a többi élőlények és azon néptörzsek életét, amelyek fontosnak tartják, hogy szervezetük a háborúra alkalmas legyen, látjuk, hogy legjobban a bőséges tejtáplálék felel meg a testnek, továbbá, ha minél kevesebb bort élvez a gyermek, mert ez betegséget okoz.

Fordította: Szabó Miklós

Arisztotelész: Politika
(Gondolat, Budapest, 1984.)

GELLIUS: ANYATEJ VAGY SZOPTATÓS DAJKA

Egyszer jelenlétünkben hírül hozták a filozófus Favorinusnak,¹⁹ hogy egyik hűséges tanítványának a felesége nemrég szült, és fiúgyermekkel örvendeztette meg férjét.

- Induljunk - mondta erre -, nézzük meg a gyermeket és gratuláljunk az apának!

Az apa senatori rangú, igen előkelő családból származott. Felkerekedtünk hát mind, ahányan ott voltunk, elkísértük mesterünket ahhoz a házhoz, ahová igyekezett, és vele együtt be is mentünk. Ő már az előcsarnokban megölelte barátunkat, gratulált neki, utána helyet foglalt, s mindjárt faggatóra fogta, milyen sokáig vajúdott az anya, és nagy fájdalmak közt szült-e. Amikor megtudta, hogy a fiatalasszony a megerőltetéstől és a virrasztástól kimerülve éppen alszik, fesztelenebbül kezdett társalogni és megjegyezte:

- Biztos vagyok benne, hogy saját tejjével fogja táplálni a kisfiát!

A fiatalasszony édesanyja erre kijelentette, hogy kímélni kell az anyát, és szoptatós dajkákat kell fogadni a gyermek mellé, különben a szüléskor kiállott fájdalmakat még a szoptatás fáradságos és megerőltető munkája is tetézné.

- Kérlek jóasszony - vetette közbe Favorinus -, engedd, hogy leányod testestül-lelkestül édesanyja lehessen a fiának! Mert mire való az ilyen természetellenes, félbemaradt, megosztott anyaság: megszülni, utána pedig tüstént eldobni a gyermeket? Méhében saját vérével táplált valamit, amit nem is látott, és most ne táplálja saját tejjével, akit immár lát, aki már él, aki már ember, és már rimánkodik az anyai gondoskodás után? Vagy te is azt gondolod - kérdezte -, hogy a természet az emlőket holmi szemrevaló cicomaként adta a nőknek, nem gyermekeinek táplálására, hanem dísznek a mellükre?!

Fordította: Győry Gyula

A régi Róma napjai - Gellius: Attikai éjszakák 12, 1, 1-7.
(Gondolat, Budapest, 1968.) (Összeállította: Szepessy Tibor) 79-80. o.

---

¹⁹ Hadrianus korában élt.

LULL: A GYERMEK NEVELÉSÉRŐL

Blanquerna mellé egy egészséges nőt fogadtak dajkának, azért hogy a kisfiú jó tejet kapjon, mivel a rossz tej miatt a gyermekek megbetegszenek és elvesztik önuralmukat.

Az említett dajka becsületes és helyes életet folytató személy volt, mivel a gyermekek szoptatása során minden olyan dolgot el kell kerülni, ami a dajkát megbetegítheti, bűnbe viheti, vagy rossz útra térítheti...

Abban az évben, amikor Blanquerna született, Aloma (*az anyja*) nem adott gyermekének más élelmet, csak tejet, mivel kisfiának hiányzott az emésztési készsége; a gyerekek az első évben nem képesek megemészteni és feldolgozni másfajta élelmet, mint amilyen például a tejben vagy olajban áztatott kenyérből készült leves, amit gyakran adnak nekik, vagy más hasonló élelmiszerek, amiket csak erőnek-erejével lehet velük megetetni...

(...)

Egy nap az történt, hogy Aloma Blanquernának füstölt húst adott reggelire, mielőtt fia elindult volna az iskolába, és aztán húst adott neki tízóráira is, hogy egye meg, ha majd az iskolában megéhezik. Mikor ezt Evast megtudta, keményen megdorgálta Alomát, és azt mondta, hogy a gyerekek nem kell mást adni reggelire, csak kenyeret, azért, hogy ne legyen torkos, és azért, hogy legyen étvágya, amikor majd az ebédlőasztalhoz ül; ha csak kenyeret esznek a gyerekek, nem ismerik meg azokat az ízeket, amelyek a természetes működésüket elnyomják, és kenyéren kívül akkor sem kell mást adni nekik, ha ők maguk kéri.

Blanquerna hozzászólt ahhoz, hogy mindent megegyen, azért, hogy a szervezete ne szokjon hozzá az egyik ételhez se jobban, mint a másikhoz; és tilos volt neki erős és túl keserű bort innia, csípős szószokat ennie, melyek a természetes hőmérsékletét szétrombolták volna.

Fordította: Kéri Katalin

Lull: Obres esenciales

„Del nacimiento y de la buena educación de Blanquerna”

Las primeras Universidades

(Cuadernos historia 16., Madrid, 1985.) VI-VIII. o.

TÁPLÁLKOZÁS A KÖZÉPKORI KOLOSTORBAN

Tanító: Mit eszel naponta?

Tanítvány: Én még húst eszem, mert gyermek vagyok, aki a virgács hatalma alatt áll.

Tanító: Azonkívül mit eszel?

Tanítvány: Főzeléket, tojást, halat, sajtot, vaját, babot; általában mindent, ami tiszta, hálásan megeszek.

Tanító: Nagyétkű vagy, ha mindent megeszel, amit eléd adnak.

Tanítvány: Olyan falánk nem vagyok, hogy egy étkezés alatt mindegyik ételből ehessem.

Tanító: Hogy-hogy?

Tanítvány: Egyszer az egyik, másszor a másik ételből eszem, mértékletesen, miként szerzeteshez illik, nem pedig falánk módon, hiszen nem vagyok dőzsölő ember.

Tanító: És mit iszol?

Tanítvány: Ha van, sört; ha nincs, vizet.

Tanító: Bort nem iszol?

Tanítvány: Nem vagyok olyan gazdag, hogy bort vehessek magamnak; de a bor nem is gyermekek és balgák, hanem csak öregek és bölcsek itala.

Fináczy Ernő: A középkori nevelés története
(Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1926.) 171-172. o.

VIVES: A DIÁKOK ÉTKEZÉSE

(Nepótulo, Pisón, a tanár, a segédtanító,²⁰ Laima, Floro és Andrax)

- NEPÓTULO:** - Nem éltek-e itt csodálatosan?
- PISÓN:** - Mit jelent ez a szó?²¹ Hogyhogymosakszunk? Minden nap többször is kezet és arcot mosunk. A test tisztasága fontos az egészség és a szellem szempontjából.
- NEPÓTULO:** - Nem ezt kérdeztem, hanem azt, hogy ízlésetek és meglegedésetek szerint esztek-isztok-e?
- PISÓN:** - Nem a mi ízlésünk és meglegedésünk szerint eszünk, hanem a szájpaddlásunk ízlése szerint.
- NEPÓTULO:** - Azt akarom mondani, hogy azt eszitek-e, amit szerettek.
- PISÓN:** - Bőségben vagyunk de az éhséget illetően, az is, aki szeret enni, és az is, aki nem tartóztatja meg magát.
- NEPÓTULO:** - Éhesen keltek fel az asztaltól?
- PISÓN:** - Nem lakunk jól pukkadásig, mivel ez nem illendő. Torkig jóllakni az állatok tulajdonsága, nem az embereké. Azt mesélik, hogy egy nagyon bölcs király sohasem ült étvágy nélkül az asztalhoz, és sohasem kelt fel torkig jóllakottan.
- NEPÓTULO:** - Mit esztek?
- PISÓN:** - Ami van.
- NEPÓTULO:** - Azt gondoltam, azt eszitek, ami nincs. De mi az, ami van?
- PISÓN:** - Bosszantó (chafardero) vagy. Az van, amit adnak.

---

²⁰ A 16. században a tanító mellett dolgozott egy segédtanító, aki a leckék ismétlését irányította.

²¹ Pisón nem értette a „lante” szót (csodálatosan, kifinomultan) és azt hitte, a lavari-ból (mosakodni) jön.

- NEPÓTULO:** - És mit adnak?
- PISÓN:** - Másfél órával felkelés után reggelizünk.
- NEPÓTULO:** - Mikor keltek fel?
- PISÓN:** - Szinte a nappal együtt, ami a múzsák kalauza, és a hajnallal, amely szintén örül nekik. A reggelink egy szelet búzalisztból készült kenyér, egy kis vaj vagy valamilyen gyümölcs. Ebédre levesben főtt zöldség vagy főzelék és kíséretként hús. Egyszer retek, fehérrépa, káposzta, keményítő (?), dara, rizs van; máskor böjti napokon tejsavóval készült leves, amiből a vaj is készül, és néhány kenyérdarabkát teszünk bele; egy kis friss hal, ha van a halárusnál elfogadható áron; de ha nincs, akkor sózott halat eszünk, amit sokáig kell kiáztatni, azután borsót, garbanzost, lencsét, babot vagy csillagfürtöt.
- NEPÓTULO:** - Mennyit szolgálnak fel ezekből a dolgokból?
- PISÓN:** - Kenyérből annyit, amennyit akarunk; a húsból annyit, amennyi elegendő ahhoz, hogy tápláljon, de nem annyit, hogy elteljünk vele. A finomabb ételeket másutt keresd, ne az iskolában, ahol a lélek épülését keresi az ember.
- NEPÓTULO:** - Mit isztok?
- PISÓN:** - Egyesek friss és tiszta vizet isznak, mások könnyű sört; kevesen és ritka alkalmakkor bort isznak, de vízzel elkeverve. Az uzsonna (vagy ha úgy jobban tetszik, a vacsoraelőzetes) kenyérből és néhány mandulából, vagy mogyoróból, cseresznyéből vagy szilvából áll. De amikor kimegyünk vidékre és szétszéledünk, utána friss- vagy aludttejet kapunk, friss sajtot, tejszínt, sós magvakat, édes ágakat vagy más dolgokat, amiket a vidéki birtok kínál. A vacsora jól összeaprított salátával végződik, amelyet sóval és olívaolajjal ízesítenek, és ecetet is adnak hozzá.
- NEPÓTULO:** - Miről beszélsz? Dió- vagy retekolajjal készítik?
- PISÓN:** - Ne beszélj ilyen kellemetlen és ártalmas dolgokról. Adnak egy nagy tányér levesfazékban főtt birkahúst is, néhány szilvával körítve, gyökerekkel és füvekkel fűszerezve, amit szintén úgy szolgálnak fel mint a levest; néha finom ízű tartósított húst eszünk.
- NEPÓTULO:** - Mivel fűszerezik azt?
- PISÓN:** - Éhséggel, ami a legjobb és legízletesebb fűszer. Ezenkívül, a hét egyes napjain eszünk egy kis füstölthúst, főleg marhahúst, néha gödölyét; nyáron desszertnek egy szeletke retket sajttal, de nem a rohadt és száraz fajtából, hanem a frissből, ami jobban táplál, mint a másik, és eszünk körtét,

dinnyét és birsalmát. Azokon a napokon, amikor nem eszünk húst a böjt miatt, parázsban főtt sült vagy vízben főtt tojásokat eszünk, egyenként vagy tortillának elkészítve, amit kis ecettel vagy savanyú borral felöntött serpenyőben sütnék; és egy kis halat és a sajtot helyettesítő diót.

NEPÓTULO: - Mennyit kaptok fejenként?

PISÓN: - Két tojást és két diót.

NEPÓTULO: - Hogyan? A vacsora után már nem esztek semmit?

PISÓN: - Gyakran eszünk még.

NEPÓTULO: - Mondd meg, mit, mert ez nagyon vidám dolog.

PISÓN: - Siro bankettjén, Terentius meséje szerint, vagy más ételeket olyan vacsorákról, amelyekről Ateneusz mesél vagy hasonló fogadásokon felszolgáltakat, amelyekről a történészek írnak. Mit gondolsz, disznók vagyunk-e vagy emberek? Milyen gyomor maradhatna egészséges, ha ennyit enne? Hallgass ide, ez egy iskola, és nem marhahízlalda. Azt is mondják, hogy semmi nem károsabb az egészségre, mint inni közvetlenül a lefekvés előtt.

NEPÓTULO: - Megengeded, hogy részt vegyek a vacsorákon?

PISÓN: - Persze, elég engedélyt kérni a tanítótól. Tudom, hogy szívesen megengedi, ahogy szokta. Másrészt nevetlenség volna úgy megjelenned a banketten, hogy a tanár nem tud róla, és aki meghívott, szégyenkezhetne miattad diáktársai előtt.

Fordította: Kéri Katalin

Juan Luis Vives: Dialogos - Dialógusok VII.

(Ed.: Juan Francisco Alcina) (Planeta, Barcelona, 1988.) 17-20. o.

ROUSSEAU A SZOPTATÁSRÓL

Láttam néhányszor a fiatal asszonyok apró fűfűjait, amint úgy tesznek, mintha maguk akarnák táplálni gyermekeiket. Értenek hozzá, hogyan kell kéretni magukat, hogy mondjanak le szeszélyükről. Bevonják ügyesen a játékba a férjet, az orvost, legkivált az anyát. Menten vége lenne annak a férjnek, aki belegyezni merészelne abba, hogy felesége táplálja gyermekét. Gyilkosnak tartanak, aki szabadulni akar a feleségétől. Körültekintő apák! Az apai szeretetet fél kell áldozni a béke kedvéért. Szerencsétek, hogy falun még akadnak önmegtartóztatóbb asszonyok a tieteknél! És még nagyobb szerencse, ha asszonyaitok az így nyert időt nektek szentelik és nem másoknak!

Az asszonyok kötelessége nem kétséges. Ők azonban lenézik kötelességüket, s így vita tárgyává teszik, vajon egyre megy-e a gyermeknek, hogy az ő tejjükkel vagy másvalakiével táplálkozzék. Én ezt a kérdést, melynek megítélői az orvosok, az asszonyok kívánsága szerint eldöntöttnek tartom, s ami engemet illet, bizony én is amondó vagyok, hogy jobb, ha a

gyermek egy egészséges dajka tejét szopja, semmint egy elkényesedett anyáét, amikor esetleg holmi újabb rossz fenyeget a vérben, amelyből vétetett.

De csupán csak fizikai oldaláról kell-e vizsgálnunk ezt a kérdést. Kevésbé van-e a gyermeknek szüksége anyja gondoskodására, mint emlőire? A tejet, melyet anyja megtagad tőle, más asszonyok, sőt állatok is megadhatják neki, de az anyai gondozást semmi sem pótolja. Aki a magáé helyett más asszony gyermekét táplálja, rossz anya. Hogyan lehetne hát jó dajka? Azzá válhat, de csak lassanként. A megszokás kellene megváltoztatnia a természetet, csak hogy a rosszul gondozott gyermek százszor is belepusztul, mire a dajkája anyai gyengédséget kezd iránta érezni.

(...) ... ha az anyák rászánják magukat gyermekeik táplálására, az erkölcsök megújulnak maguktól, a természet érzései felébrednek minden szívből, az állam ismét benépesül.

(...) A parasztasszonyok kevesebb húst és több főzeléket esznek, mint a városi nők. Ez az étrend mintha kedvezőbb lenne nekik és gyermekeiknek, mint az ellenkezője. Ha polgári csecsemőket táplálnak, húsleves adnak nekik abban a meggyőződésben, hogy a zöldségleves és a húsos leves jobba teszi tápnedvüket, és szaporítja tejüket. Korántsem osztom nézetüket. Mellettem szól a tapasztalat, mely szerint az ilyen módon táplált gyermekek érzékenyebbek a kólika és a férgek iránt, mint a többiek.

Semmi meglepő sincs ebben, mert a rothadásban lévő állati anyagokban hemzseg a féreg, míg a növényi anyagokról ugyanez alig mondható. A tej is növényi anyag, noha az állat testében dolgozódik fel, mint ahogy vegyi elemzése bizonyítja: könnyen válik savvá, s anélkül, hogy az ammóniáknak csak a nyomát is mutatná, mint az állati anyagok, a növények módjára tömény, semleges sót képez.

Fordította: Győry János

Jean-Jacques Rousseau: Emil vagy a nevelésről
(Tankönyvkiadó, Budapest, 1978.) 19-20., 32. o.

BEBEL A SZOPTATÁSRÓL ÉS A DAJKASÁGRÓL

Az új társadalomnak egyik fő feladata az lesz, hogy az új nemzedéket megfelelően nevelje. A társadalom minden újonnan születő gyermeket örömmel fogad; benne látja fennállása, továbbfejlődése zálogát; éppen ezért kötelességének érzi, hogy legjobb tehetsége szerint gondoskodik róla. Gondoskodásának első tárgya tehát az anya lesz. Kényelmes lakás, kellemes környezet, az állapotának megfelelő juttatások, gondos ápolás mind az anya, mind a gyermek részére - ez az első feltétel. Természetes, hogy a gyermek addig kapjon anyatejet, amíg lehetséges, illetve szükséges. Moleschott, Sonderegger, valamennyi egészségügyi szakember és orvos megegyezik abban, hogy az anyatejet semmiféle táplálék sem pótolja.

Akik Eugen Richterhez hasonlóan felháborodnak azon, hogy a fiatal anya szülőotthonba kerül, ahol körülveszi mindaz, amit manapság csak a gazdagság tesz lehetővé - bár még itt sem kaphat meg mindent, amit a külön erre a célra berendezett intézetek nyújthatnak -, gondoljanak arra: jelenleg az embereknek legalább négyötöde a kultúra és civilizáció vívmányait megcsúfoló primitív körülmények között születik. Az anyák hátralevő egyötöd részének is csak töredéke van abban a helyzetben, hogy valamelyest is élvezhesse azt a gondozást és kényelmet, amely a nőnek ebben az állapotban kijár. Tény, hogy azokban a városokban, ahol

kitűnően berendezett szülőotthonok vannak, már ma is sok asszony keresi fel a nehéz óra közeledtével ezt az intézetet és ott várja be a szülést. A költségek azonban oly nagyok, hogy csak kevés asszony veheti igénybe a szülőotthont, de vannak olyanok is, akiket ettől előítéleteik tartanak vissza. Ez is példa arra, hogy a polgári társadalom mindenütt méhében hordja az új rend csiráit.

Egyébként a legtöbb előkelő nő anyaságának sajátos mellékízt ad az a körülmény, hogy anyai kötelességeit, mihelyt lehet, áthárítja proletár dajkára. Tudvalevőleg a vend Lausitz (a Spreerdeő) az a vidék, ahonnan a berlini burzsoáziához tartozó nők a dajkát hozzák, ha nem akarják vagy nem tudják szoptatni gyermeküket. Ezen a vidéken úgyszólván iparszerűen úzik a dajkatenyésztést, ami abból áll, hogy az ottani parasztlányok gyermeket hoznak a világra csak azért, hogy a gyermek megszületése után elszegődjenek dajkának valamelyik jómódú berlini családhoz. Nemritkán találkozunk olyan lányokkal, akik 3-4 törvénytelen gyermeket szülnek, hogy elmelessenek szoptatós dajkának, s a helybéli fiatalemberek szemében annál kívánatosabbak, minél többet keresnek ezzel az iparral. A polgári erkölcs szempontjából ez az eljárás elítélendő, de a burzsoázia családi érdekeinek szempontjából dicséretes és kívánatos.

Fordította: Nyilas Vera

August Bebel: A nő és a szocializmus
(Kossuth, Budapest, 1976.) 335-340. o.

BEBEL A GYERMEKEK TÁPLÁLKOZÁSÁRÓL

A jelenlegi iskolaügy fogyatékoságait - amely gyakran még a vele szemben támasztott szerény igényeknek sem felel meg - bizonyítja továbbá, hogy sok-sok ezer gyermek a hiányos táplálkozás miatt képtelen eleget tenni iskolai kötelezettségeinek. A városokban télen gyermekek ezrei mennek iskolába reggeli nélkül, más százazreknek pedig hiányos a táplálkozásuk. E gyermekek részére nagy jótétemény lenne a közköltségen való ellátás és ruházás. Nem tekintenek „fegyháznak” az olyan intézményt, amely rendes ellátással és ruházkodással tanítaná meg őket arra, mit jelent embernek lenni. A polgári társadalom sem hunyhat szemet e nyomor fölött, és így jótét lelkek egyesülnek reggeliztetési és ebédeltetési akciók szervezésére, hogy jótékonykodással próbálják részben pótolni azt, aminek teljesítése a társadalom kötelessége volna. Újabbán némely helyen a legszegényebb gyermekeknek a közpénzből is adnak némi segélyt. De mindez nem elég, és mindaddig kevés marad, amíg jótéteményként adják meg azt, ami mindenkinek elemi joga.²²

Fordította: Nyilas Vera

August Bebel: A nő és a szocializmus
(Kossuth, Budapest, 1976.) 335-340. o.

---

²² „Jelenleg 20 párizsi kerületben vannak iskolai kázinók, amelyek ebédet - húst, főzeléket - osztanak. Csak az ebéd kötelező, de sok kerületben reggelit és vacsorát is adnak.” Lásd Helene Simon: Schule und Brot (Iskola és kenyér). Hamburg 1907. 44. old. - A munkáspárt kezdeményezésének köszönhető, hogy Angliában 1906-ban bizottságot alakítottak, hogy dolgozzon ki törvényjavaslatot az iskolai étkeztetés szabályozására.

GYERMEKNEVELÉS

PLATÓN: AZ ÁLLAM

5. könyv

A gyermekek nevelése

IX. SZÓKRATÉSZ: A háborúban vagy máshol érdemeket szerző ifjaknak pedig adassék ajándék és kitüntetés, továbbá, hogy gyakrabban kelhessenek egybe nőkkel, hogy ezzel az ürüggyel nekik legyen a legtöbb utódok.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: A megszületett utódokat azután az erre a célra szervezett hivatalok veszik át, amelyek férfiakból vagy nőkből állnak, vagy mindkét neműekből, hisz a hivatalokat közösen viselik nők és férfiak.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, a kitűnőek gyermekeit átveszik és nevelőintézetekbe viszik dajkákhöz, akik külön laknak egy városrészben. A gyarlók gyermekeit és a kiválók nyomoréknak született gyermekeit pedig, ahogy illik, eltüntetik valami hozzáférhetetlen titkos zugban.

GLAUKÓN: Hát igen, ha azt akarjuk, hogy az örök rendje tiszta maradjon.

SZÓKRATÉSZ: A vezetők gondot viselnek majd a gyerekek ellátására is: az anyákat, ha van tejük, elvezetik a nevelőintézetbe, de minden fortéllyal azon kell lenniük, hogy az anyák ne ismerjék fel saját magzatukat, és ha nem volnának elegenden, a vezetők hajtsanak fel más szoptató nőket; de akiknél nincs probléma, azoknál is vigyázzanak, hogy csak szabott ideig szoptassanak; a virrasztást és a többi veszélyeséget pedig hagyják a dajkákra és az ápolónőkre.

GLAUKÓN: Nagy kedvezményeket adsz az örök asszonyainak az utódszerzésben!

SZÓKRATÉSZ: Úgy is illik. De vegyük sorra, amit célul tűztünk ki. Kimondtuk ugyanis, hogy gyermekek csak viruló korú szülőktől szülessenek.

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Úgy látod te is, hogy a viruló kor tartama a nőknél húsz, a férfiaknál pedig harminc év?

GLAUKÓN: De mettől meddig?

SZÓKRATÉSZ: A nők húszéves koruktól negyvenéves korukig szüljenek az államnak, a férfi pedig attól fogva, hogy a vad száguldozásban már lehiggadt, ötvenöt éves korig nemzhet.

GLAUKÓN: Igen, ez mindkét nem legvirulóbb kora, mind testi, mind szellemi téren.

SZÓKRATÉSZ: No most, ha ennél öregebb vagy fiatalabb korú kísérelné meg a közösség számára való gyermeknemzést, ezt a botlását sem istenesnek, sem törvényesnek nem ismerjük el, mert olyan gyermeket plántált államunkba, aki - ha suttymában megszületik is - nem áldozatok és imák közbenjárásával születik, amelyekkel papnők, papok és az egész állam szentesít minden egyes nászt, hogy tudniillik a kitűnőktől szülessenek még kitűnőbb, a hasznosaktól még hasznosabb utódok, hanem sunyi sötétben, bűnös bujaságban.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Ugyanez a törvény sújtja azt is, aki nemző korában, ám a vezetők engedélye nélkül kel egybe szülésre érett nővel. Kimondjuk, hogy az állam szemében gyermeke kiteszített, szentségtelen, törvénytelen!

GLAUKÓN: Méltán.

SZÓKRATÉSZ: Ha majd nők és férfiak elérik a törvényes korhatárt, megengedjük, hogy a férfiak szabadon azzal keljenek egybe, akivel akarnak, csak leányukkal, anyjukkal, leányaik leányával és az anyjuknál korosabb nővel ne; a nők is szabadon, csak fiukkal, apjukkal és ezek öseivel és leszármazottaival ne, és mindenkor a lelkükre kötjük, hogyha tilalom ellenére mégis így foganna magzat, azt ne hagyják világra jönni, ha pedig valami kényszer folytán mégis a világra jön, vegyék tudomásul, hogy számukra nincs eledel.

GLAUKÓN: Ez helyes intézkedés. De hogyan ismerik fel, ki az apjuk, leányuk és a többi említett rokonuk?

SZÓKRATÉSZ: Sehogy. De ha valaki egybekel, az mindazokat a gyermekeket, akik a nászi naptól számítva a tizedik és hetedik hónap között születtek, ha fiú, fiának, ha lány, lányának hívja, ezek őt mind apjuknak, és így tovább; ő ezek gyermekeit unokáinak, akik viszont őt és élettársát nagyapjuknak, nagyanyjuknak, és akik akkor születtek, amikor anyjuk és apjuk utódot nyert, azokat fivéreiknek, nővéreiknek hívják, úgyszólván, mint mondtuk, ezek egymást ne illessék. Ám a fivérek és nővérek egybekelését megengedi a törvény, ha „így hozza a sors”, és Püthia nem ellenzi.

GLAUKÓN: Igen helyesen.

Fordította: Jánosy István

Platón: Az állam
(Gondolat, Budapest, 1988.) 195-198. o.

PLATÓN: TÖRVÉNYEK

Hatodik könyv

ATHÉNI

XII. A most tárgyalt területen egy tisztviselő: az egész nevelésügy felügyelője van még hátra, aki mind a fiúk, mind a lányok nevelését irányítja. Egy ember álljon ennek az élén, és vezesse azt a törvények szellemében, aki legalább ötvenéves és törvényes gyermekek atyja - leghelyesebb, ha mind fiai, mind lányai vannak, de legalább az egyik nemből valók legyenek. Lássá be mind maga a választott, mind a választók, hogy ez a tisztség az állam legfontosabb tisztségei között is a legfontosabb. Hiszen minden növénynél döntő fontosságú, hogy az első csírázás jól induljon meg, abból a szempontból, hogy lényének tökéletes kifejlődése felé haladjon, s így a neki megfelelő célt elérje, de így van ez minden élőlényénél, szelíd- és vadállatoknál és az emberről is. Az emberről azt szoktuk mondani, hogy szelíd; de csak ha szerencsés természet és helyes nevelés párosulnak nála, akkor szokott a legszelídebb és legistenibb élőlényé válni; ha ellenben nem eléggé vagy nem jól nevelik, a legvadabb minden lény között, ahányat csak szül a föld. Ezért a törvényhozónak nem szabad engedni, hogy a gyermeknevelés másodrangú vagy mellékes dolog legyen az államban. Először is tehát jól ki

kell választani a város lakói közül azt, aki a nevelésügy élén fog állni: aki minden tekintetben a legkülönb, lehetőleg azt kell ennek a felügyelőjévé tenni. Tehát az összes tisztviselők, a tanácsot és annak ügyvezető tagjait kivéve, gyűljenek össze Apollón templomába, és adják le titkosan szavazatukat, hogy a törvények őrei közül kit tartanak legalkalmasabbnak rá, hogy a nevelést irányítsa. (...)

Hetedik könyv

ATHÉNI

Nemde helyesen mondtuk valahol, hogy a helyes nevelésnek olyannak kell lennie, hogy képes legyen a testet és lelket a lehető legszebbé és legderekabbá tenni?

KLEINIASZ

Igen.

ATHÉNI

Mármost a test szépségét illetőleg véleményem szerint az a legegyszerűbb követelmény, hogy a kisgyermek teste mindjárt kezdettől fogva egyenesen és helyesen növekedjék.

KLEINIASZ

Teljesen így van.

ATHÉNI

Nos hát azt nem vettük-e észre, hogy minden élőlény a fejlődése elején nő a legnagyobb mértékben, úgyhogy már sok vitára adott alkalmat az az állítás, hogy az ember magassága öt éves kora után a növekedés hátralevő húsz éve alatt nem kétszereződik meg?

KLEINIASZ

Ez igaz.

ATHÉNI

Továbbá nem tudjuk-e azt, hogy ha a test gyarapodása nagymértékben halad előre megfelelő munka és fáradtság nélkül, ennek számtalan baj a következménye?

KLEINIASZ

Nagyon is tudjuk.

ATHÉNI

Akkor van tehát szükség a legtöbb fáradtságra, amikor a test táplálása a legnagyobb mértékű.

KLEINIASZ

De akkor hová jutunk, barátom? A legkisebb, csak az imént született gyermekre szabjuk ki a legtöbb testi megerőltetést?

ATHÉNI

Éppen nem - hanem még előbb: azokra, kik még anyjuk méhében fejlődnek.

KLEINIASZ

Mit mondasz, te jóember? Valóban a magzatról beszélsz?

ATHÉNI

Valóban. Nem lehet csodálni, ha ti nem ismeritek az ilyen kicsinyek tornáját; ezért szeretném ezt a különös dolgot világossá tenni előttetek.

KLEINIASZ

Nagyon jól tennéd!

ATHÉNI

Ezt a dolgot könnyebb minálunk felismerni, minthogy ott a kelletténél többet foglalkoznak kedvtelésből játékos dolgokkal. Nálunk nemcsak gyermekek, hanem felnőttek is nevelnek madárfiókákat, kakasviadalra és hasonlókra idomítva őket. De nem gondolják, hogy elég erőmegfeszítés a madarak számára, ha egymás ellen felizgatva küzdenek; ezenkívül a hónuk alá veszik őket - a kisebbeket kezükbe, a nagyobbakat a karjukba -, s így sétára indulnak, megtesznek számos sztadiont, egyáltalán nem a saját, hanem a fiókák testi állapota kedvéért. És ebből annyi mindenesetre kiviláglik minden nyílt eszű ember számára, hogy minden testnek javára van, ha ingásban vagy bármi más, nem kimerítő mozgásban van, akár önmaga végzi ezt a mozgást, akár hintázik, akár pedig hajón vagy lovon ül, vagy bármi más, mozgásban lévő test hozza őt mozgásba. Ilyen módon ugyanis az ételeket és italokat jól megemésztve, a test egészsége, szépsége, ereje fokozódik.

II. Ha mindezek így vannak, mitévők legyünk? Azt akarjátok, hogy közderültséget keltve törvényeket hozzunk, miszerint a terhes nőnek sétálnia kell, az újszülöttet pedig, mint a viaszt, alakítani, amíg hajlékony, és kétéves koráig pólyázni kell? Nemkülönbön büntetés terhe alatt kötelezzük a dajkákat is, hogy a kicsinyeket mindig vigyék valahová: vagy a mezőre, vagy a templomokba, vagy a rokonokhoz, amíg csak a maguk lábán meg nem tudnak állni, sőt még akkor is elővigyázatosságból, nehogy erősen rátámaszkodva kifícamítsák a lábukat, tovább fáradozzanak a cipelésükkel, míg csak a kisdéd be nem tölti a három esztendőt? S előírjuk, hogy a dajkáknak erősnek kell lenniük, és egy gyerek mellé nem elég egy dajka? S büntetést is rójunk ki, ha valaki nem hajtaná végre mindezeket? Vagy szó sem lehet ilyesmiről, hiszen akkor bővében lennénk annak, amit az imént említettünk?

KLEINIASZ

Minek?

ATHÉNI

Annak, hogy nevetség tárgyai legyünk - azonfelül, hogy a dajkák asszonyos és szolgai jelleme nem is hajlana szavunkra.

KLEINIASZ

De hát akkor mi értelme van annak, hogy elmondjuk egyáltalán ezeket az intelmeket?

ATHÉNI

Az az értelme, hogy a szabad emberek és a családfők ezeket hallva szerte a városokban arra a helyes belátásra jutnak, hogy a magánélet viszonyainak helyes szabályozása nélkül hasztalan reméljük, hogy a közügyek törvényes rendezése szilárd és állandó lesz, és e belátás alapján a most elhangzottakat törvénytársamba fogják venni, és így élve velük, mind magánéletüket, mind közügyeiket helyesen fogják intézni, s így boldogulni is fognak.

KLEINIASZ

Nagyon meggyőzően beszéltél.

ATHÉNI

Ne hagyjunk fel tehát az ilyenfajta törvényhozással, míg a kisgyermekek lelki gondozását illető intézkedéseket is elő nem adjuk, ugyanúgy, ahogyan elkezdtük a testükre vonatkozó mondanivalókat elmesélni.

KLEINIASZ

Nagyon helyes eljárás.

ATHÉNI

Vegyük tehát alapelvül a kisgyermekeknek mind testére, mind lelkére vonatkozólag, hogy éjjel-nappal gondozni kell és mozgásban tartani őket - bár mindenki számára előnyös, de különösen a kicsinyek számára -, és ha lehetséges volna, úgy kellene élniük, mintha mindig hajóznának; tehát legalább ehhez hasonlóan kell az újszülöttekkel bánni. Ezt abból is következtethetjük, hogy a mozgás hasznos voltát a gyakorlatból felismerték a csecsemők dajkái, és azok az asszonyok, akik a korübaszok őrjöngésének gyógyításához értenek. Mert mikor az anyák el akarják altatni álmatlan csecsemőjüket, nem nyugalommal, hanem mozgatással próbálkoznak, a karjukban ringatva a kisdedet, és nem csenddel, hanem dallal igyekeznek hatni rá, s mintegy álomba varázsolják dalukkal, akárcsak a bakkhoszi őrjöngés megszállottjait a kartánc és zene együttes mozgató-ringató hatása segítségével szokták a nők gyógyítani.

KLEINIASZ

Mi az oka mindezeknek, barátom?

ATHÉNI

Egyáltalán nem nehéz felismerni.

KLEINIASZ

Hogyhogy?

ATHÉNI

Mindkét állapot valami félelem, melyet a lélek beteges állapota vált ki. S mikor az ember valami külső megrázkódtatást alkalmaz e tünetekkel szemben, ez a kívülről jövő mozgás legyőzi a belső remegő és őrjöngő, zaklatott mozgást, s győzelmével szélcsendet varázsol a lélekbe, és megszünteti a nyomasztó szívdobogást. S így mindenképpen örvendetes hatású, mert a gyermekeket álomba ringatja, az őrjöngőket pedig felébreszti, és azt eredményezi, hogy táncolva és a fuvolától elbűvölve az istenek segítségével, akiknek kedvező előjelek mellett áldoznak, magukon kívüli állapotukból józan öntudatra ébrednek. És ez, bármennyire röviden fejthettük is ki, elég meggyőző megokolás.

KLEINIASZ

Teljesen meggyőző.

ATHÉNI

Ennek tehát ilyen nagy hatása van, de emellett azt is be kell látni, hogy ha a lélek a gyermekkortól fogva félelmek között él, még fogékonyabbá válik a rettegésre; s ezt bárki gyávaságra s nem bátorságra szoktatásnak mondhatja.

KLEINIASZ

Így van.

ATHÉNI

Ezzel szemben a bátorság gyakorlásának nevezhetjük azt, ha kora gyermekségünktől fogva legyőzzük a bennünket elfogó félelmet és rettegést.

KLEINIASZ

Méltán nevezhetjük.

ATHÉNI

Kimondhatjuk tehát, hogy a kisgyermekeknek a mozgásban való gyakorlása nagyban hozzájárul egy bizonyos lelki erény, a bátorság kifejlődéséhez.

KLEINIASZ

Teljes joggal mondhatjuk.

ATHÉNI

De a derűs vagy a mogorva kedély sem csekély fontosságú a lélek jó vagy rossz állapota szempontjából.

KLEINIASZ

Így van.

ATHÉNI

Meg kell tehát kísérelnünk kifejtetni: miképpen lehet azt a kedélyállapotot beoltanunk az újszülöttbe, amelyiket kívánatosnak tartunk, már amennyire erre ember képes.

KLEINIASZ

Valóban meg kell próbálnunk.

ATHÉNI

Megmondom tehát a véleményemet, hogy a kényeztetés elégedetlen, indulatos és kicsiségekre is ingerlékeny jelleművé teszi a gyermekeket; ennek ellentéte viszont: a túlságos és kíméletlen zsarnokoskodás alantassá, szolgálalkúvá és embergyűlölővé teszi őket, s így alkalmatlanná a társas életre.

KLEINIASZ

De hogyan nevelje az állam azokat az apróságokat, akik még nem értenek a szóból, s még egyáltalán hozzáférhetetlenek minden nevelés számára?

ATHÉNI

Valahogy így: kiáltani minden lény szokott tüstént, mihelyt megszületett, s ez alól az ember sem kivétel; ezenfelül a többiekénél jobban hajlamos a sírásra.

KLEINIASZ

Ez bizony így van.

ATHÉNI

Mármost a dajkák kutatva, hogy mire vágyik, különböző dolgokat nyújtanak neki, s a következőképp próbálják kitalálni: ha valami elhallgattatja, akkor azt hiszik, most eltalálták, mi kell neki; ha ellenben valaminek a láttára visít és sír, akkor bizony nem találták el. Mert hát a kisdéd csak sírással és sikítással tudja jelezni, hogy mit szeret és mit nem, s ezek bizony nem valami kellemes jeladások; s ez az időszak nemigen rövidebb három esztendőnél, ami elég nagy darabja az életnek ahhoz, hogy fontos legyen: jól vagy rosszul töltjük-e el.

KLEINIASZ

Igazad van.

ATHÉNI

Mármost szerintetek is nem úgy áll-e a dolog, hogy a rossz kedélyű, sohasem derült ember siránkozó és legtöbbször panasszal teli, nagyobb mértékben, mintsem derék emberhez illenék?

KLEINIASZ

Nekem is ez a véleményem.

ATHÉNI

Nos hát, ha az ember e három év alatt minden eszközt felhasznál rá, hogy a kisdédet a lehető legkevesebb fájdalom, ijedség és szenvedés érje, vajon nem remélhetjük-e, hogy ily módon annak lelkét derültté és nyugodttá tette?

KLEINIASZ

Világos, de különösen akkor, ha sok örömet is szerez neki.

ATHÉNI

Ebben már nem csatlakoznám Kleiniaszhoz, kedvesem; mert az ilyen eljárás a legártalmasabb; annál inkább, ha a nevelés kezdetén alkalmazzuk. Nézzük csak, van-e jelentősége szavainknak.

KLEINIASZ

Fejtsd ki, mire gondolsz!

ATHÉNI

Nem kis dolgról van szó. Figyelj te is, és légy döntőbíró közöttünk, Megillosz! Mert az én meggyőződésem szerint a helyes életnek sem a gyönyöröket nem kell hajhászni, sem pedig a fájdalmakat teljesen elkerülnie, hanem a középutat kell választania, amelyre az előbb is céloztam csendes derűnek nevezve - s ezt tartjuk valamely jóslatszerű kinyilatkoztatás alapján, teljesen találóan, az istenség állapotának is. Erre az állapotra kell törekednie annak, aki az istenséghez hasonlatos igyekszik lenni, sem önmagának nem szabad tehát mohón futnia a gyönyörök után - hiszen még a fájdalomtól mentességet sem érhetjük el -, sem mást nem szabad engednie: sem ifjat, sem vént, sem férfit, sem nőt, hogy ilyen lelkiállapotba jusson, de legkevésbé az újszülöttet: mert ekkor oltódik bele mindnyájunkba döntő jelentőséggel egész jellemünk a szokás hatalma folytán. Úgyhogy én még, ha nem akarnám kerülni a tréfa látszatát, azt is hozzátenném, hogy mindennél jobban kell ügyelni a viselős asszonyokra, hogy terhességük éve alatt se túlzott gyönyörökben, se fájdalmakban ne legyen részük, hanem derűs, csendes és nyugodt lelkiállapotban éljék át azt az időt.

KLEINIASZ

Nem is kell Megilloszt megkérdezned, barátom, hogy melyikünk szólt helyesebben; mert én magam is elismerem, hogy mindenkinek kerülnie kell a csupa gyönyörből és csupa fájdalomból álló életet, s a középúton kell járnia. Jól beszéltél tehát, és válaszómmal is meg lehetsz elégedve.

(...)

Az ilyen korú (*t. i. 3-5 éves*) gyermekeknek maguktól megvannak a természetes játékaik, s ezekre maguktól rájönnek, ha összegyűlnek. Az ilyen korú gyermekek jöjjenek össze a kerületek templomai közelében, háromévestől hatévesig, az illető kerület gyermekei mind együvé. Dajkáik ügyeljenek fel a rendre közöttük és fékezzék csintalanságukat. A dajkákra és az egész csoportra pedig egy-egy asszony ügyel fel, abból a tizenkettőből, akiket évente a törvények őrei egy-egy csoport számára kijelölnek. Ezeket a házasságokra felügyelő nők válasszák, mindegyik törzsből egyet-egyet, akik egykorúak velük. A hivatalban lévő felügyelő látogasson el mindennap a szent helyre, és fenýítse meg azt, aki hibákat követ el; ha szolgarendű vagy idegen az illető, akkor maga fenýíttesse meg városi szolgák által; ha pedig a polgársághoz tartozik, akkor, ha nem tud dönteni, a városfelügyelőknek adja át elintézés végett; ha ellenben az eset világos, akkor maga fenýítse meg. Hatéves kor után már el kell különíteni a gyermekeket nemük szerint.

Fiúk fiúkkal, lányok lányokkal töltsék idejüket. Most már mindkét nemnek a tanulásra kell áttérnie: a fiúknak a lovaglásra, nyilazásra, dárdavetésre, parittyázásra; s ha alkalmasak rá, a lányoknak is, legalábbis annyira, hogy megismerjék ezt is. Különösen a fegyverforgatást kell megtanulniuk. Mert e tekintetben most helytelen előítélet uralkodik, ami kis híján mindenkit hatalmába kerít.

(...)

V. ATHÉNI

(...)

VI. A tanulmányok két csoportba oszthatók: a torna körébe tartozók a test fejlesztését célozzák, a múzsai nevelés ágai pedig a lélek nemesítését. A tornának ismét két faja van: a tánc és a birkózás. A tánc egyik faja mozgások által a múzsa szavait utánozza, mindig megőrizve a nemes és szabad magatartást; a másik fajtája a test jó állapotát, fürgeségét és a testrészek és tagok szépségét idézi elő, megadva mindegyiknek a kellő hajlékonyságot és rugékonyságot, a test minden részét átható ritmikus mozgás segítségével, mely a tánctól elválaszthatatlan:

Ami a birkózást illeti, amely mesterfogásokat Antaiosz vagy Kerküön kitaláltak kártékony becsvágyuk érdekében, vagy amit az ökölvívást illetőleg Epeiosz vagy Amükosz, minthogy a háború céljaira nem hasznosak, igazán nem méltók még arra sem, hogy szóra érdemesítsük őket. Ami ellenben az álló helyzetben való birkózást illeti, azt a művészetet, hogy nyakunkat, kezünket és oldalunkat kifejtsük az ellenfél öleléséből, minthogy ez illő helytállással és nemes vetélkedéssel folyó küzdelem az egészség és erő szolgálatában, nem szabad elhanyagolnunk, mert minden tekintetben hasznos; hanem midőn törvényhozásunk eljut e kérdéshez, lelkükre kell kötnünk tanítványoknak és mestereknek egyaránt, hogy emezek teljes jóindulattal adják át tudásuk kincseit, amazok pedig fogadják hálásan.

De azt se szabad mellőzni, ami a mimikus kartáncokban utánzásra méltó, így itt Krétán a kurészek fegyvertáncát, Spártában pedig a Dioszkuroszok tiszteletére lejtett fegyvertáncot. De nálunk is a hajadon Athéné úrnőnk, aki gyönyörűségét leli a kartánc játékában, nem úgy gondolta, hogy üres kézzel kell játszadozni, hanem teljes fegyverzettel ékesítve táncol maga is; s ezt illik utánoznia fiúknak és lányoknak a kegyes istennő tiszteletére, mind az ünnep szépségének emelésére, mind a háborúra tekintettel. A fiúknak mindaddig, amíg hadba nem vonulnak, az istenek tiszteletére rendezett felvonulásokon és ünnepi menetekben lóháton és fegyverekkel ékesen kell részt venniük, és majd gyorsabb, majd lassúbb táncok és menetelés közben kell könyörögniük az istenekhez és istenfiakhoz. Versenyeket és a versenyt megelőző gyakorlatokat, ha valamiért, csakis ezekre a célokra való tekintettel kell rendezni. Mert az ilyen gyakorlatok mind béke, mind háború idején hasznosak az állam, de a magánélet szempontjából is. A többi testgyakorlat viszont, akár játékból, akár komolyan végzik, nem méltó szabad emberekhez, Megillosz és Kleiniasz. (...)

ATHÉNI

(...)

XI. Ami ezután következik: épületek emelése a testgyakorlás és közoktatás céljaira, arról már szoltunk. Háromnak kell lennie a város közepén; valamint hármat kell elhelyeznünk a városon kívül: lovaglóiskolákat és szabad tereket, melyeket arra szánunk, hogy az ifjúság megtanulhassa és gyakorolhassa az íjazást, dárdavetést s általában a hajítófegyverekkel való küzdelmet. Ha pedig akkor nem szoltunk volna róla elég alaposan, most szoltunk róla a törvény erejével.

Ezekben az épületekben az egyes tanulmányoknak idegenből hívott, fizetéssel szerződött tanítómesterei lakjanak, és tanítsák az ifjúságot mindazokra a tanulmányokra, amelyek egyrészt a háború, másrészt a múzsai művészet körébe tartoznak. S nem lehet szabadjára hagyunk a nevelést, hogy az apa akaratától függjön: ki látogatja az iskolát és ki nem, hanem ragaszkodjunk ahhoz az elvhez, hogy minden ember és minden gyermek inkább az államé, mint szüleié, és így kötelezően nevelnünk kell mindenkit. S az én törvényeim ugyanazt mondanák ki a lányokra, mint a fiúra vonatkozólag, hogy a lányokat is ugyanazokban a dolgokban kell gyakorolni. És nem félek attól az ellenvetéstől, sem a lovaglást sem a testgyakorlást illetőleg, hogy mindez csak férfiakhoz illik, de a nőkhöz nem. Mert régi elbeszéléseket

hallva meg vagyok győződve, sőt úgyszólván tudom, hogy a Pontosz körül a nőknek sok-sok tízezrei élnek, akiket szarmatáknak neveznek, s ezek nemcsak a lovaglást, hanem a nyilazást és minden egyéb fegyverforgatást közösen és egyenlően gyakorolják a férfiakkal. Ezenkívül a következő megfontolás vezet ebben a kérdésben: azt állítom, hogy ha mindez a gyakorlatban így lehetséges, a lehető legegyszerűbb eljárás az, ami mifelénk szokásban van, hogy férfiak és nők nem egyértelműen és teljes erővel gyakorolják az ilyesmit. Mert így úgyszólván felényi a város, pedig kétszer olyan erős lehetne, ugyanannyi költséggel és fáradtsággal. Márpedig ez furcsa hiba a törvényhozó szemében.

(...)

ATHÉNI

(...)

Az írás-olvasásra a tízéves gyermeknek három évet kell szánnia, a lantjáték megkezdéséhez a tizenhárom éves kor a megfelelő idő, s e tanulmányok újabb három évig kell tartania. S ennél sem több, sem kevesebb időt nem szabad e tanulmányokra fordítani - mert akkor szembehe-lyezkedik a törvénnyel - sem az apának, sem a gyermeknek, akár nagy buzgalommal tanulja, akár kedvtelenül. Aki ellenszegül, nem részesül a gyermeket illető megtiszteltetésekben, melyekről kissé később fogunk szólni. S most először is tanuld meg, hogy ez alatt az idő alatt mit kell az ifjoknak tanulniuk, s a tanítóknak mire kell őket tanítaniuk. Először is a betűket kell gyakorolniuk, annyira, hogy le tudják írni és el tudják olvasni őket. De nem kell különösebb gyorsaságra vagy szépírássra törekedni a kitűzött idő alatt olyanoknál, akiket hajlamuk nem ösztönöz erre.

Fordította: Kövendi Dénes

Platón: Törvények (In: Platón összes művei III.)
(Európa, Budapest, 1984)
681-682., 721-725., 727-728., 743-44., 751. o.

ARISZTOTELÉSZ: POLITIKA

...a városállam csak úgy lehet megbecsült, ha a kormányzásban részt vevő polgárság is becsületes; már nálunk valamennyi polgár részt vesz a kormányzásban. Azt kell tehát vizsgálnunk, hogyan lesz valaki erényessé. Mert még ha lehetséges volna is, hogy a polgárság összessége anélkül legyen becsületes, hogy az egyén az volna, még akkor is inkább ezt kellene választanunk, mert az egyessel összefügg az egész. Mármost, jellemessé és becsületessé három dolog teheti az embert, ez a három pedig a természet, a szokás, az értelem. Mert először is természet szerint emberré kell születni, nem pedig valami más élőlényé, azután testileg és lelkileg is ilyenné. De vannak tulajdonságok, amelyek hiába születnek velünk: a szokás megváltoztathatja őket; mert vannak olyanok, amelyek természettől fogva két irány között ingadoznak, és a szokás folytán rosszabbak vagy jobbak lesznek. Végül, minden egyéb élőlény inkább csak a természet szerint él, és csak kevéssé idomul a szokáshoz: az ember azonban még az értelemhez is, hiszen egyedül őbenne van értelem. Ezeknek összhangban kell lenniük egymással. De azért sok mindent tesz az ember a szokás és természet ellenére, az értelem következtében, ha meggyőződik róla, hogy másképp talán helyesebben jár el.

Hogy milyen természetes tulajdonságaiknak kell lenni azoknak, akikkel a törvényhozónak könnyű dolga van, már fentebb megállapítottuk (*tehetségeseknek és erős akaratúaknak*): a többi a nevelés dolga, mert hiszen mindent vagy megszokás, vagy tanulás útján sajátítunk el.(...)

... az ifjaktól minden hitványságot távol kell tartani, de leginkább azt, ami gonosz vagy rosszindulatú. Az öt év elteltével aztán azt a kettőt, ami a hét éves korig tart, szemlélődő résztvevással kell tölteni azokban a tanulmányokban, amelyekkel majd később foglalkoznak. A nevelést pedig szükségszerűen két korosztályra kell bontanunk: a hetedik életévtől a serdülő korig, és ettől a huszonegyedik évig. Akik hétéves időszakokra osztják föl a korokat, általában véve nem vélekednek helytelenül, mert hiszen a természetes tagozódást kell követnünk; s minden tudomány és nevelés csak azt iparkodik teljessé tenni, ami a természetben hiányos. Először is azt kell tehát eldöntenünk, vajon alkossunk-e egyáltalában valami rendszert a gyermeknevelésben; másodsor, vajon a nevelést közösségileg célszerű-e megszerveznünk vagy magánúton, ahogyan manapság is van a legtöbb városállamban; harmadszor pedig, hogy milyen is legyen ez a nevelés.

(...)

Nyilvánvaló tehát, hogy törvényhozási úton kell gondoskodni a nevelésről, és pedig közösségileg; azonban azt is meg kell vizsgálnunk, hogy mi is hát a nevelés, és hogyan kell nevelni. Napjainkban ugyanis igen vitatottak ezek a föladatok. Mert nem mindenki ért egyet abban, hogy mit kell az ifjúságnak tanulnia az erkölcs és a tökéletes élet szempontjából, de még az sincs tisztázva, vajon az értelem vagy a lélek kifejlesztésére kell-e inkább irányítani a nevelést. A szokásos nevelési rendszer nagyon zavaros, és nem világos, hogy vajon azt kell-e elsajátítani, ami az életre hasznos, vagy pedig ami az erényt fejleszti, vagy éppen valami különleges dolgot, mert mindezen szempontoknak vannak szószólói. Sőt, az erényre való nevelésben sincs semmiféle megállapodás, hiszen már eredetileg sem ugyanannak az erénynek hódol mindenki, tehát nagyon valószínű, hogy annak gyakorlásában is különböznek.

(...)

A manapság rendszeresített tanulmányok, mint már előbb is említettük, nagyon is kétes értékűek; rendszeren négyféléket tanítanak: az írás-olvasást, a testgyakorlást, a zenét és néhol negyediknek a rajzot; az írást-olvasást és a rajzolást azért, mert ezek az életben hasznosak, és igen előnyösek, a testgyakorlást pedig azért, mert megszilárdít a vitézségre; a zenében viszont már lehet bizonytalanság. Mert manapság ezt a legtöbbben élvezet kedvéért művelik, holott eredetileg azért iktatták ezt a nevelés rendszerébe, mert maga az emberi természet is - miként már sokszor megjegyeztük - arra törekszik, hogy ne csak a munkában állja meg jól a helyét, hanem a szabad időt is nemesen tudja élvezni. (...)

...a zene képes átformálni a lélek erkölcsi alkatát; ha pedig képes erre, akkor nyilvánvaló, hogy az ifjúságot erre is oktatni és nevelni kell. De a zsenge korú ifjú természetéhez illik is a zenei oktatás; az ifjak ugyanis koruknál fogva nem foglalkoznak szívesen azzal, ami kellemetlen, márpedig a zene természeténél fogva is kellemes. És úgy látszik, némi rokonság is fűz bennünket a hangnemhez és a ritmushoz: ezért egyes bölcselek azt állítják, hogy a lélek harmónia, mások pedig, hogy van benne harmónia.

Fordította: Szabó Miklós

Arisztotelész: Politika

(Gondolat, Budapest, 1984.) 299-300., 314-315., 322-323. o.

XENOPHÓN A SPÁRTAI NEVELÉSRŐL

A többi hellének közül azok, akik azt állítják, hogy legjobban nevelik fiaikat, úgy járnak el, hogy mihelyst gyermekeik megértik a kimondott szót, mindjárt pedagógusokat adnak melléjük kísérőül, mindjárt tanítókhöz küldik őket, hogy tanuljanak tőlük irodalmat és zenét és testgyakorlást; azután a gyermekek lábait sarukkal kényeztetik, testüket válogatott ruhákkal elpuhítják s gyomrukat teszik meg táplálkozásuk mértékévé. Lykurgos azonban ahelyett, hogy minden egyes gyermek mellé paedagogus-rabszolgát állított volna, egy embert bízott meg kormányzásukkal, s ezt azok közül választotta, akiből a legnagyobb tisztviselők kerülnek. A neve: gyermekfelügyelő. Ezt feljogosította arra, hogy a gyermekeket összegyűjtse s vigyázzon rájuk, ha pedig valamelyikük rosszkodnék, erősen fenytse meg. Adott melléje a serdülő ifjak közül korbácvivőket is, hogy büntessenek, amikor szükség van rá; úgy hogy együtt volt ott a nagy tisztelettudás és nagy engedelmesség. Ahelyett, hogy a gyermekek lábait sarukkal elkényeztette volna, azt rendelte, hogy saru nélkül bírják ki; tette azt abban a hiszemben, hogy ha ezt megszokják, sokkal könnyebben fognak hegynek menni és biztosabban lefelé haladni, s hogy szökdelni, ugorni és futni sokkal könnyebben fognak sarutlanul (ha így szoktatták lábukat), mint saruban. S ahelyett, hogy többféle köpennyel kényeztette volna őket, hozzászoktatta ahhoz, hogy egész éven át egy köpennyel ériék be (úgy gondolta, hogy ekként hideg és meleg időjárásra egyaránt megedzi őket). Eledelt pedig annyit adott az ifjúnak, hogy a jóllakottságtól sohase váljék nehézkessé, de viszont a szűkösebb táplálkozás se legyen ismeretlen előtte...

Fináczy Ernő: Az ókori nevelés története
(Hornýánszky Viktor, Budapest, 1922.) 67-68. o.

PLUTARKHOSZ A SPÁRTAI NEVELÉSRŐL

A dajkák nagy gondot fordítottak a gyermekekre, pólyát nem használtak, hogy minden tagjuk és egész testük szabadon fejlődjék. Hozzászoktatták őket, hogy minden ételt jóízűen fogyasszanak el, és ne legyenek válogatósak; ne féljenek a sötétben, ha egyedül maradnak; ne viselkedjenek illetlenül, és soha ne sírjanak. Ezért szoktak az idegenek spártai dajkát fogadni gyermekeik mellé. Így például Amükla, az athéni Alkibiadész dajkája is spártai volt.

Platón szerint Periklész egy egyszerű rabszolgát, bizonyos Zópüroszt rendelt Alkibiadész mellé nevelőnek. Lükurgosz azonban soha nem bízta a spártaiak gyermekeit rabszolgákra vagy másoktól bérbbe vett nevelőkre; senki nem nevelhette fiát saját tetszése szerint, hanem a fiúgyermekeket hétéves korukban csoportokba osztotta, ahol közös nevelésben részesültek, együttesen vettek részt a játékokban, és tanulmányaikat is közösen végezték. A csoportok vezetőivé a legértelmesebb és a harci játékokban legbátrabb ifjakat tette. A többiek ezek útmutatásait követték, engedelmeskedtek nekik, és alávetették magukat az általuk kiszabott büntetéseknek. Ez a fajta nevelés kitűnő iskolája volt az engedelmességnek. Az idősebbek megfigyelték a gyermekeket játék közben; vitákat és civódást támasztottak köztük, és verekedéseik közben igyekeztek megtudni, hogy meghátrálnának-e a harcban vagy sem.

Írni-olvasni csak annyit tanultak, amennyi éppen szükséges volt. Neveltetésük legfőbb célja az volt, hogy feljebbvalóiknak engedelmeskedjenek, jól elviseljék a testi fájdalmakat, és a harcban győzzenek. Ahogy ifjakká serdültek, mind keményebb edzésnek vetették alá őket,

hajukat rövidre nyírták, mezítláb járatták őket, és a játékokban majdnem mindig mezítelen testtel kellett részt venniük. Amikor betöltötték tizenkettedik évüket, levetették az alsóruhát, s egész éven át ugyanabban a köpenyben jártak. Testük mosdatlan volt, nem fürödtek, olajjal nem kenték magukat; ilyen fényűzésben csak az év néhány napján volt részük. Csoportokban és szakaszonként aludtak együtt, szalmazsákon, amelybe puszta kézzel, kés nélkül tördelték és gyűjtötték össze az Eurótasz partjain növény nád bugáját. Télen szabad volt nekik bogáncspihét keverni a nádbugák közé, mert azt hitték, ez valamivel melegebbé teszi fekhelyüket. (...)

Az ifjakat arra tanították, hogy beszédükben a metsző gúnyt kellemes kifejezéssel vegyítsék, és mondanivalójukat lehetőleg minél kevesebb szóba sűrítsék. (...)

A zene és a költészet tanítására éppen olyan gondot fordítottak, mint beszédjük csinosására és tisztaságára; énekeik bátorságra, lelkesedésre és elszántságra ösztönözték hallgatóikat. A dalok stílusa egyszerű és férfias, tartalmuk komoly és erkölcsnemesítő volt. (...)

A nevelés felnőtt korban is folytatódott Spártában. Senki nem tehetett, amihez egyénileg kedve volt, hanem, mintha a város egyetlen katonai tábor volna, előre megszabott kötelelességeket kellett mindenkinek elvégeznie a köz érdekében; a spártaiak általában úgy gondolkodtak, hogy senki nem él önmagának, hanem a közösségnek. Ha egyéb tennivalójuk nem akadt, felügyeltek a fiúkra, hasznos dolgokra tanították őket, vagy saját maguk tanultak az idősebbektől.

Fordította: Máthé Elek

Plutarkhosz: Lükurgosz (Plutarkhosz: Párhuzamos életrajzok)
(Magyar Helikon, Budapest, 1978.) 108., 111., 114. o.

CICERO A KISGYERMEKEKRŐL

A kis gyermekek születésük idején úgy fekszenek előttünk, mintha egyáltalán nem volna bennük lélek. Mikor aztán kissé megerősödtek, lelkük működni kezd; érzékeikkel élnek; erőlködnek, hogy feltápáskodjanak; használják kezüket; megismerik azokat, kik nevelik őket; aztán kortársaikban lelik kedvüket, szívesen vegyülnek közéjük, átadják magukat a játéknak, vágnak mesét hallgatni; szeretnek kedveskedni másoknak azzal, amiből nekik bőven van; kíváncsian figyelik meg, ami a házban történik; kezdenek elmélkedni és tanulni; tudni akarják azok neveit, akiket látnak; pajtásaikkal mindenért versenyeznek, s ha győztek, nem tudnak hova lenni az örömtől; ha pedig legyőzettek, elcsüggednek s elvesztik kedvüket. Azt hiszem, mindez nem ok nélkül történik. Az ember lelki képessége természettől fogva úgy van megalkotva, hogy minden erény befogadására alkalmasnak látszik s azért a kisdetek minden útbaigazítás nélkül is megindulnak az erények példaképein, amelyeknek csíráit önmagukban bírják; mert vannak a természetnek bizonyos alapelemei, melyeknek gyarapodtával az erénynek mintegy csírája jó létre. Mivel úgy születünk és úgy vagyunk megalkotva, hogy a tevékenységnek, a szeretetnek, a nemeslelkűségnek és a hálaérzésnek alapelemeit magunkban hordjuk, s mivel lelkünk a tudásra, az okosságra, a bátorságra önként hajlik, ezek ellenkezőitől pedig idegenkedik, nem ok nélkül látjuk a gyermekekben az erényeknek fent említett szikráit, amelyektől lángra kell lobbannia a philosophus elméjének, hogy a ratiót, mint valami istenét vezérül elfogadva a természet végső okaihoz eljusson. Tehát, mint már gyakran mondtam, mikor életkorunk még zsenge és értelmünk tehetetlen, természetünk ereje még csak homályba burkoltan észlelhető; csak mikor lelkünk idő haladtával megerősödik, ismeri fel a természet

erejét, de ekkor s olyannak találjuk, amely eredetileg csak kezdetleges állapotban van és tovább fejleszthető.

Fináczy Ernő: Az ókori nevelés története
(Hornyánszky Viktor, Budapest, 1922.) 261-262. o.

STRABÓN: GEÓGRAPHIKA

Tizedik könyv
IV.

A legfontosabb krétai törvények szerinte külön-külön a következők: az ifjak csoportjából egyidőben kisorsoltak mind együttesen kötelesek megnősülni, de a feleségül vett leányokat nem viszik mindjárt magukkal, csak akkor, ha azok már elég ügyesek a házi dolgok intézésében. A hozomány, ha vannak testvérek, a testvéri résznek a fele. A gyermekek megtanulják az írást-olvasást, az előírt dalokat és bizonyos zenedarabokat. A még fiatalabbakat az andreai nevű társas étkezésekbe vezetik. Itt a földön ülve együttesen étkeznek, rossz köpenyben, télenyáron ugyanúgy, s kiszolgálják magukat is, meg a férfiakat is. Az ugyanazon csoporthoz tartozók viadalra állnak ki részint egymással, részint más csoportokkal. Minden egyes csoportnak egy paidonomos (gyermekfelügyelő) áll az élén. A nagyobbakat agelékebe sorolják. Az ageléket a legtekintélyesebb és legjobb képességekkel rendelkező fiúk gyűjtik össze, mindegyik annyit, amennyit tud. Minden egyes ageléke van egy főnöke, legtöbbször az összegyűjtő fiúnak az atyja, s ennek joga van őket kivezetni vadászatra és versenyfutásra, az engedetlen pedig megbüntetheti. Étkezésük közkölségen történik. Bizonyos meghatározott napokon egyik ageléke a másik agelékevel viadalra áll ki fuvola és lantkíséret ütemére, mint ahogyan a háborúban szokás s csapásokat osztogatnak részint kézzel, részint vasfegyverekkel.

Fordította: Földy József

Strabón: Geógraphika
(Gondolat, Budapest, 1977.) 514. o.

TACITUS: GERMANIA

Minden házban csupaszon és piszkosan nőnek fel ilyen tagbaszakadt emberkékké, kiknek testalkatát csodálva nézzük. Mindegyiküket tulajdon anyja szoptatja, s nem cselédeknek vagy dajkáknak adják ki őket. Gyermekkorában az urat és szolgát semmiféle nevelési kényeztetésről meg nem különböztetnéd: ugyanazon állatok között, ugyanazon a földön cseperednek fel, míg csak a kor külön nem választja a szabadon születetteket, az érdem a magáénak nem ismeri el őket. Az ifjak később ismerkednek meg a szerelemmel, éppen ezért férfierejük kimeríthetetlen. A leányokat nem siettetik; ugyanolyan fiatalok, ugyanolyan nyulánkok; mint egyenlő társak, éretten lépnek nászra, és fiaikban a szülők ereje éled újra.”

Fordította: Borzsák István

Tacitus összes művei
(Magyar Helikon, Budapest, 1970.) 50-51. o.

TACITUS A „MODERN” NEVELÉSRŐL

Bezzeg most a csecsemőt kiadják valami görög nőszemélynek, aki mellé adnak még néhányat a szolgálók seregéből, többnyire a leghitványabbakat, akik semmiféle komoly szolgálatra nem alkalmasak. A gyermekek friss és befolyásolatlan lelkét rögtön ezeknek zavaros beszédei itatják át; az egész háznépből senki sem ügyel arra, hogy serdületlen ura előtt mit mond vagy tesz. De maguk a szülők sem tisztességre és szerénységre szoktatják gyermekeiket még kicsiny korukban, hanem féktelenségre és szájaskodásra, miáltal azután lassanként beléjük fészkelődik a szemérmatlenség és mind a magukénak, mind a másénak semmibevétele.

Így szerintem ennek a városnak sajátos és jellemző hibái szinte már az anyaméhben megfogamzanak; ha pedig már a gyermeki lelket elfoglalja és megszállja a színészimádat, meg a gladiatormérkőzések és lóversenyek iránti szenvedély, mennyicske hely marad a tisztas művészetek számára? Hányat talál, aki otthon másról beszél? Megüti-e fülünket valami más beszéd, ha fiatalokkal tele előadóterembe lépünk?

Fordította: Borzsák István

A régi Róma napjai - Tacitus: Dial. de or. 29, 1-3.
(Gondolat, Budapest, 1968.) (Összeállította: Szepessy Tibor) 81. o.

QUINTILIANUS A KÉNYEZTETÉSRŐL

Bárcsak ne mi magunk tennénk tönkre gyermekeink jellemét! Már kisgyermekkorban kényeztetéssel rontjuk el őket: az az engedékeny nevelés, amelyet mi gyengédségnek hívunk, minden testi és lelki erejüket aláássa. Mit nem fog megkívánni nagyobb korában az, aki bíbor-szőnyegen csúszkált? Az első szavakat sem tudja még tisztán kiejteni, de már megismeri a szakácsot, már osztrigát kér: előbb alakítjuk ki ízlésüket mint jellemüket. Gyaloghintókból nőnek fel; ha a földre lépnek, mindkétfelől segítő kezekbe kapaszkodnak. Örvendezünk, ha valami illetlenséget mondanak: olyan szavakat, amelyeket még alexandriai kedvenceinktől²³ sem túrnánk el, tőlük nevetéssel és csókkal fogadunk. Nem csoda: mi tanítottuk, tőlünk hallják! Látják barátnőinket, szeretőinket, minden lakoma trágár nótáktól hangos, s olyan dolgokat néznek végig, amikről beszélni is szégyen. Mindez előbb szokássá, majd természetté válik, megtanulják a szerencsétlenek, mielőtt tudnák, hogy bűn; s mert eleve féktelenek és ingatagok, nem az iskolából hozzák az ilyen rossz tulajdonságokat, hanem ők viszik az iskolába!

Fordította: Korchmáros Valéria

A régi Róma napjai - Quintilianus: Szónoklattan 1, 2, 6-8.
(Gondolat, Budapest, 1968.) (Összeállította: Szepessy Tibor) 81-82. o.

---

²³ Az egyiptomi Alexandria lakói szabados erkölcséikről voltak híresek.

APULEIUS AZ ISKOLAI NEVELÉS FOKOZATAIRÓL

Egy bölcs mondotta borozás közben e gyakran idézett szavakat: „az első keverőnyi bor a szomjúságé, a második a vidámságé, a harmadik az élvezeté, a negyedik - az esztelenségé”. Nos, ami a Múzsák vegyítőedényeit illeti, azokkal épp fordítva áll a dolog: minél sűrűbben követi egyik a másikat, és minél kevesebb vizet elegyítünk a borhoz, annál inkább szolgálnak a szellem épülésére. Az első serleg - azaz az iskolamesteré - alapokkal látja el, a második serleg - azaz a nyelv és irodalom tanáráé - ismeretekkel rakja meg, a harmadik pedig - a szónoklás oktatójáé - az ékesszólással fegyverzi fel az elmét. Ezzel a legtöbben be is fejezték a borozást. Én azonban további serlegeket is ürítgetem Athénban: ittam a költészettan képzeletgerjesztő, a geometria kristálytisztá, a zeneművészet mézédés, a vitatkozás tudományának csipős, s mindenekelőtt: feneketlen pohárból ittam az egyetemes filozófia nektáros borát...

Fordította: Hegyi György

A régi Róma napjai - Apuleius: Florida. 20, 1-4.
(Gondolat, Budapest, 1968.) (Összeállította: Szepessy Tibor) 82. o.

SZENT JEROMOS A BETŰVETÉS TANÍTÁSÁRÓL

Készítsd el az ábécé betűit, akár puszpángfából, akár elefántcsontból, s mutasd meg neki: melyiket minek kell ejteni. S hadd játsszék velük, hadd szolgáljon a szórakozás is okulására. A hangokat azonban ne csak sorrendben jegyezze meg, hogy az ábécét, mint valami nótát, csak egyvégtében tudja fűjni! Keverd össze minél többször a sorrendet, kerüljön középre, ami hátul, s előre, ami középpütt volt, hogy az írott betűket is megismerje, s ne csak pusztá hangalakjukat tudja. Mikor pedig bizonytalan kezeckéjével már az íróvesszőt kezdi vezetgetni a viasztáblán, akkor vagy fogja meg valaki s igazgassa kicsi ujjait, vagy legyenek az írásjelek előre belemetszve írotáblájába, s így - a betűk körvonalának vájatába szorítva - ugyanazokban a barázdákban húzhasssa meg saját vonásait, anélkül, hogy ezek bármerre is elkalandozhatnának. A silabizálásért jutalmazd meg, s általában: serkentgessed buzgalmát olyan apró ajándékokkal, melyek az ilyen korú gyermeknek örömet szereznek.

A tanulásban is legyenek pajtásai, hadd vetélkedjen velük, hadd sarkallja őt, ha a többit megdicsérik, ha nehezkesebb, meg ne szidd: dicséretekkel kell fürgébbé tenni szellemét; örüljön, ha első lett, fájlalja, ha utolsó. Mindenekelőtt arra vigyázz, hogy meg ne utálja a tanulást, nehogy a gyermekként szerzett rossz szájíz serdülőkorán túl is megmaradjon.

Fordította: Hegyi György

A régi Róma napjai - Jeromos: Levelek 107, 4.
(Gondolat, Budapest, 1968.) (Összeállította: Szepessy Tibor) 86. o.

AUGUSTINUS: VALLOMÁSOK

Gyűlölte a tudományt, szerette a játékokat és félt a veréstől

A helyes élet útját így ecsetelték gyerekszemem elé: az intő szónak engedelmeskedjem, hogy sokra vigyem a földön és babért szerezzek az emberi dicsőség és a talmi gazdagság szolgálatában görnyedő, csak szópazarló művészet terén.

Ezért tehát iskolába adtak. Ismerkednem kellett a betűk seregével. Én szerencsétlen flótás! Nem tudtam még, hogy mi haszna ennek, és ha lanyhult bennem a tanulás vágya, keményen kikaptam. Dicsérgették ezt bölcsen a nagyok. E földi életet előttünk élők közül sokan seregelték ezeken a keserves utakon, amelyekre most rákényszerült a lábunk, hogy Ádám gyermekeinek kínját és gyötrelmét mi is csak tetézzük.

Találtunk azonban hozzád könyörgő embereket, Urunk, és megtanultuk tőlük, sejdítve immár téged, amennyire ez tőlünk telhetett, hogy nagyságos valaki vagy, bár meg nem jelensz érzéki valónknak, de meghallgatsz minket és segítesz rajtunk. Így már gyerekfejjel könyörgésbe kezdtem, én segítségem és menedékem, hozzád. Megoldozgattam nyelvem kötelékét, hogy hívogassalak téged. És könyörögtem kicsi mivoltommal, de nem kicsi indulattal, hogy az iskolában meg ne verjenek. Mikor meg nem hallgattál engem, bár ez nem volt éppen nekem haszontalan, kacagtak rajtam a felnőtt emberek, és közöttük bizony még szüleim is. Ők egyébként rosszat nem akartak nekem, de mondom, kacagtak veretéseimen, amelyeket akkor olyan nagy és súlyos veszedelemnek láttam.

Az emlékezetben és a tehetségben nem mutatkozott hiány Uram, hiszen úgy akartad, hogy mindezekből korunkhoz mérten elegendő legyen. Ámde csalogatott a játék gyönyörűsége és megbüntettek érte olyanok, akik bizony ebben maguk is ludasak voltak. Azonban a felnőttek játékos léhaságát elfoglaltságnak nevezik, ha meg gyermeknél fordul elő ilyesmi, megrakják őt szegényt a felnőttek.

Milyen tanulmányokban találta legtöbb örömét a gyermek

Ma sem jöttem eléggé nyomára, mi okozta, hogy gyűlöltem a görög könyveket. Már tömtek velük. Viszont rajongtam a latin könyvekért. Nem azokért, melyeket az első oktatók tanítottak. Inkább azokért, amelyeket már a grammatikus nevet viselők adtak elénk. Az említett első fajta könyvet éppen olyan tehernek és büntetésnek tekintettem, mint az összes görög könyveket, ha az oktatás idején írnom, olvasnom vagy számolgatnom kellett soraikból.

Fordította: Városi István

Augustinus: Vallomások
(Gondolat, Budapest, 1982.) 35-37., 42. o.

STRASSBURG: TRISTAN ÉS IZOLDA

De hogy tanítást s illemt
érteni kezdett a gyerek,
elvette anyjától a marsall
s egy bölcs emberre bízta; azzal
elküldte messze földre, hogy
hadd tanuljon nyelveket ott,
és könyveket forgatva sok szép
tudománnyal is gyarapodjék...
Amíg a nyelveket tanulja
s a könyveket kutatva bújja,
húros hangszeren is sokat

és szorgos kedvvel játszogat,
s ebben magát későn-korán
gyakorolja nagy szaporán,
míg hozzá mesterül nem ért.
Egyetlen percig sem henyélt:
ma ezt, holnap meg azt tanulja,
amit ma tud, holnapra fűjja.
De nem csak ezzel telt a napja:
pajzssal és karddal, lóra kapva
tanulja a lovagi vágát:
hogy kell biztatni paripáját
keményen sarkantyúzva, mint kell
ugratni bátran, büszke szívvel,
kantárt eresztve rohamozni,
fordulni, combbal visszafogni
lovát lovagmód, emberül.
Jól megtanult ezenfelül
okosan vívni, erejét nem
kímélve birkózni keményen,
ugrani, versenyt futni széllal,
célba találni lándzsanyéllel.
Nem hiszem (mesénk a kezes),
hogy így tudott valaha bárki
kutyákkal s hajtókkal vadászni,
lett légyen bármilyen ügyes;
s időt a sok udvari játék
gyakorlására is talált még.

Fordította: Rónay György

A középkori élet

(Válogatta: Kulcsár Zsuzsanna) (Gondolat, Budapest, 1964.) 159-160. o.

WOLFDIETRICH LOVAGI NEVELÉSÉRŐL

Berhtung herceg gondjaiba vette Wolfdietrichet. Ez a mélységesen hű férfiú saját tartományába vitte a fiút. Itt öt éven át nevelte Berhtung kis hűbérurát. Valóban sok mindenre megtanította: megtanította messzire ugrani, dárdát vetni. Játék közben sok más ügyességre is ránevelte. Késdobásra is oktatta. Ennek nagy hasznát látta később, mert ha ehhez nem ért, egy pogány megölte volna...

A fordító nincs megjelölve

A középkori élet

(Válogatta: Kulcsár Zsuzsanna) (Gondolat, Budapest, 1964.) 160. o.

LULL A GYERMEK NEVELÉSÉRŐL

Mikor Blanquerna 8. évét betöltötte, az apja, Evast, tanulni adta fiát és úgy taníttatta, ahogyan a „Gyermeki Tan” című könyvben írva van, ahol is az olvasható, hogy egy gyereknek először meg kell tanulnia a hétköznapi nyelvet és el kell magyarázni neki a hit alapelveit, Isten törvényeinek rendelkezését...

(...) Blanquernának kijelöltek egy diákot, hogy vigyázzon rá, és egy tanárt, aki mindennap jókor reggel templomba vitte őt, és megtanította imádkozni, ájtatosan és figyelemmel hallgatni a misét. A mise után zeneiskolába vitte, hogy megtanulja a szent énekeket.

Blanquerna elsajátította annyira a nyelvtant, hogy tudjon beszélni és jól értse a latint, később logikát, retorikát és természetfilozófiát tanult, azért, hogy könnyebben megismerhesse az orvostudományt, hogy testét egészségesen megőrizze; teológiát is tanult, hogy megismerje, szeresse és szolgálja az Istent és hogy uralkodni tudjon saját lelkén, hogy elnyerje majd a paradicsomi örök életet.

Miután Blanquerna az „Orvostudomány kezdeti és haladó lépései” című könyvet megtanulta, melynek segítségével elegendő ismerethez jutott ahhoz, hogy képes legyen megóvni egészségét, az apja egy teológiai iskolába járatta, ahol rendszeresen hallgatta a Szentírást, és időnként megválaszolta azokat a kérdéseket, amelyeket feltettek neki.

Miközben Blanquerna így tanult, Evast szeretettel és féltéssel nevelte, mivel e két módszerrel és erkölccsel kell nevelni a gyerekeket és ifjakat, böjttel, imádságokkal, gyónással és alamizsnával, és úgy, hogy beszédjükben és öltözködésükben és mások társaságában alázatosak legyenek.

Más hasonló dolgokat Evast azért mutatott meg fiának, Blanquernának, hogy mikor érettebb korba ér, jó szokásai és természete miatt legyen majd nagyon kedves Isten és az emberek előtt, és ne tagadja meg azon szokásokat, melyek a jó neveléssel együtt járnak, amelyek főként a városlakókra és az előkelő származású emberekre jellemzőek.

Fordította: Kéri Katalin

Lull: Obres esenciales

„Del nacimiento y de la buena educación de Blanquerna”

Las primeras Universidades (Cuadernos historia 16., Madrid, 1985.) VI-VIII. o.

TANULÓGYERMEKEK NAPIRENDJE A KÖZÉPKORBAN

Tanító: Gyerek, mit műveltél ma?

Tanítvány: Sokat. Éjjel, mikor hallottam a jeladást, felkeltem ágyamból, elénekeltem a testvérekkel a nocturnát; azután énekeltünk minden szentekről és elénekeltük a reggeli dicséretet; majd a primát s a hét zsoltárt a litániával és az első misét; azután a tertiát és az első nappali misét; azután elénekeltük a sextát; és ettünk, ittunk, aludtunk; majd megint felkeltünk nónát énekelni és most itt vagyunk nálad, hogy meghallgassuk, mit fogsz nekünk mondani?²⁴

---

²⁴ A karének (zsolozsmázás) rendjét közli pl. Sicardus Cremonensis (XIII. sz.) a Mitrale IV. 3-ban (Migne, Tom. 213, col. 159, C - D); Quater in nocte, scilicet: vespertino, completorio, nocturno et matutino; quater in die, scilicet prima, tertia, sexta et nona. - V. ö. Anselmus, Havelbergensis Episcopus (mh. 1158): Liber de ordine canonicorum regularium, cap, 19: de signis horarum (Migne, Tom. 188. col. 1106, C - 1107, A).

Tanító: Mikor fogjátok elénekelni a vesperast és a completoriumot?

Tanítvány: Ha megjön az ideje.

Tanító: Kaptál ma verést?

Tanítvány: Nem, mert ma vigyáztam magamra.

Tanító: Hát társaiddal hogyan áll a dolog?

Tanítvány: Mit kérdezed? Nem merem feltárni előtted titkainkat. Mindenki tudja, hogy kapott-e verést vagy sem?

(...)

Tanító: Hol alszol?

Tanítvány: A dormitoriumban, a testvérekkel.

Tanító: Ki kelt fel éjjeli zsolozsmára?

Tanítvány: Néha meghallom a jelzést és felkelek; néha a mesterem ébreszt fel, keményen, virgáccsal.

Fináczy Ernő: A középkori nevelés története
(Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1926.) 171-172. o.

MAFFEO VEGIO A TESTI ÉS ERKÖLCSI NEVELÉSRŐL

Meg kell tanítani a gyermekeket arra, hogy barátságosan köszöntsenek s az üdvözlést barátságosan viszonzják; hogy az érkező és távozó vendégek iránt készségesek legyenek; hogy senkit se szidalmazzanak és senkire haragot ne tartsanak; hogy nyájasan és udvariasan szóljanak s még nyájasabban és udvariasabban válaszoljanak; hogy engedelkenyek legyenek mások iránt és ne ragaszkodjanak makacsul saját véleményükhöz; hogy ritkán, s csak mikor szükséges, beszéljenek s a társalgásba hivatlanul bele ne avatkozzanak; hogy hívásra nyomban jelentkezzenek s mindenkit korához és méltóságához képest tiszteljenek; hogy az alacsonyrendűeket vagy szegényeket soha meg ne vessék; hogy megszólításuk jóságos, bánásmódjuk emberséges legyen; hogy kartársaik iránt szerények és készségesek legyenek, idősebbek iránt tisztelettel viseltessenek, intelmeiket szívesen és engedelmesen fogadják, előtök fölkeljenek, útjokból kitérjenek, nekik fejet és térdet hajtsanak: hogy arcukkal, járásukkal, testmozdulataikkal és taglejtéseikkel tökéletes szerénységet mutassanak, s az erkölcsi magaviseletnek minden más szabályát is, melyeket az utolsó három könyvben kellően kifejtünk, a legpontosabban megtartsák.

Fordította: Fináczy Ernő

Fináczy Ernő: A renaissance-kori nevelés története
(Hornyánszky Viktor, Budapest, 1919.) 42. o.

ERASMUS: A GYERMEKEK NEVELÉSE

Az emberi boldogság mérlegelésénél legkivált három dolog jön tekintetbe: a természeti adomány, a tudomány és a gyakorlás. Természeti adománynak nevezem a tanulékonytságot és az erény iránt a lélekbe oltott hajlamot; tudománynak a tanítást, amely intelmekből és szabályokból áll; gyakorlásnak a megszilárdulást azon állapotban, melynek alapját a természettől nyertük s amelyet a tudomány tovább fejlesztett. A természeti adomány nem lehet eltanulás nélkül; a gyakorlás pedig, ha okszerűség nem kormányozza, sok veszélynek és tévedésnek van kitéve.

Szerfölött tévednek tehát, akik elégnak tartják, hogy az ember megszülessék; nem kevésbé tévednek, akik azt hiszik, hogy pusztán a dolgokkal való foglalkozás és gyakorlatias tevékenység által szert lehet tenni a bölcsességre a bölcelet szabályai nélkül is. Felelje meg nekem, mikor lesz abból jó futó, aki derekasan fut ugyan, de sötétben maradt, vagy az utat nem ismeri; Mikor lesz abból jó vívó, aki karjával, szembehunyva hadonászik a levegőben? A bölcelet tanításai mintegy a lélek szemei, amelyek bizonyos tekintetben előre vetik fürkésző tekintetüket, hogy lásd, mit kell megtenni, vagy pedig abbahagyni. Megvallom, hogy a különböző dolgokban való hosszas gyakorlat nagy haszonnal jár, de csak a bölcsre nézve, aki szorgalmasan tanulmányozza a helyes irányú cselekvés föltételeit. Gondold meg, hogy mennyit küzdöttek, mit szenvedtek egész életükben azok, akik tapasztalat által bizonyos, noha nagyon is szegényes belátáshoz jutottak, és fontold meg, vajon te is annyi viszontagságot kívánsz-e a fiadnak. Amellett ne feledd, hogy a bölcelet egyetlenegy év alatt többre megy, mint harminc évi bármily gazdag tapasztalat, és biztosan tanít, ellenben a tapasztalat megszerzése közben többen lesznek szerencsétlenné, mint okosabbá, úgyhogy a régiek nem ok nélkül mondták arról, aki valamit kísérlet útján akart elérni: kísérletet tesz és kockáztat.

(...)

Már a többi élőlélynél is észrevehetjük, hogy minden egyes azt tanulja meg a legkönnyebben, ami természetével leginkább megegyezik... Hát az emberi természettel mi egyezik meg leginkább? Az, hogy ésszerűen éljen, hiszen azért nevezik eszes lénynek és ebben különbözik az oktalan állatoktól. És mi az emberre nézve a legveszedelmesebb? A tudatlanság. Ennélfogva semmi iránt sem lesz fogékonyabb, mint az erény iránt és semmitől sem fog jobban irtózni, mint a tudatlanságtól, ha csak a szülők gondossága azonnal megadja a még érintetlen természeti hajlamnak a helyes irányt. Azonban a tömeg csodálatos panaszokat hallat, hogy a gyermeki természet mily könnyen rátér a bűnre s mily nehezen terelhető vissza az erények útjára. Jogtalanul vádolják a természetet. Az érintett hiba főképpen a mi mulasztásunkból ered, mivel hamarébb megrontjuk a bűnökkel a gyermeki lelket, semhogy az erényeket beoltanók. Nem is csoda tehát, ha a gyermekek kevesebb tanulékonytságot tanúsítanak az erények iránt, mivel már a bűnnel megismerkedtek. Ki nem tudja, hogy ebben az esetben az első és a nehezebb munkát arra kell fordítani, hogy a hibákról a gyermekeket leszoktassuk, csak azután következik a tanítás.

Fordította: Péter János

Szántó Konrád: A katolikus egyház története III. k.
- Az egyháztörténet forrásai (Ecclesia, Budapest, 1987.) 543. o

ERASMUS A NEVELÉSRŐL

Mindezeknek (*t. i. a szemléltető eszközöknek*) kiszemelésében arra vigyázzon a tanító, hogy elsősorban azt mutassa be, amiről azt hiszi, hogy a gyermek legjobban ismeri és szereti; azt, ami úgyszólván az ifjúság illatát leheli. Az első életkor tavaszán csupa nyájasan mosolygó virág és kellemesen zöldelő fű terem, míg a férfikor őszi évadjában érett terméstől duzzadnak a csűrök. Valamint képtelenség volna a tavasztól érett szőlőt s az ősztől rózsát várni, úgy meg kell fontolnia a tanítónak, hogy mindegyik életkorban mi illik, s mi nem? A mi kellemes és kedves, az való az ifjúságnak. Egyszerűen a tanulmányoktól mindvégig távol kell tartani azt, a mi szomorú és elriasztó...

Fordította: Fináczy Ernő

Fináczy Ernő: A renaissance-kori nevelés története
(Hornyánszky Viktor, Budapest, 1919.) 201. o.

VIVES AZ ISKOLAI TANÍTÁSRÓL

A tanóra

(Tanár, gyerekek: Lucius, Esquines, Cota)

- TANÁR:** - Fogd az ábécés tábládat a bal kezédbe, és ezt a pálcát, hogy meg tudd mutatni az egyes betűket. Állj fel. Fogd a kalapodat a hónod alá. A legnagyobb figyelemmel hallgasd, hogy nevezem meg a betűket. Figyeld meg, hogyan ejtem őket, és igyekezz te is ugyanúgy elismételni, ha kérdezlek. Hallgass ide, figyelj csak. Kiejtem először az összes betűt, és te hallgasd meg. Jól hallasz?
- LUCIUS:** - Azt hiszem, elég jól hallom.
- TANÁR:** - Minden egyes ilyen jelet betűnek hívnak. 5 közöttük magánhangzó: A, E, I, O, U és megtalálhatók az „oveja”²⁵ szóban. Emlékezzél erre a szóra. Ezek a magánhangzók, magukban vagy más betűkkel együtt szótagot alkotnak. Magánhangzó nélkül nem jön létre szótag, és fordítva, egy magánhangzó gyakran alkot szótagot. Így, a többi betűt mássalhangzónak hívják, mivel önmagukban nem ejthetők ki, csak egy magánhangzóval. Tökéletlen, nem teljes hangzást adnak a B, a C, a D, a G, mivel az E nélkül szinte nem is hallatszanak. A szótagokból születnek azután a szavak és a kifejezések; és a beszéd, mellyel az állatok nem rendelkeznek. És te sem különbözöl az állatoktól, ha nem tanulsz meg helyesen beszélni. Legyen erre

---

²⁵ Oveja = birka. Eredetileg, a latin szövegben is castellano nyelven volt. Biztosan azért, mert Vives Fülöp hercegre gondolt, akinek a könyvet szánta.

mindig gondod és mutass állandó erőfeszítést. Nézz ide, ülj le társaiddal együtt, és tanuld meg, amit mutatok.

LUCIUS: - Nem játszunk ma?

ESQUINES: - Nem, mivel ma munkanap van. Azt hiszed, játszani jöttünk ide? Ez nem a játék helye, hanem a tanulása.

LUCIUS: - Miért hívják a latinban játéknak²⁶ az iskolát?

ESQUINES: - Világos, hogy játéknak hívják, de a betűkkel való játéknak, mert itt a betűkkel játszanak. Más helyeken labdával, bűgőcsigával, csontokkal játszanak. És figyelj csak, a görögben az iskolát szabadidőnek hívják, mivel ez igazi szabadidő és nagy nyugalommal lehet tanulással tölteni az időt. De tanuljunk halkán, mert a tanár mutatta, hogy ne zavarjuk a többieket.

LUCIUS: - Egy nagybátyám régebben Bolognában tanult,²⁷ és azt tanította nekem, hogy jobban megrögzül a memóriában az, amit akarsz, ha hangosan beszélsz, és ezt tanította valami Plinius is.²⁸

ESQUINES: - Ha valaki a leckét akarja tanulni, ki kell mennie a kertbe vagy a templom melletti temetőbe. Ott aztán kiáltozhat, amíg fel nem ébreszti a halottakat.

COTA: - Gyerekek! Beszélgetni és verekedni, ez a tanulás? Gyerünk, a tanító úgy rendelkezett, hogy gyertek.

Fordította: Kéri Katalin

Juan Luis Vives: Dialogos - Dialógusok V.

(Ed.: Juan Francisco Alcina) (Planeta, Barcelona, 1988.) 13-14. o.

MONTAIGNE PEDAGÓGIAI TANULMÁNYAI

A nevelés nehézségeiről

Sajnos azonban, én e tudományhoz nem sokat értek, csak annyit tudok, hogy a gyermekek nevelése egyike a legnehezebb és legfontosabb tudományoknak. A földművelésben is maga a vetés és a vetést megelőző munkák könnyűek és biztosak; mihelyt azonban az elvetett mag kikél, felneveléséhez sok mindenféle nehéz munka szükséges. Így vagyunk a gyermekekkel is. Könnyen megszületnek, megszületésük után azonban felnevelésük sok fáradságos és aggályos munkát igényel. Kis korukban hajlamaik megnyilatkozása olyan megbízhatatlan és homályos,

---

²⁶ A „ludus” kettős jelentésű a latinban: játék és iskola.

²⁷ Mint a dialógus más hivatkozásainál is előfordul, ez az adat életrajzinak tűnik. Talán Enrique March nevű bácsikájáról van szó, aki jogász volt, és Vivesnek Justinianus „Justitutiones” c. művét tanította.

²⁸ A memória erősítése (a retorikatanítás egy része) gyakorta előforduló téma Vives műveiben.

a hozzájuk fűzött remények olyan bizonytalanok és csalékonyak, hogy nehéz határozott ítéletet alkotni róluk.

Fordította: Birkás Géza

Montaigne pedagógiai tanulmányai

(Szerkesztette: Kornis Gyula,) (Kath. Középiskolai Tanáregyesület, Budapest, 1913.) 35. o.

COMENIUS: DIDACTICA MAGNA

Teremtőnk jól meggondolt terve szerint arra méltatott minket, hogy megmutassa kegyelmét, midőn nekünk adta a fiatalság éveit ahhoz, hogy annál több időnk legyen az erény begyakorlására; ezért nem tett minket a gazdasági és közügyekre oly sokáig alkalmassá, hogy annál ügyesebbek legyünk életünk hátralevő éveire (sőt magára az örök életre is).

7. Csak az a benyomás marad meg az emberben szilárdan és állhatatosan, amely zsenge ifjúságában hatotta át lelkét: azt ezek a példák is bizonyítják. Az edény azt az illatot, melyet legelőször felvett, megtartja addig, amíg el nem törik. Ahogy a fán kisarjadnak a zsenge ágak, felfelé vagy lefelé vagy oldalvást, úgy tartja meg őket évszázadokon át, míg csak ki nem döntik. A gyapjú azt a színt, amelyet legelőször beleártottak, megtartja olyannyira, hogy át sem lehet festeni. A kerék megkeménykedett abroncsa inkább ezer szilánkra törik, mintsem hogy újból kiegyenesedjék. Ugyanígy az emberben olyannyira megmaradnak az első benyomások, hogy szinte csodával határos az, hogy meg tudjuk őket változtatni; ezért legfontosabb, hogy mindjárt az első életévek benyomásaként az igaz bölcsesség zsinórmértékét kapja a gyermek.
8. Végül is igen nagy veszélyt rejt magában, ha az emberbe nem oltjuk be már a bölcsőtől fogva az egészséges (üdvös) élet szabályait. Mivel ugyanis az emberi élet, mihelyt külső érzékszervei működésbe lépnek, nem képes megnyugodni, nem tudja magát visszatartani - ha nem kötik le hasznos dolgok - attól, hogy haszontalan, sőt (e romlott korszak rossz példái mutatják) káros dolgok le ne foglalják. S lehetetlen vagy igen nehéz azt kívánni, hogy mindezt utólag vetkőzze le. Ennélfogva tele van a világ szabálytalanságokkal, és ezek megszüntetésére nincs elég ereje sem a világi vezetőknek, sem az egyház szolgáinak, amíg nem fordítanak komoly gondot a feltörekvő vadvizek azonnali eltorlaszolására.
9. Tehát: amennyire szívügye minden egyes embernek a következő nemzedék jóléte, és amennyire szíven viseli az egyházi és világi előljárásság az emberiség boldogulását, oly mértékben kell iparkodniok azon, hogy az ég ezen palántái időben jussanak el elültetéshez, öntözéshez, nyeléshez - és hogy bölcsen egyengessék útjukat az irodalomban, erkölcsben és jámborságban történő előmenetelre.

Fordította: Geréb György

Comenius Ámos János válogatott írásai - Didactica Magna

(Válogatta: Kálmán Viktória, Kriterion, Bukarest, 1971.) 58-59. o.

MADAME DE LAMBERT: TANÁCSOK A GYERMEKEK NEVELÉSÉHEZ

Úgy vélem, az ember nem tudja elég korán kezdeni a kicsi gyermek nevelését: ugyanis az életkor minden szakasza különös figyelmet követel. A gyermekkor első éveit nagyon fontosak, mert ekkor nyomódnak be az agyba olyan emlékek, amelyek soha többé nem mosódnak el, és ekkor foglalja el helyét a képzeletben a jónak és a rossznak a fogalma. Nagyon vigyázni kell tehát arra, hogy ne zavarjuk meg a benyomások természetes rendjét, és hogy a jóról alkotott első fogalmak megkapják a maguk méltó helyét.

A lélek felett csak úgy uralkodhatik valaki, ha elsősorban a szívre hat.

Ha azt akarjuk, hogy a nevelés eredményes legyen, a nevelőnek olyan személynek kell lennie, aki a növendékben nemcsak tiszteletet tud maga iránt ébreszteni, de eszményképe is tud lenni néki. A gyerekekkel nem kell sokat csevegni, az a jó, ha megtartjuk az illő komolyságot, sőt olykor egy kissé szigorúak is vagyunk hozzájuk. Vigyázni kell arra is, nehogy a gyermek bájosságának varázsa alá kerüljünk, mert azt nagyszerűen fel tudja használni, és ennek tudatában azt éri el nálunk, amit akar. A gyermeki búbáj sok hibát takar, és éppen ezért óvakodni kell tőle.

Az igazán nagy ellenség, amellyel meg kell küzdenünk, a hiúság: szinte nem is tudunk eléggé idejében fellépni ellene, hogy kifejlődését megakadályozzuk, ezért a dicsérettel, amely azt erősíti, csínján bánjunk. A nevelés legnagyobb veszélyeinek egyike ugyanis a dicséret, amely felnagyítja a leánykáknak önmagukról alkotott elképzelését, táplálja büszkeségüket, úgyhogy társaikkal szemben önzők, hiúk, nehezen irányíthatók és sértő magatartásúak lesznek: egyszerűen a dicsérgetés nem a legszeretreméltóbb jellemet formálja ki. Vigyáznunk kell, meg ne érezzük velük, hogy mennyire kedvesek, és milyen sokat jelentenek nekünk. Könnyen hozzászoknak ahhoz az elképzeléshez, hogy mintegy kötelességünk a velük való törődés: ezzel is csak növelnénk hiúságukat. A félénk gyermekeket bátoríthatjuk a dicsérettel, a kicsi lányka azonban rendszerint élénk, magabiztos; szüksége van a mérsékelt, fegyelmezett magatartás elsajátítására.

Félreértés ne essék, én nem akarom számúzni a dicséretet, hiszen nagy segítségére van a nevelésnek és az erénynek, csak azt mondom, érteni kell alkalmazásához: ne érzéseink és a leányka bájosságának hatása alatt osztozassuk, hanem józan megfontolás alapján. Sohasem szabad kellemes külsejüket dicsérgetni, mert azt fogják hinni, hogy az mindent helyettesít; csak a jó magaviseletük lehet a dicséret egyetlen oka.

Ki kell bennük fejlesztenünk az igazság őszinte szeretetét; tanulják meg, milyen nagy és szép dolog megmondani őszintén azt, hogy „nincs igazam”, de ugyanakkor óvakodjunk büntetni őket a bevallott hibáért.

A gyermekek elé oda kell állítanunk a becsületesség nagyszerű eszményképét, de meg kell mutatnunk nekik a becsstelenséget is, amelytől a leginkább kell óvakodniok. Olykor frivol mesékkel szórakoztatjuk őket, ezek felélesztik addig félénk szenvedélyeiket. A becsstelenségtől való félelmüket kell állandóan ébrentartanunk. A megbecsülést úgy tekintsék, mint minden jó között a legelsőt, és a megvetést, mint minden baj legnagyobbikát.

Rendkívül fontos, hogy sikerüljön meggyőznünk őket afelől, hogy a boldogság a jó cselekedetekkel jár együtt. Megadhatjuk nekik, amit óhajtanak, de nem mint adományt, hanem mint jó cselekedeteik természetes velejáróját. Ezáltal hozzászoknak ahhoz a tudathoz, hogy amit kívánnak, teljesül, de csak hasznos cselekedeteik jutalmaképpen.

A gyerekek szeretik, ha értelmes személyekként kezeljük őket. Tartsuk ébren bennük ezt a büszkeségfélét, amelynek segítségével úgy irányíthatjuk őket, ahogyan csak akarjuk.

Fontos, hogy megtörjük akaratosságukat, s ugyanakkor kezelhetőkké tegyük őket: tanulják meg, hogy meghajoljanak a józan ész tekintélye előtt, s ellentmondjanak vágyaiknak. Néha makacsságukban sírnak; mivel képtelenek valóra váltani óhajukat, úgy vélik, könnyeik jogot adnak nekik arra, hogy azt tegyék, amit szeretnének. Óvakodni kell attól, hogy engedjünk a makacsság kitöréseinek. Különbséget kell tennünk képzelet szülte vágyaik és természetes kívánságaik között, és rá kell őket nevelnünk arra, hogy csak azt merjék kérni, ami természetes szükségleteik kielégítését jelenti. Ha valaki nem szokik hozzá még ifjúsága idején, hogy akaratát alárendelje mások józan eszének, később aligha tud majd hallgatni saját józan esze tanácsaira.

Igyekeznünk kell a gyermekeket úgy nevelni, hogy lélekben bátrak legyenek. A lélek szilárdsága és szenvedélytelensége a legjobb védőpajzs minden rossz ellen: ez az erények támasza és a gát a bűnök ellen. A lélek érzékenysége meghosszabbítja és állandósítja a bajt. Bátorság nélkül nem maradhatunk szilárdak kötelességünk teljesítésében. Fontos, hogy a barátság és a hála érzéseire neveljük a növendék leánykákat. Érzésvilágukat kell kiművelni, csak ezáltal fejlesztjük ki bennük a szilárd és állandó erényességet.

A gyermekek gyakran örülnek, ha pontosan az ellenkezőjét tehetik annak, amit tenniük kellene, és mulatunk rajta, ha bájosan cselekszik ezt. Veszélyes képesség az övék! Ugyanis sohasem azt igyekeznek utánozni, ami jó, mert ez nem fakaszt nevetésre, hanem a nevetségest keresik. Ne hitessük el velük, hogy azért bájosak, mert gúnyolódnak. Semmi sem könnyebb, mint mások kárára tetszelegni. Sokkal több szellemesség kell ahhoz, hogy jósággal, ne pedig kajánsággal vívjuk ki környezetünk tetszését.

Fordította: Madácsy László

Francia irodalmi szalonok

- Szemelvények a XVIII. század francia irodalmából

(Összeállította: Madácsy László, Gondolat, Bp., 1963.) 44-47. o.

ROUSSEAU A NEVELÉSRŐL

Tiszteljétek a gyermekkort, és korántse siessetek ítélni róla, se kedvezően, se kedvezőtlenül! Engedjétek, hadd jelentkezzenek a kivételek, hadd tanúsítsák létüket, és váljanak bizonyossá hosszasan, még mielőtt különleges módszereket alkalmaznátok rájuk! Hadd fejtse ki bőséges hatását a természet, mielőtt beleártanátok magatokat, s helyette cselekednétek, nehogy akadályozzátok működését. Azt mondhatjátok erre, hogy ti tudjátok, mily drága az idő, s egy percet sem akartok elmulasztani. Nem veszitek azonban észre, hogy jóval nagyobb idővesztés rosszul használni fel, mint egyáltalán nem élni vele, s hogy a rosszul oktató gyermek messzebb van a bölcseségtől, mint az, akit egyáltalán nem tanítottak. Aggodalommal nézitek, hogy tétlenül emészti fel zsenge éveit! Hogyan? Hát semmi az, ha valaki boldog? Hát semmi az, ha ugrándozik, játszik, futkos egész nap? Soha életében nem lesz ennyi elfoglaltsága. Platón az ő Államában, melyet olyan zordnak tartanak, csak ünnepek, játékok, dalok, szórakozások közepette neveli a gyermekeket. Mintha mindent megtett volna, amikor megtanította nekik az örvendezést. Seneca pedig, amidőn a régi római ifjúságról nyilatkozik, ezt mondja: Mindig talpon volt, mert semmi olyant sem oktattak neki, amit ülő helyzetben kellett volna tanulnia. Vajon férfikorában kisebbedett-e ettől az értéke? Korántse rémítsen benneteket ez az állítólagos tétlenség! Mit szólnátok az olyan emberről, aki sohasem akarna aludni, hogy

élete minden percéből hasznot húzzon? Azt mondanátok: Ez az ember eszeveszett, nem élvezi az időt, hanem eldobja magától. Fut az álom elől, s a halálba rohan. Gondoljátok meg tehát, hogy itt ugyanerről van szó, s hogy a gyermekkor az az időszak, amidőn szunnyad az elme.

A tanulás látszólagos könnyű volta okozza a gyermek romlását. Nem szoktuk észrevenni, hogy éppen ez a könnyedség bizonyítja, hogy nem tanul semmit. Egyenletesen sima agya tükröként adja vissza az elébe rakott tárgyakat. Semmi sem hatol mélyre, semmi sem marad meg. A gyermek megtartja a szavakat, de az eszmék visszapattannak róla. Akik odahallgatnak, megértik ezeket az eszméket, egyedül csak ő nem érti meg.

Fordította: Győry János

Jean-Jacques Rousseau: Emil vagy a nevelésről
(Tankönyvkiadó, Budapest, 1978.) 79. o.

GEORGE SAND VALLOMÁSAI

II.

Az élet önmagában véve, úgy látszik, nagyon jó, hiszen olyan szépen indul és olyan boldog a gyermekség. Nincs ember, aki ne gondolna tűnő álomként aranykorára... és a folytatás sohasem ér fel vele... Álomnak nevezem... mert első éveink elmosódó emlékei bizonytalanul ringanak egyes elszigetelt képek sejtelmes összefolyásában. Talán meg se tudjuk mondani, hogy miért szeretjük villámlásszerű, másokra jelentéktelen emlékeinket.

(...)

Életem első emléke körülbelül két éves koromból származik. Dajkám leejtett és fejem a kályha sarkába vágódott. Most is tisztán látom még a kandalló vörös márványát, patakozó véremet és a dajka rémült arcát. Határozottan emlékszem az orvos látogatására, a fülem mögé rakott piócákra és arra, hogy a részeges dajkát azonnal elküldték. A lakásunkból rég kiköltöztünk, azt se tudom, merre feküdt a ház? De ha még létezik, egész bizonyosan ráismernék.

Egy évvel később a Grande Beteliére-utcában laktunk. Erre már egész világosan emlékszem. De a baleset óta semmi különösebb esemény nem fordult elő. Csak annyit tudok, hogy órák hosszat feküdtem ébren kis ágyamban és elbáméskodtam a függöny redőin, vagy valami papírvirágon. Nagyon szerettem a legyek repülését és zümmögését is. Sokszor duplán láttam a tárgyakat, máig se tudom, hogy miért? Sokan azt állítják, hogy ilyesmi gyermekkorban gyakran előfordul. Különösen a gyertya lángját láttam kétszeresen. Lehet, hogy bölcsőbeli életemnek ez volt a legnagyobb szórakozása, azért emlékszem olyan élesen rá, egyébként lágy unalom érzése vett körül.

Anyám korán kezdett foglalkozni lelki életem fejlesztésével. Agyam ellenállás nélkül fogott fel mindent, de mégse mutatott valami nagy előmenetelt. Ha békében hagytak volna, nagyon későn kezdtem volna eszmélni. Tíz hónapos koromban jártam, beszélni elég későn kezdtem, de mikor az első néhány szót megtanultam, a többi már hamar ment. Négy éves koromban folyékonyan olvastam, éppen úgy, mint Clotilde. Anyáink egyszerre kezdtek el tanítani. Imádkozni is tudtam, hiba nélkül hadartam elejétől végig minden imádságot, anélkül, hogy egy szót is értettem volna. A Pater-t, Credo-t, Ave Máriát franciául mondtam, de épp oly kevésbé sejtettem jelentésüket, mintha latinul tanultam volna, csak „A mi mindennapi

kenyerünket add meg nekünk ma” jelentett rám nézve valamit. A La Fontaine meséit kívülről szavaltam, de úgy untam őket, hogy talán készakarva igyekeztem értelmük elől elzárkózni, lehettem már tizenöt éves, mikor észrevettem, hogy nagyon szépek.

Anyám dalaira is emlékszem. Altató dala minden este egy ezüst tojást ígért, de reggel sohasem jutott eszembe elkérni a fehér tyúk ezüst tojás ajándékát.

Volt egy karácsonyi dala is, de arra már kevésbé emlékszem, mert csak egy esztendőben egyszer hallottam. Sohase felejtettem el azonban, hogy milyen vakon hittem a fehérszakállú jó öreg Karácsony apóban, aki éjfélkor leereszkedik a kéményen, hogy cipőmbé ajándékot tegyen. Éjfél! Milyen titokzatos óra! Mennyire sajnáltam, hogy nem virraszhatnak éjfélig a gyerekek. Hihetetlenül erőlködtem, hogy bár csak egyetlenegyszer ébren maradjak a kis öreg érkezéséig. Vágyódtam látni és félttem is tőle. Sohasem sikerült éjfélig fennmaradnom. Reggel első tekintetem a cipőmet kutatta. Milyen izgalmat okozott a fehér papírba göngyölt csomag... mert Karácsony apó nagyon szerette a tisztaságot és mindig gondosan becsomagolta ajándékát. Meztláb futottam kincseim után. Persze pompás ajándékokra nem igen telt, mert szegények voltunk. Sütemény, narancs, vagy piros alma bukkant elő a papír mögül. Alig mertem hozzányúlni a meghatottságtól. Képzelőtehetségem igen nagy szerepet játszott... Általában a gyermek élete merő fantázia.

VII.

Gyorsan telt el a nyár és alighogy beállt a hideg idő, visszamentünk Párisba. Hippolyteot is intézetbe küldték, hogy durva, faragatlan modorát kissé csiszolják.

Szabad óráit nálunk töltötte és együtt tanultunk táncolni, meg írni.

Az Opera táncmestere, Gogault tanított. Agyonkínozte lábainkat, hogy kifelé tartsuk. Deschartres sokszor végignézte a táncórákat, ráduplázott mesterünkre és szidott, hogy úgy táncolunk mint a medvék, meg mint a papagályok. Mi azonban nevetségesnek találtuk a Gogault zéfirszerű lebegését és mihelyt hátat fordított, hamar befelé forgattuk a lábunkat.

VIII.

Deschartres adott latin, számtan, költészet, görög és növénytan órákat. Nem voltam elragadtatva csöppet sem a tantárgyaktól. Mindeniket untam. A botanikában legérdekesebb lett volna a termékenyülés titka és a nemek működése, mondanom sem kell, hogy Deschartres átugrott rajta és csak száraz, unalmas osztályozásra tanított.

IX.

Három évet töltöttem a zárdában.

(...)

Két esztendőt teljesen bezárva töltöttem; igaz, hogy börtönömet nagy kert és kedves társaság enyhítette. Őszintén szólva, sohasem éreztem rabnak magamat a zárdában. Boldogok voltunk, ha kikandikálhattunk olykor a rács mögül, ha megpillanthattunk az utcán egy robogó kocsit. Negyven-ötven leány, aki később szabadon jöhetett-mehetett Páris utcáin és ügyet se vetett semmire, ha csak szerét tehetette, a kapu nyílását leste.

Fordította: Pogány Elza

George Sand vallomásai
(Hajnal, Budapest, 1937.?) 9-11., 42-43., 51. és 59-60. o.

BEBEL A GYERMEKEK NEVELÉSÉRŐL

Ma az emberi társadalomban ugyanaz a helyzet, mint a növényvilágban. Értékes magok milliói nem fejlődnek ki, mert a talaj, amelybe hullottak, alkalmatlan volt vagy már el volt foglalva, s így a fiatal palántának nem jutott elég levegő, fény és táplálék. A természet törvényei az emberre is érvényesek. Ha valamely kertész vagy gazda azt állítaná egy növényről, hogy nem alkalmas a nemesítésre, noha erre kísérletet sem tett, felvilágosultabb szomszédja tökfilkónak tartaná. Bolondnak tartaná akkor is, ha nem lenne hajlandó egyik nőstény háziállatát egy nemesebb fajtájú hímrel keresztezni, hogy ily módon szebb utódokhoz jusson.

Ma már nincs olyan paraszt, aki ne tudná, milyen előnyökkel jár növény- és állatállományának ésszerű kezelése. Más kérdés, hogy rendelkezik-e a jobb módszerek alkalmazásához szükséges anyagi eszközökkel. Csupán az emberi társadalomra vonatkozólag nem akarják még igen tanult emberek sem elismerni azt, amit más téren megdönthetetlen törvénynek tekintenek. S mégis mindenki, még ha nem is természettudós, tanulságos megfigyeléseket tehet az életben. Mi az oka annak, hogy a parasztgyerekek különböznek a városi gyermekektől? Mi az oka annak, hogy a vagyonosabb osztályok gyermekei rendszerint mind arberendezésük, mind testi felépítésük, mind pedig bizonyos szellemi tulajdonságaik tekintetében különböznek a szegény emberek gyermekeitől? Az életfeltételek és a nevelési körülmények különbözőségében kell keresnünk az okot.

Az az egyoldalúság, amely egy bizonyos foglalkozásra való képzéssel együttjár, rányomja bélyegét az emberre. A legtöbb esetben könnyűszerrel felismerjük a lelkészt vagy a tanítót testtartásáról és arckifejezéséről, ugyanúgy a katonát, még ha civil ruhában jár is. A cipészt sem nehéz megkülönböztetni a szabótól, az asztalost a lakatostól. Két ikertestvér, akik fiatal korukban nagyon hasonlítottak egymáshoz, felnőtt korban számottevően különböznek, ha más-más foglalkozást űznek; ha például az egyik nehéz testi munkát végez, teszem azt kovács, a másik meg bölcséleti tanulmányokat folytatott. Egyrészt az öröklésnek, másrészt az alkalmazkodásnak döntő szerepe van az emberi fejlődésben, akárcsak az állatvilágban - ráadásul valamennyi élőlény közül az ember a leghajlékonyabb és a legrugalmasabb. Gyakran néhány évi megváltozott életmód vagy foglalkozás elegendő ahhoz, hogy valakiből más ember váljék, s a külső változás akkor a legszembeeszkőbb, ha valaki szegényes és szűkös viszonyok közül lényegesen jobb helyzetbe kerül. Múltját legkevésbé talán szellemi műveltségében fogja megtagadni; ennek az az oka, hogy a legtöbb emberben egy bizonyos életkoron túl nem él már a szellemi fejlődés iránti törekvés, s gyakran nincs is erre szüksége. A parvenü szinte sohasem szenved emiatt. Korunkban, amely a pénzt és az anyagi eszközöket oly nagyra tartja, sokkal nagyobb tekintélye van a pénzeszsáknak, mint a nagytudású és kiváló szellemi képességekkel rendelkező embernek, kiváltképpen ha az utóbbinak szerencsétlenségére nincs sem vagyona, sem rangja. Az aranyborjú imádata még sohasem hágott magasabb csúcsokra, mint napjainkban. Ezért élünk hát „a lehető világok legjobbjában”.

Az alapvetően eltérő életfeltételek és nevelési körülmények hatásának jellegzetes példáit láthatjuk iparvidékeinken. A munkások és a vállalkozók már külsőleg is annyira különböznek egymástól, mintha más emberfajtahoz tartoznának. Csaknem megdöbbentő formában tárult szemünk elé ez a különbség egy választógyűlésen, melyet 1877 telén az Érchegeység egyik ipari városában tartottak. A gyűlést, amelyen egy liberális professzorral folytatandó vita volt programba véve, úgy rendezték, hogy mindkét párt egyforma arányban legyen képviselve. A terem első sorait az ellenfél foglalta el, csaknem kivétel nélkül egészséges, erős, magas növésű férfiak, a hátsó sorokban és a karzaton a munkások és kispolgárok ültek, kilenczted részben takácsok, leginkább alacsony, szűkmellű sápadt emberek, akikről lerítt a gond és a nyomor. Amazok a polgári társadalom jóllakott erényét és fizetőképes erkölcsét képviselték,

emezek a dolgos méheket, az igavonó barmokat, akik munkájuk hozadékából hizlalták ily szépre az urakat. Helyezzenek csak egyetlen nemzedéket egyenlő életfeltételek közé, s a különbség a többségnél eltűnik, az utódokban pedig már nyoma sem marad. (...)

Mihelyt a gyermek felcseperedik, egykorú társaival közös felügyelet alatt játszadozik. Minden rendelkezésére áll, amire az ismeretek állása szerint szellemi és testi fejlődéséhez szüksége van. Aki megfigyelt gyermekeket, jól tudja, hogy a gyermek a hasonló korúak társaságában nevelhető a legkönnyebben; társas és utánzó hajlama igen erős. A kisebbek különösen szívesen tekintik példaképüknek a nagyobb gyermekeket, és inkább szót fogadnak nekik, mint szüleiknek. Ezeket a tulajdonságokat a nevelésben jól felhasználhatjuk.²⁹ A játszóiskolák és óvodák után következik a játékos bevezetés a tudás és a különféle ipari tevékenységek elemeibe. Majd megfelelő testi és szellemi munka következik, egybekötve gimnasztikai gyakorlatokkal és szabad mozgással a játszó- és tornatereken, a korcsolyapályán, az uszodában; mindezt gyaloglás, birkózás és egyéb testgyakorlatok egészítik ki mind a két nemnél. Egészséges, edzett, testileg és szellemileg normálisan fejlett nemzedéket kell nevelni. A gyermeket lépésről lépésre bevezetik a különféle gyakorlati tevékenységekbe, a kertészetbe, a földművelésbe, a gyáripárba, a termelési folyamat technikájába. Elegendő idő jut a szellemi képzésre is a tudás különféle ágaiban.

A nevelési rendszerben végbe kell mennie ugyanannak a tisztulási folyamatnak, ugyanannak a változásnak, mint a termelési rendszerben. Egy sereg elavult, felesleges, a szellemi és testi fejlődést gátló módszer és tantárgy oktatása megszűnik. A természetes dolgoknak az értelmi fejlettséggel összhangban álló ismerete jobban fogja ösztönözni a tanulási kedvet, mint az olyan nevelési rendszer, amelyben az egyik tantárgy ellentmondásban van a másikkal, és semlegesíti annak hatását, például ha egyrészt hittant tanítanak a Biblia alapján, másrészt pedig természettant és természetrajzot. Az új társadalom magas kultúr színvonalának megfelelő a tantervek, a nevelőintézetek felszerelése. A tanszereket, tankönyveket, a ruházatot, az ellátást a társadalom adja; egyetlen növendék sincs hátrányban a másikkal szemben.³⁰ Ez megint olyan kérdés, amely a „rend” polgári védelmezőit felháborítja.³¹ Kaszárnnyává akarják változtatni az iskolát, hogy a szülőknek ne lehessen befolyásuk a gyermekekre, kiabálják ellenfeleink. Minderről szó sincs. A jövő társadalmában a szülőknek összehasonlíthatatlanul több szabad idejük lesz, mint jelenleg nagy többségüknek van - gondoljunk csak a legtöbb munkás, posta-, vasúti, fogház- és rendőrségi hivatalnok tízórás és még hosszabb munkaidéjére, az iparosok, kisparasztok, kereskedők, katonák, orvosok stb. igénybevételére -, ennél fogva sokkal több időt szentelhetnek gyermekeiknek, mint ma. Azonkívül a nevelésügy irányítása a szülők kezébe kerül, mert ők határozzák majd meg, milyen intézkedéseket kell hozni, milyen intézményeket kell létesíteni. Hiszen az új társadalom minden ízében

---

²⁹ Ezt a gondolatot Fourier nagyszerűen kifejtette, jóllehet okfejtése során az utópia területére tévedt. Lásd A. Bebel: Charles Fourier, sein Leben und seine Theorien (Charles Fourier, élete és elméletei). 3. kiad. Stuttgart 1907.

³⁰ Condorcet ezt követeli nevelési tervében: „A nevelés legyen ingyenes, egyenlő, általános, testi, szellemi, ipari és politikai, s irányuljon a valódi, tényleges egyenlőségre.” Hasonlóképpen Rousseau is követeli „Economie Politique”-jában: „A nevelésnek nyilvánosnak, egyenlőnek és közösnek kell lennie, emberek és állampolgárok képzésére kell irányulnia.” Arisztotelész is ezt kívánja: „Mint-hogy az állam csak egy célt tart a szeme előtt, épp ezért valamennyi tagját csak egy és ugyanazon nevelésben kell részesítenie, és az erről való gondoskodás az állam, ne pedig magánosok ügye legyen.”

³¹ Így például Eugen Richtert, „Tévtanai”-ban.

demokratikus társadalom lesz. A nevelésügyi bizottságok a szülőkből - férfiaktól és nőktől - és a nevelőkből fognak állani. Ők talán érzelmeik és érdekeik ellenére cselekednek majd? A mai társadalomban ez történik, mert ma az állam a maga nevelési érdekeit a legtöbb szülő akarata ellenére juttatja érvényre.

Ellenfeleink úgy tesznek, mintha az lenne a szülők legkedvesebb időtöltése, hogy egész nap gyermekeikkel foglalkozzanak és neveljék őket. A valóságban más a helyzet. A gyermekneveléssel járó nehézségeket és fáradságot azok a szülők tudják a legjobban megítélni, akiknek közvetlen tapasztalataik vannak. A több gyermek megkönnyíti ugyan a nevelést, de olyan sok munkát és fáradságot igényel, hogy az anya, aki legtöbbit vesződik a gyerekekkel, örül, ha megkezdődik az iskolaév, és legalább a nap egy részében nincs velük baja. Azonkívül kevés szülő tudja igazán jól nevelni a gyermekét. A többségnek ideje sincs hozzá; az apa munkájával, az anya a háztartással van elfoglalva, ha ugyan nem folytat ő is keresőfoglalkozást. De még ha jut is idejük a nevelésre, számtalan esetben nincsenek meg a megfelelő képességeik. Hány szülő képes arra, hogy figyelemmel kísérje gyermeke iskolai tanulmányait, és segítségére legyen? Csak nagyon kevés. Az anya, aki ezt többnyire még a leginkább megtehetné, ritkán alkalmas rá, mert nincs meg hozzá a képzettsége. Amellett az oktatás módszere és a tananyag oly gyakran változik, hogy a szülők nem sokat tudnak hozzászólni.

Ráadásul a legtöbb gyermek olyan szűkös viszonyok közt él, hogy a házi feladatok elkészítéséhez nem talál kellő kényelmet, sem rendet, sem nyugalmat, sem megfelelő segítséget. Még a legszükségesebb dolgok is hiányoznak; a lakás szegényes és túlszűfolt, mozgási lehetőség alig van benne; a bútorzat szegényes és a gyermeknek, ha tanulni akar, a legcsekélyebb kényelmet sem nyújtja. Sok helyütt a lakás sötét, levegőtlen és hideg; a tanszerek és a munkaeszközök, ha egyáltalán vannak ilyenek, a legrosszabb minőségűek; megtörténik az is, hogy a gyermeket éhség gyötri, és ez elveszi minden munkakedvét.

(...)

A polgári társadalom maga is elismeri e bajok egy részét, midőn az ifjúság nevelését megkönnyíti azzal, hogy bevezeti az ingyenes oktatást, és itt-ott ingyen tanszerekkel látja el a tanulókat, holott a szász kultuszminiszter a szocialista képviselőkkel szemben a nyolcvanas évek végén még „szociáldemokrata követelésnek” bélyegezte ezt. Franciaországban, ahol a népoktatás hosszú tespedés után most annál gyorsabb fejlődésnek indult, még tovább léptek, legalábbis Párizsban, ahol megvalósították a gyermekek közkölségen való közös étkeztetését. A szegények ingyen étkeznek, a jobb módú szülők gyermekei pedig csekély összeget fizetnek be a közpénztárba. Ez tehát már kommunista intézmény, amely a szülők és gyermekek megelégedésére kitűnően bevált. (...)

Iskoláinkban nem ok nélkül csökkentik a lehetőséghez képest az úgynevezett házi feladatokat: felismerték ugyanis a családi otthonban végzett iskolai munka elégtelenségét. A jómódú szülők gyermekei nemcsak azért vannak előnyös helyzetben a szegényebbekkel szemben, mert jobbak a külső körülményeik, hanem azért is, mert gyakran nevelőnők vagy házitanítók foglalkoznak velük és segítik őket. Ezzel szemben a gazdagabb tanulót lustaságra és felületességre készíti az, hogy szüleinek gazdagsága miatt feleslegesnek látja a tanulást, hogy gyakran az erkölcsileg legelvetendőbb példák lebegnek a szeme előtt, és különösen sok csábításnak van kitéve. Aki napról napra és óráról órára hallja és látja, hogy a rang és pénz minden, az ennek megfelelő fogalmakat alkot magának az emberekről és kötelességekről, valamint a társadalmi és állami intézményekről.

Ha jól meggondoljuk, a polgári társadalomnak semmi oka sincs arra, hogy megbotránkozzék a kommunista gyermeknevelésen, amelyre a szocialisták törekszenek, hiszen ezt már maga is

rég bevezette a kiváltságos körök részére, csak éppen torzított formában. Gondoljunk csak a kadetiskolákra, katonai árvaházakra, konviktusokra, szemináriumokra, papneveldekre stb. Ezekben sok ezer - részben a legfelsőbb rétegekhez tartozó - gyermeket teljesen egyoldalú és fonák módon a legszigorúbb kolostori fegyelemben nevelnek és készítenek elő bizonyos pályákra. Sok jómódú szülő, orvos, lelkész, hivatalnok, gyáros, földbirtokos, nagygazda stb., aki falun és kisvárosokban lakik, ahol nincsenek felsőbbfokú iskolák, gyermekeit nagyobb városokba küldi tanulni és legfeljebb a nyári vakáció idején látja őket ismét.

Ellenfeleink tehát önmagukkal kerülnek ellentmondásba, ha felháborodnak a kommunista gyermeknevelésen, és a gyermekeknek a szülőktől való „elidegenítésén”, miközben saját gyermekeik számára maguk is hasonló nevelési formát honosítottak meg, csak éppen kontár, hamis és elégtelen módon. Külön fejezetben beszélhetnénk arról is, miképpen nevelik gyermekeiket a jómódú osztályok dajkák, nevelőnők, házitanítók segédletével, és akkor egy s más kiderülne családi életükről is. Fény derülne például arra, hogy ezen a téren is nagyfokú képmutatás uralkodik, s a helyzet korántsem eszményi, sem a tanulók, sem a tanítók szempontjából.

Az új társadalom nevelési rendszere, amely az ifjúság testi és szellemi fejlesztését és kibontakoztatását tekinti céljának, teljes egészében átalakul és ennek megfelelően emelkedni fog a tanerők száma is. A társadalomnak oly módon kellene gondoskodnia az új nemzedék neveléséről, mint a katonaságnál a katonák kiképzéséről: - a katonaságnál ugyanis 8-10 közlegényre jut egy altiszt. Ha a jövőben 8-10 tanulót egy tanító fog oktatni, akkor elértük azt, amit el kell érünk. A technikai tevékenységekbe való bevezetés, amely tökéletesen berendezett műhelyekben, kerti és mezei munka során történik, lényeges része lesz az ifjúság nevelésének. A nevelés változatos lesz, nem fogja túlságosan megterhelni a tanulókat, és sokoldalúan képzett embereket formál belőlük.

A nevelés továbbá mindkét nem számára egyforma és közös lesz. A nemes különválasztása csak akkor igazolható, ha azt a nemi különbség feltétlenül szükségessé teszi. Az ilyenfajta nevelésben az Egyesült Államok jóval előttünk jár. Ott az elemi iskolától kezdve egészen az egyetemig koedukált nevelés folyik. Amerikában nemcsak az oktatás, hanem a tanszerek is ingyenesek, beleértve a kézimunkához és a főzéshez, a kémia és a fizika oktatásához szükséges tárgyakat, valamint azokat az eszközöket, amelyekre a tanulóknak a kísérletezéshez és a műhelyi munkához szükségük van. A legtöbb iskolának van sportpályája, fürdője, uszodája, játszótere: A felsőbb iskolákban a nők is tornásznak, úsznak, eveznek, túráznak.³²

A szocialista nevelési rendszer ennél sokkal többet fog nyújtani. A megfelelően szabályozott, rendezett és kellőképpen ellenőrzött nevelés a nagykorúságig fog tartani. Az ifjak és a lányok egyaránt képesek lesznek arra, hogy minden vonatkozásban éljenek jogaikkal és teljesítsék kötelességeiket. A társadalomnak meglesz az a biztonsága, hogy minden irányban képzett, értékes polgárokká neveli a felnövekvő nemzedéket, olyan emberekké, akiktől nem idegen semmi, ami emberi, akik ugyanúgy ismerik saját természetüket és lényüket, mint annak a társadalomnak a természetét és állapotát, amelynek teljes jogú tagjaivá válnak.

Ily módon eltűnnek ifjúságunk testéről a napról napra sokasodó káros kinövések, a tespedt és bomlásnak indult társadalmi viszonyok e természetes velejárói. El fog tűnni a szertelenség, a fegyelmezetlenség, az erkölcstelenség és a durva élvezetvágy, amelyek különösen a felsőbb-

---

³² Prof. Dr. Emil Hausknecht: Amerikanisches Bildungswesen. Wissenschaftliche Beilage zum Jahresbericht der zweiten Städtischen Realschule zu Berlin (Amerikai közművelés. Tudományos melléklet a berlini 2. sz. Városi Reáliskola évi értesítőjéhez). 1894. húsvét. Gärtners Verlag.

fokú iskolák, a gimnáziumok, politechnikumok, egyetemek stb. ifjúságánál jelentkeznek, s amelyeket a családi élet züllöttsége és nyugtalansága, valamint a társadalmi élet mérgező hatása idézett elő és táplált. Ugyancsak megszűnik majd az a káros hatás is, amelyet a gyári rendszer, a rossz lakásviszonyok, továbbá az a körülmény idéz elő, hogy az ifjúság túlságosan önálló és szabad életet él abban a korban, amikor az embernek a legnagyobb szüksége van a nevelés útmutatásaira, az önfegyelemre, az önuralomra. A jövő társadalma mindezeket a bajokat el fogja kerülni anélkül, hogy erőszakos eszközökhöz kellene nyúlnia. A társadalmi intézmények és az általuk teremtett szellemi atmoszféra kiküszöböli ezeket a bajokat. Mint ahogy a természetben, ugyanúgy a társadalomban is csak ott támadhatnak zavarok és betegségek, ahol a szervezet bomlásnak indult.

Bizonyára senki sem vitatja, hogy jelenlegi oktatás- és nevelésügyünk nagy és veszedelmes betegségekben szenved, s hogy e betegségek túlnyomórészt a felsőbbfokú iskolákban éreztetik hatásukat. A falusi iskola az egészséges erkölcs mintapéldája a gimnáziumhoz képest, a szegény leányok számára létesített kézimunka-iskola pedig több előkelő intézet morális példaképe lehetne. Az ok szemet szúr. A felsőbb társadalmi osztályokból kihalt minden törekvés a magasabbrendű célok felé, már nincsenek eszményeik. Az eszmények és a magasabbrendű céltudatos tevékenység híján egyre erősödik az élvezetvágy és a kicsapongásokra való hajlam, a megfelelő fizikai és morális kinövésekkel együtt. Hogyan is lehetne más az az ifjúság, amely ebben a légkörben nő fel? Mindenütt mértéktelen és korlátlan élvezetvágyat tapasztal maga körül. Mire törekedne, amikor a szülők gazdagsága feleslegessé teszi az iparkodást? A burzsoá csemeték jó részének műveltségi maximuma az egyéves önkéntességre jogosító vizsga letétele. Ha ezt elérték, úgy érzik, megmászta a Peliont, meg az Osszát, és félteneznek tekintik magukat. Ha érzik zsebükben a tartalékos tiszti papírt, akkor büszkeségük és fennhéjzásuk alig ismer határt. Ennek a jellemében és tudásban általában véve gyenge, de kormányhűség és törtetés tekintetében erős nemzedéknek nagy befolyása a jelenlegi időszakot a tartalékos tisztek korszakává bélyegzi. Sajátossága: sok lojalitás, de kevés jellemszilárdság és kevés tudás. Szervilisek felfelé, gőgösek és brutálisak lefelé.

(...)

Az alsóbb rétegek műveltségi színvonalát igyekeznek leszállítani. Attól tartanak, hogy ha a proletárnak nagyon kinyílik a szeme, megelégedi a szolgálattal és fellázad a földi istenek ellen. Minél ostobább a tömeg, annál könnyebb irányítani és kormányozni. „A legbutább munkás a legkedvesebb nekünk” - ismételték gyűléseiken többször is egyes kelet-elbai földbirtokosok. Ez az egyetlen mondat egész programot tartalmaz.

Fordította: Nyilas Vera

August Bebel: A nő és a szocializmus
(Kossuth, Budapest, 1976.) 194-195. és 335-340. o.

ELLEN KEY A NEVELÉSRŐL

Gyermekeket nevelni nem más, mint lelkét a tenyerünkön hordani, lábát keskeny ösvényre állítani. Azt jelenti, hogy sohasem tesszük ki magunkat annak a veszélynek, hogy a gyermek szemében megpillantjuk azt a hidegséget, amely szavak nélkül is tudunkra adja, hogy a gyermek elégtelennek és kiszámíthatatlannak tart bennünket. Bátran be kell látnunk, számtalan lehetőség nyílik arra, hogy ártsunk a gyermeknek, de kevés a lehetősége annak,

hogy használjunk neki. Mily ritkán gondol arra a nevelő, hogy a gyermek már 4-5 éves korában vizsgálja és nézegeti a felnőtteket! Csodálatos éleselméjűséggel állítja fel tudatos értékeléseit, nagy érzékenységgel reagál minden benyomásra! A legkisebb bizalmatlanság, a legcsekélyebb durvaság, a legenyhébb igazságtalanság vagy gúny egész életre szóló sebeket ejthet a gyermek finom lelkén. Másfelől viszont a váratlan barátságosság, a nemes segítőkészség, az igazságos harag éppen ilyen mélyen beivódik érzékeibe, amelyeket viaszpuhaságúnak nevezünk, de amelyekkel mégis úgy bánunk, mintha bivalybőrből lennének!

Fordította: Szilágyi Pál

Key, Ellen: A gyermek évszázada
(Tankönyvkiadó, Budapest, 1976.) 63. o.

FEGYELMEZÉS, GYERMEKBÁNTALMAZÁS

PÉLDABESZÉDEK KÖNYVE

A bölcs és a bolond viselkedése

24 Aki kíméli botját, gyűlöli a fiát,
de aki szereti, idejében megfenyíti.

A kegyes szegénység lelkileg gazdagít

18 Fenyítsd meg fiadat, míg van remény,
de ne vigyen odáig indulatod,
hogy halálát okozd!

A jóakarató emberekről gondot visel az Úr

6 Neveld a gyermeket
a neki megfelelő módon,
még ha megöregszik,
akkor sem tér el attól.

15 A gyermek szívéhez
hozzátartozik az ostobaság,
de a fenyítő bot kiűzi belőle.

A lélek fegyelmezése csak jóra vezet

17 Fegyelmezd fiadat,
akkor nyugodt lehetsz felőle,
sőt örömet találsz benne.

A fordító nincs megjelölve

A Példabeszédek könyve 13: 24; 19: 18; 22: 6, 15; 29: 17
Biblia - Ószövetség
(Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1991.)
616., 621-622., 624., 631. o.

PLATÓN: TÖRVÉNYEK

ATHÉNI

Ha tehát az ember mindezeket a fiú- vagy leánygyermek hároméves koráig pontosan megcselekszi, és nem tekinti őket mellékes dolognak, eljárása nem kevésbé válik a kicsinyek javára: A három-, négy-, öt- és hatéves gyermek lelkületének még szüksége van a játékra, de már illik, hogy vessünk véget az elnézésnek, és fegyelmezzük őket; nem megalázó módon, hanem úgy kell eljárunk a szabadokkal is, mint ahogyan a szolgálkkal kapcsolatban java-

soltuk: nem szabad dölyfös és túlzott büntetéssel elkeseredést kelteni azokban, akiket fenyítünk, viszont büntetlenül hagyva elkényeztetni sem szabad őket.

Fordította: Kövendi Dénes

Platón: Törvények (In: Platón összes művei III.)

(Európa, Budapest, 1984) 724-725. o.

PLAUTUS A TESTI FENYÍTÉKRŐL

LYDUS (Philoxenus fiának nevelője):

Nem hagyom, nem én, azértse, holtomig, megrontani!
Ám te, romlott, rossz fiadnak szószólója, mondsza csak:
ifju fejjel ily fegyelemmel szedtek-e ráncba téged is?
Kötve hinném, hogy hazulról moccanhattál volna bár
egy tapodtat ősz tanítódtól még húsz éves korban is!
S hogyha nem értél hajnal előtt a tornaterembe, iskolád
mestere érte fejedre kimérte legott a nem enyhe büntetést.
És ha mindez megtörtént, a rosszra rosszabb tornyosult,
mert tanítványt s mesterét is megrótták, mily szertelen.
Itt a futás, az öklelés, a korongvetés, a szökdelés,
labda, lándzsa járta, nem ám a szajha szája csókja volt
szórakozástok; itt időztél, nem homályos zughelyen.
Majd hazatértél hippodromból, tornateremből, s kis kötényt
kötve, tanítód térdeinél, ott kuksoltál a zsámolyon.
S hogyha betűt böngészve, a nyelved elbotlott egy szótagon,
tarkabarkább lett a bőröd, mint a dajkád köntöse...

PHILOXENUS (öreg):

Más az erkölcs, Lydusom, most.

LYDUS:

Ezt, bizisten jól tudom.

Hajdanán a nép kegyéből már tisztséget kaptak, ám
rendületlen szót fogadtak mesterüknek ifjaink.

Most ez alig hét éves kópét csak kisujjal meglegyintsd:
táblácskáját szétveri menten a házitanító ősz fején.

Futsz az apához felpanaszolni; fiuhoz az apa így fecseg:
„jól van, a vérem vagy te: vitézül védekezel, ha bántanak!”

Szólítják a házitanítót: „hallod-e gézengúz öreg:
kisujjaddal se bánts a fiut, mert bátran emelt kezét ellened!”

Elmegy a mester, olajteli gyolcsba csavarva fejét, mint holmi mécs,

Im, ítélték; szerteszéled ki-ki. Tekintélyt tarthat-e
így a tanító, hogyha először őt magát elcsépelik?!

Fordította: Kárpáty Csilla

A régi Róma napjai - Plautus: Bacchides. 419-434; 437-448.

(Gondolat, Budapest, 1968.) (Összeállította: Szepessy Tibor) 83-84. o.

QUINTILIANUS ELÍTÉLI A TESTI FENYÍTÉST

Azt, hogy a tanulókat verjék, bár bevett szokás és Chrysippus³³ sem kifogásolja, a legkevésbé sem helyeslem. Először is csúf és megalázó dolog és kétségkívül igazságtalan is, ami tüstént nyilvánvalóvá válik, ha a fiatal helyére idősebbet teszel; másrészt ha valaki olyan alantas jellem, hogy szidással nem lehet megjavítani, az a veréstől csak megmakacsolja magát, akár a leghitványabb rabszolga; s végül nincs is szükség az ilyen fegyelmezésre, ha valaki rendszeresen számon kéri a tanulmányaikat. Úgy tűnik, a mai pedagógusok többnyire ezzel hozzák helyre a nemtörődömségüket, s nemhogy jóra kaptatják a gyereket, inkább a rosszat büntetik.

És egyáltalán: ha a kicsi gyermeket veréssel tartod kordában, mit fogsz csinálni az ifjúval, akivel szemben ilyen megfélemlítést nem alkalmazhatsz, s akinek még nehezebb a tanulni- valója? Számítsd hozzá, hogy azzal, akit sokat vernek, fájdalomában vagy félelmében gyakran olyan dolog történik, amit elmondani is csúnya, és később restelkednie kell miatta, ez a szégyenérzet pedig elveszi az önbizalmát, letöri, és arra készíti, hogy még a napvilágtól is viszolyogva meneküljön.

Fordította: Korchmáros Valéria

A régi Róma napjai - Quintilianus: Szónoklattan 1, 3, 13-16.
(Gondolat, Budapest, 1968.)(Összeállította: Szepessy Tibor) 84-85. o.

MARTIALIS: NYÁRI VAKÁCIÓ

Tanítómester, kíméld egyszerű nyájad!
Sok-sok sörényes urfi lesz tanítványod,
s ki fényes asztalt tart, kegyébe vesz mindjárt:
nagyobb sereglet nem seregett sűrűbben
körül sosem, se számolót, se gyorsíró.
Fehéren izzva tűz Oroszlán csillagkép,
szomjas kalászt tikkaszt a július forrón.
Szunnyadjon most a szörnyű szkítha szíjostor,
mely tépte-marta calaenaei Marsyast;
pedagógusok pálcái, vészes vesszői
október-idusig heverjenek sutban:
eleget tanultunk, hogyha nyáron játszottunk.

Fordította: Kárpáthy Csilla

A régi Róma napjai
(Válogatta: Szepessy Tibor, Gondolat, Budapest, 1968.) 89. o.

---

³³ Görög filozófus (i. e. 281-208)

SZENT BENEDEK REGULÁJA

Milyennek kell lennie az apátnak?

Tanításában pedig az apát mindenben tartsa meg az Apostolnak a példáját, amennyiben ezt mondja: „Ints, kérj, feddj” (2 Tim 4,2). Vagyis: mindig az időnek megfelelően majd ijesszen, majd gyöngéd legyen; mutassa a mester keménységét és az atya jóságát; azaz arra figyelmeztetjük, hogy a fegyelmetleneket és nyughatatlanokat keményen intse meg, az engedelmeseket pedig, továbbá a szelídeket és türelmeseket kérje, hogy még jobban haladjanak előre, a hanyagokat és a parancsok megvetőit végül feddje és büntesse meg. Ne nézze el a vétkesek hibáit, hanem amennyire bírja, mindjárt keletkezésükben gyökerestül irtsa ki. Mindig emlékezzék Hélinek, a silói papnak veszedelmes sorsára. A tisztelettudó és értelmes lelkeket első és másodízben szóval figyelmeztesse. A gonoszokat ellenben és a megátalkodottakat, a kevélyeket és engedetleneket mindjárt a bűn keletkezésekor vesszőzéssel vagy más testi büntetéssel fenyítse meg, hiszen ismeri az Írást: „A balgát a szó meg nem javítja” (Péld 29,19). És másutt: „Vesszővel verd meg fiadat, és megszabadítod lelkét a haláltól!” (Péld 23,14).

Hogyan kell a kiskorú gyermekeket megbüntetni?

Minden életkornak és értelmi fejlettségnek legyen meg a maga mértéke. Ezért valahányszor a gyermekek és a serdülők vétkeznek, vagy akik kevésbé tudják megérteni, hogy milyen büntetést jelent a kiközösítés, az ilyeneket szigorú böjttel sújtsák, vagy pedig kemény veréssel büntessék meg, hogy kigyógyuljanak.

Fordította: Söveges Dávid

Szent Benedek Regulája
(Bencés Kiadó, Pannonhalma, 1993.) 15-17., 42. o.

TURGOTUS: SKÓCIAI SZENT MARGIT ÉLETE

A királyasszony gyermekeire éppúgy vigyázott, mint saját magára. Nagy gondot fordított arra, hogy helyesen és főleg, hogy erényessé neveljék őket.

Tudta, hogy meg vagyon írva: Aki sajnálja a vesszőt, az gyűlöli fiát. Felszólította a nevelőt, akire a gyermekszoba rá volt bízva, hogy tartsa féken a gyermekeket, valahányszor rosszak, feddje és verje meg őket, ahogyan bohó gyermekekkel gyakran meg kell tenni.

A fordító nincs megjelölve

A középkori élet
(Válogatta: Kulcsár Zsuzsanna, Gondolat, Bp., 1964.) 160-161. o.

A SZERZETESNEK SZÁNT GYERMEKEK NEVELÉSE A KOLOSTORBAN

Mikor eljön a nocturnák, s általában a horák ideje, ha a gyermekek valami hibát tesznek a zsoltármondásban vagy az énekben, akár azzal, hogy elalszanak, vagy ehhez hasonló kihágásokat követnek el, ne legyen helye semmiféle késelemnek, hanem azonnal vetessétek le a csuhájukat és kámzsájukat, és ingre vetkőzötten verjétek meg őket hajlékony és sima fűzfavesszőkkel, amelyekről erre a különleges célra már eleve gondoskodtatok.

És minthogy addig, míg az apát a dormitoriumban az ágyában fekszik, senki sem üthet zajt, amellyel a testvéreket korán reggel felébressze, hogy keljenek fel,... ezért a fiúk magistere keljen fel egészen halkán, és éppen csak érintse meg finoman mindegyik gyermeket egy vesszővel, hogy ezzel felkeltse álmából. Akkor aztán keljenek fel olyan gyorsan, ahogyan ez egyáltalán lehetséges, s elhagyva a dormitoriumot, mosakodjanak és fésülködjenek meg, és mondják el imáikat...

Minden két-két gyermek között aludjanak magisterek a dormitoriumban, más alkalmakkor pedig üljenek mindig kettejük között. Éjszaka erősítsenek gyertyákat azokra a szögekre, amelyek a lanternák tetején vannak, hogy tisztán lehessen látni mindent, amit csinálnak. Ha lefeksznek az ágyba, mindig legyen közöttük egy mester vesszővel, s ha éjszaka van, gyertyával; egyik kezében tartsa a gyertyát, a másikban a botot... mert a gyermekeknek mindig szükségük van fegyelmezéssel összekapcsolt felügyeletre és felügyelettel összekötött fegyelmezésre. És tudjátok meg, hogy abból áll az egész fegyelmezés, hogy vesszővel megverjük őket, vagy erősen meghúzzuk a hajukat, de sohasem szabad őket rúgással vagy ököllel fegyelmezni, vagy nyitott tenyérrel, vagy valami hasonló módon.

A fordító nincs megjelölve

A középkori élet

(Válogatta: Kulcsár Zsuzsanna, Gondolat, Bp., 1964.) 175-176. o.

ERASMUS A VERÉSRŐL

A gyermeket alig négyesztendős korában iskolába küldik, ahol egy tudatlan, durva, romlott erkölcsű, néha nem is józan eszű, gyakran holdkóros vagy nyavalyatörős vagy úgynevezett francia betegségben szenvedő tanító trónol. Csakugyan, mai napság nincs olyan elvetemült, hasznavehetetlen semmi ember, a kit a közvélemény iskolamesterségre alkalmasnak nem tartana. Ők meg, mintha királyság jutott volna osztályrészükül, hihetetlen durvaságokat követnek el, mert uralomra tettek szert nem vadállatok fölött - mint a vígjátékíró mondja -, hanem egy olyan életkor fölött, mely leginkább rászorul a gyengéd bánásmódra. Azt hihetnéd nem iskolában, hanem hóhérek kamrában vagy; nem hallani ott mást, mint ostorcsattogást, virgácsütést, jajveszékeltést és zokogást és kegyetlen fenyegetéseket. Mi mást tanulhatnak itt a gyermekek, mint a tudomány gyűlöletét?... Gondold el, mennyi sok termékeny elmét tesznek tönkre ama tudatlan, de a tudás hitében fölfuvalkodott, mogorva, részeges, durva hóhérok, kik kedvtelésből vernek; kiknek oly vad a lelkiületük, hogy más ember kínzásában gyönyörűségüket lelik. Az effajta embereknek mészárosoknak vagy hóhéroknak kellene lenniük, s nem gyermekek alakítóinak.

Fordította: Fináczy Ernő

Fináczy Ernő: A renaissance-kori nevelés története
(Hornyánszky Viktor, Budapest, 1919.) 199. o.

LUTHER A FEGYELMEZÉSRŐL

A gyermekeket nem helyes túl keményen vesszőzni.

A gyermekeket nem helyes túl keményen vesszőzni; mert egyszer engem is úgy megvesszőzött az apám, hogy elszaladtam előle, s haragudtam rá, amíg újra magához nem édesgetett.

A gyermekeket okosan kell nevelni.

Martin Luther doktor azt mondta: - Ha rosszak a gyerekek, s kárt okoznak és kópéságokat művelnek, meg kell őket büntetni, különösen, ha lopni vagy hazudni kezdenek. De mértéket kell tartanunk a büntetésben, mert ami puerilia vagyis gyermekség, mint például alma, körte, cseresznye, dió, nem kell annyira szigorúan büntetni, mint hogyha pénzre, ruhára vagy erszényre tennék rá a kezüket, mert akkor már valóban komoly büntetésre van szükség.

Az én szüleim igen szigorúan fogtak engem, annyira, hogy egészen ijedős lettem; Anyám egyszer úgy megvesszőzött egy szem dió miatt, hogy a vérem kiserkent. Ahogyan velük éltem, ez a szigorú, komoly élet okozta, hogy aztán kolostorba menekültem és barát lett belőlem, pedig ők szívük szerint jót akartak.

Cudar dolog, amikor a gyermekek a túl kemény büntetés miatt a szüleikre s a tanulók az ő praeceptoraikra megharagusznak. Sok iskolamester elrontja jó tehetségét üvöltözéssel, csapkodással, vesszőzéssel és ütlegetéssel, amikor a gyermekekkel úgy bánnak, mint a hóhérok vagy vallatómesterek a tolvajjal. A farkascédulák, a vizsgáztatás, legor, legeris, legitur, cuius partis orationis, ezek voltak a gyermekek carnificiná-i, engem egyszer az iskolában ebéd előtt egyvégben tizenötször csaptak meg.

Fordította: Márton László

Martin Luther: Asztali beszélgetések

(Válogatta, jegyzetekkel ellátta Márton László.) (Budapest, 1983.) 120, 126. o.

MONTAIGNE PEDAGÓGIAI TANULMÁNYAI

A kollégiumi nevelés kritikája

A helyes nevelést a szelid szigorúság elvének kell irányítania, nem ahogy ma történik, midőn a gyermekben kegyetlenségünkkel a tanulás iránti érdeklődés helyett csak borzadályt keltünk. Számúzzunk mindenféle durva, erőszakos eszközt, mert semmi sincs szerintem, ami egy természeténél fogva tehetséges fiút annyira megrontana és megbódítana, mint az ilyen eljárás. Ha azt akarjuk, hogy féljen a megszegyenyítéstől és a fenyítéstől, ne durvítsuk el; edzzük azonban hozzá az izzadáshoz, hideghez, szélhez, naphoz s az időjárás minden viszontagságához, öljünk ki belőle minden kényességet; se ruházkodásban, se fekvőhelyben, sem evésben, sem ivásban ne legyen válogatós, ne szép és piperkőc természetű, hanem edzett, erős fiú legyen belőle. Én gyerekkoromban és öregségemben mindig így gondolkodtam. De azért, nem is szólva egyéb dolgokról, a mi kollégiumaink nagy részének nevelésmódja sohasem tetszett nekem. Ezek kissé nagyobb elnézéssel talán kevesebb bajt okoznának. Ifjaink foglyok módjára élnek bennük, mintha börtönben volnának s kicsapongó korhelyekké azért lesznek, mert szigorúan büntetjük őket, még mielőtt azok volnának. Lépünk csak be valamely iskolába tanítás közben; nem hallunk egyebet, mint agyonkínzott gyermekek jajkiáltásait és tanítók

dühös ordításait. Dűhtől kivörösödött ijesztő arccal és korbáccsal kezükben akarnak e félénk lelkekben kedvet ébreszteni tanulmányaik iránt. Méltatlan és veszélyes eljárás ez! Ehhez járul, mint Quintilianus helyesen jegyzi meg, hogy e zsarnoki tekintélygyakorlásnak, különösen a szokásos büntetésmódnak, mindenféle egyéb hátrányos következményei vannak. Mennyivel jobban illenék, ha a tantermek véres fűzfavessződarabok helyett virágokkal és zöld gallyakkal lennének borítva!

Fordította: Birkás Géza

Montaigne pedagógiai tanulmányai
(Szerkesztette: Kornis Gyula)
(Kath. Középiszkolai Tanáregyesület, Budapest, 1913.) 55-56. o.

ROUSSEAU A FEGYELMEZÉSRŐL

Eleget hangoztattam már ahhoz, hogy megértsük, sohasem szabad a fenytést mint fenytést róni rá a gyermekre, hanem rossz cselekedete természetes következményeként kell megkapnia. Ne szónokoljatok tehát a hazudozás ellen, ne egyenesen azért büntessétek, mert hazudott, hanem úgy járjatok el, hogy ha hazudott, akkor a hazugság minden rossz következménye az ő fejére zúduljon, így például az, hogy akkor sem hisznek az illetőnek, ha igazat mond, olyan gonoszsággal is vádolják, amit nem követett el, bármennyire tiltakozik is ellene. Ám magyarázzuk meg, mi a hazudozás a gyermekre nézve.

Fordította: Győry János

Jean-Jacques Rousseau: Emil vagy a nevelésről
(Tankönyvkiadó, Budapest, 1978.) 73. o.

HERBART: PEDAGÓGIAI ELŐADÁSOK VÁZLATA

A gyermekek fegyelmezése

A fegyelmezésnek az az alapja, hogy *foglalkoztassuk a gyermekeket*. Itt még nem tekintünk arra, hogy ebből valami haszon háramoljék a szellemi képzésre, csak ki kell tölteni az időt, ha nincs is egyéb célunk, csupán az, hogy elejét vegyük a rendetlenkedésnek. (...)

Igaz ugyan, hogy - egyébként teljesen egyenlő körülmények között - jobbak azok a foglalkozások, melyeket a gyermekek maguk választanak, csak hogy az ifjúság ritkán tudja magát kellőképpen és tartósan foglalkoztatni. *Határozott feladatok*, amelyek kitűzik, hogy ezt vagy azt tegye a gyermek, míg csak el nem készül velük, jobban biztosítják a rendet, mint az ötletszerű játék, amely unalommal szokott végződni.

A foglalkoztatáshoz hozzájárul a *felügyelet* s ezzel együtt sokféle *parancs* és *tilalom*, melyekre nézve sok mindent meg kell fontolni.

Fordította: Nagy J. Béla

Herbart: Pedagógiai előadások vázlata
(A Kisdednevelés kiadása, Budapest, 1932.) 38. o.

BEBEL A FEGYELMEZÉSRŐL

A népművelés és nevelés kérdéseiben tehát a mai társadalom éppoly céltalan és tanácstalan, mint minden más szociális kérdésben. Mit tesz hát? Bottal hadonász és hirdeti a vallást, vagyis az alázatot és a meglegedettséget - azoknak, akik túlságosan is alázatosak és elégedettek; lemondást tanít azoknak, akiknek már a legszükségesebből is le kell mondaniuk, mert semmijük sincs. Akik a maguk durvaságában fellázadnak, azokat pietista befolyás alatt álló, úgynevezett javítóintézetekben helyezik el. S társadalmunk pedagógiai bölcsessége ezzel ki is merül. A lezüllött proletárgyermekkel szemben alkalmazott nevelési módszerek mélységes romlottságát mutatják azok a bántalmazások, amelyek miatt egyes úgynevezett nevelőotthonok vezetői ellen büntető eljárásokat indítottak. E perek során világosság derült arra, hogy a legfanatikusabb vallási hipokrizis milyen hátborzongató szadizmusra vetemedhetik. S mennyi borzalom marad rejtve a nyilvánosság előtt!

Fordította: Nyilas Vera

August Bebel: A nő és a szocializmus
(Kossuth, Budapest, 1976.) 335-340. o.

ÖLTÖZKÖDÉS, GYERMEKDIVAT

A RÓMAI GYEREKEK BULLA-VISELETÉRŐL

Miért adják a gyerekekre a bullának nevezett nyakéket?

Talán rablással szerzett feleségeik kedvéért határozták el, hogy azok szülötteinek egyebek közt ez a kiváltsága is meglegyen. Vagy talán Tarquinius³⁴ hősiességének adóznak vele: állítólag gyerekkorában, a latinok és etruszok ellen vívott csatában, mikor rárontott az ellenségre, letaszították a lováról, de ő vakmerően szembeszállt a rárohanókkal, s ezzel úgy fellelkesítette a rómaiakat, hogy fényes győzelmet arattak az ellenségen, tizenhatezret meg is öltek közülük, s azért apja, a király, egy ilyen bullával tüntette ki. Vagy mert a régi rómaiaknál nem számított méltatlan és szégyenletes dolognak, ha valaki beleszeretett egy serdülő szolgálfiúba - ezt a komédiák is bizonyítják -, viszont a szabad származású fiúktól szigorúan tartózkodtak, s a szabad gyerekek éppen azért viselték ezt a jelet, hogy még meztelen gyerekek között se lehessen őket félreismerni. Vagy a fegyelmezetlenség ellen használják óvszerül, mintegy a féktelen ifjak zabolájaként, hogy a szégyenérzet visszatartsa őket a férfias szórakozásoktól, amíg a gyermekkor jelvényét viselik. Varro³⁵ követői azt mondják, hogy a bulla az aiol bolla - megfontolás - szótól kapta a nevét, s mint a megfontoltság szimbólumát kötik a gyerekek nyakára, ez azonban nem valószínű. De lássuk csak, nem hold-jelvényként viselik-e ezt is? Hiszen a hold látható képe teliholdkor nem gömb, hanem lencse vagy tányér alakú, ahogy Empedoklés³⁶ állítja - akárcsak a szóban forgó tárgy!

Fordította: Kapitánffy István

A régi Róma napjai - Plutarchos: Aetia Romana. 101.
(Gondolat, Budapest, 1968.) (Összeállította: Szepessy Tibor) 76-77. o.

ERASMUS: A GYERMEKRUHÁRÓL

A gyerekekre alsóinget, vastag harisnyát, bő alsószoknyát, a vállat és csípőt szorosan beburkoló, dúsan redőzött felsőruhát adnak, és elhitetik velük, hogy ez a hacuka csodálatos külsőt kölcsönöz nekik.

Fordította: Szapor Judit

Philippe Ariès: Gyermek, család, halál
(Gondolat, Budapest, 1987.) 61. o.

---

³⁴ Róma 5. királya.

³⁵ M. Terentius Varro (i. e. 116-27), római polihisztor.

³⁶ Görög filozófus (i. e. 494-434)

VIVES A GYERMEKEK ÖLTÖZKÖDÉSÉRŐL

Reggeli felkelés

(Beatrice (cseléd), Manuel, Eusebius)

- BEATRICE:** - Jézus Krisztus felébresztett benneteket a rossz álomból. Gyerünk, fiúk, felkeltek végre?
- MANUEL:** - Nem tudom, mi ment a szemembe, de olyan, mintha homokkal volna tele.
- BEATRICE:** - Minden reggel ez az első nótád, és már igencsak régi. Kinyitom ezt a két ablakot, a fát és az üveget, hogy szemetekbe jöjjön a reggel fénye. Keljetek fel, keljetek fel!
- MANUEL:** - Ilyen korán?
- BEATRICE:** - Közelebb már a dél, mint a hajnal. Akarsz egy tiszta inget, Manuel?
- MANUEL:** - Most egyáltalán nem. Elég tiszta ez is, holnap majd veszek másikat. Add oda a zubbonyomat.
- BEATRICE:** - Melyiket, a vékonyat vagy a vastagot?
- MANUEL:** - Amelyiket akarsz, nekem mindegy. Add a vékonyabbat, hogyha labdázom, kevésbé akadályozzon.
- BEATRICE:** - Mindig ugyanazt csinálod: előbb gondolsz a játékra, mint az iskolára.
- MANUEL:** - Mit mondasz, te buta? Az iskolát latinul játéknak hívják.³⁷
- BEATRICE:** - Nem értem én a ti szörszálhasogatásokat és okoskodásokat.
- MANUEL:** - Add oda a bőrszinórt!
- BEATRICE:** - Elszakadt. Fogdd a selyemzsinórt, ahogy gyámod parancsolta. Mi van még? Mivel nyár van, akarsz-e alsónadrágot³⁸ és zoknit?
- MANUEL:** - Világos, hogy nem. Csak a nadrágot add. Kérlek, kösd is fel.
- BEATRICE:** - Mi történt? Talán fűszálból vagy vajból vannak a karjaid?
- MANUEL:** - Nem, csak nagyon vékony fonállal vannak megvarrva a zsinórok, jaj, milyen nadrágzsinórt adtál, nincs vége és félig szakadt!
- BEATRICE:** - Emlékezzél csak, hogy vesztetted el tegnap a jót a fogadáson?

---

³⁷ A latin ludus szó iskolát és játékot is jelent.

³⁸ Calzoncillos: Ramirez szerint bő vászonnadrág, amit a többi nadrág alatt viselnek.

- MANUEL:** - Honnan tudod?
- BEATRICE:** - A saját szememmel láttam az ajtórésein át, mikor Guzmanillóval játszottál.
- MANUEL:** - Kérlek ne mondd el a gyámomnak.
- BEATRICE:** - De elmondom neki, ha továbbra is rondának nevezel, ahogy szoktál.
- MANUEL:** - És ha tolvajnak nevezlek?
- BEATRICE:** - Mondj amit akarsz, csak azt ne, hogy csúnya.
- MANUEL:** - Add oda a cipőmet.
- BEATRICE:** - Melyiket a két pár közül, a hosszú vagy a rövid kalucsnit?
- MANUEL:** - A zártat, mert sár van.
- BEATRICE:** - A száraz sárt más szóval pornak hívjuk. De jól teszed (hogy ezt kéred), mivel a nyitottnak elszakadt a szíja és elveszett a csatja.
- MANUEL:** - Add rám, légy szives!
- BEATRICE:** - Csináld meg te magad!
- MANUEL:** - Nem tudok lehajolni.
- BEATRICE:** - Könnyen le tudnál hajolni, de a lustaság nehezen engedi. Vagy talán kardot nyeltél, mint egy hitvány szemfényvesztő? Ha már kicsinek ilyen vagy, mi lesz, ha nagy leszel?
- MANUEL:** - Kösd két hurokra, és ne olyan szorosra, hogy elegánsabb legyen.
- BEATRICE:** - Hogyisne. Rögtön szétbomlana a hurok, és leesne a lábadról a cipő. Jobb lesz, ha két szoros csomót kötünk, vagy egy szorost és egy lazát. Vedd a bő kabátkát és a vászonövet.
- MANUEL:** - Ezt nem, a bőrövet inkább.
- BEATRICE:** - Az anyukád azt nem szereti. Mindig azt csinálod, ami neked tetszik? Tegnap letörted a csatról a tuskét.
- MANUEL:** - Mert máshogy nem tudtam kicsatolni. Akkor add oda a színes fonalból készült övet.
- BEATRICE:** - Fogd, és francia módra kösd meg!³⁹ Fésülködj meg először a ritka fogú fésűvel, azután a sűrűvel. Tedd a fejedre a kalapot. Ne vesd annyira hátra, ahogy szoktad, és ne is takard el vele a szemed meg a homlokod.

---

³⁹ Az 1544-es lyoni kiadás megjegyzése szerint a franciák az övet köldök magasságában kötötték meg, szemben a németekkel, akiknek szinte a térdüknél volt, hogy gyorsabban kiránthassák a kardot.

- MANUEL:** - Menjünk már.
- BEATRICE:** - Hogyan, ilyen piszkos kézzel meg arccal?
- MANUEL:** - Ez az idegesítő pontosságod még egy bikával is végezne, nemhogy egy emberrel. Úgy tűnik, menyasszonynak látsz gyerek helyett.
- BEATRICE:** - Eusebius, hozz tálat és kancsót a kézmosáshoz. Önts több vizet. Óvatosabban a kancsó csőrével, nem kell úgy nekicsapni. Tisztítsd le a piszkot az ujjaidról. Öblítsd ki a szádat, és gargarizálj! Dörzsöld meg jól a szemöldöködöt és a szemhéjadat; a torokmanduláidat is a füled alatt, erősen. Fogd a törölközőt, és törölközz meg! Magasságos Isten! Mindent mondani kell neked. Nem tudnál valamit anélkül csinálni, hogy parancsolják?
- MANUEL:** - Fúj! Szemtelen és utálatos nőszemély vagy!
- BEATRICE:** - Te pedig egy kivételesen elbűvölő és jó gyerek. Adj egy pusztit. Térdelj le, és itt a Megváltónk képe előtt mondj egy Miatyánkot, és más imádságokat, mielőtt szokásod szerint kimennél a szobából. Igyekezz, drága Manuel, hogy imádkozás közben ne gondold más dolgokra. Várj egy kicsit. Akaszd az övedre ezt a zsebkendőt, hogy kifűjd és tisztogasd az orrodát vele.
- MANUEL:** - Elkészültem már a kedved szerint?
- BEATRICE:** - Igen, el.
- MANUEL:** - De nem a magam kedve szerint, mivel végül a tied szerint vagyok. Fogadni mernék, hogy 1 órát töltöttem öltözködéssel.
- BEATRICE:** - És mi van, ha kettőt? Hová akarsz menni, nem az iskolába? Mit fogsz csinálni? Talán kapálni vagy szántani mész?
- MANUEL:** - Mintha nem volna mit csinálni.
- BEATRICE:** - Ó, a nagy ember, aki annyira elfoglalt a semmittevésben.
- MANUEL:** - Nem mész innen, te gúnyolódó nőszemély? Menj innen, mert a cipőmmel zavarlak ki, vagy letépem a főkötőt a fejedről.

Fordította: Kéri Katalin

Juan Luis Vives: Dialogos - Dialógusok I.
(Ed.: Juan Francisco Alcina) (Planeta, Barcelona, 1988.) 3-6. o.

JEAN ROU EMLÉKIRATAI

Minthogy még előkés voltam, vagyis nem hordtam még a nyakfodros hosszú ruhát, ami megelőzte a térdnadrágos viseletet... én parádéztam egyedül a fent leírt módon [vagyis leány módjára öltözötten], mivel ez valaminő új jelenség volt e helyen, aminőt még sohasem láttak.

Fordította: Szapor Judit

Philippe Ariès: Gyermek, család, halál
(Gondolat, Budapest, 1987.) 61. o.

HEROARD NAPLÓJA

Ma zeke és nadrág van rajta (*t. i. a gyermek XIII. Lajoson*), levetette a gyermeki [vagyis hosszú] ruhát, köpenyt öltött, és tört csatolt oldalára [mint a legidősebb Habert fivér Ph. de Champagne képén].

Fordította: Szapor Judit

Philippe Ariès: Gyermek, család, halál
(Gondolat, Budapest, 1987.) 62-63. o.

CORDIER: DIALÓGUSOK

Amint felébresztettek, felkeltem ágyamból, vettem a zekémet és a köpenyemet, leültem egy székre, és felhúztam a térdnadrágomat és mindkét harisnyámat, majd fogtam a cipőimet. A térdnadrágomat nadrágfűzővel hozzáerősítettem a zekémhez, harisnyámat harisnyakötővel megkötöttem a térdem fölött, meg fogtam az övemet, megfésülködtem, eligazítottam a sapkámat, fogtam a köpenyemet, és elhagytam a szobát...

Fordította: Szapor Judit

Philippe Ariès: Gyermek, család, halál
(Gondolat, Budapest, 1987.) 63. o.

ROUSSEAU A KISGYEREKEK ÖLTÖZTETÉSÉRŐL

Egy növekvőfélben levő test tagjainak teljes kényelmet kell biztosítanunk a rájuk rakott ruhában. Nem szabad, hogy bármi is veszélyezze mozgásukat és növekedésüket. Semmi se legyen túlságosan a testre szabva, semmi se tapadjon hozzá, nem szabad semmit se szorosra fűzni. A francia öltözék kényelmetlen és egészségtelen a felnőtteknek, de különösen veszedelmes a gyermeknek. Ha a test nedvei keringésükben akadályba ütköznek és megrekednek, poshadnak a mozdulatlanságtól, melyet csak fokoz a tétlen és ülő életmód, megromlanak, és skorbutot okoznak. Napról napra elterjedtebb betegség ez nálunk, a régiiek alig ismerték, mert ruházkodási és életmódjuk megóvta őket tőle. A huszárruha - ahelyett, hogy orvosolná ezt a bajt - még inkább fokozza, mert annak fejében, hogy megszabadítja a gyermeket néhány

fűzősinórtól, egész testét összepréseli. Legjobb a gyermeket oly sokáig hagyni pendelyben, ameddig csak lehet, azután bő ruhát adni rá, és nem büszkélkedni azzal, hogy idomai kidomborodnak, mert ilyesmi csak arra való, hogy elformátlanítsa. Testi és szellemi fogyatékoságai csaknem valamennyien ugyanarra az okra vezethetők vissza: felnőtten akarnak csinálni belőle időnek előtte.

Vannak derűs színek, és vannak leverő színek. Az előbbiek inkább vannak ínyére a gyermeknek, jobban is állnak neki, s én nem látom be, hogy miért ne folyamodnánk e tekintetben a bevett szokásokhoz, melyek oly természetesek. De abban a pillanatban, mihelyt jobban tetszik nekik egy kelme csupán azért, mert pompás a színe, szívüket máris hatalmába kerítette a fényűzés, a közvélemény mindenfajta szeszélye, mert bizonyos, hogy ez a hajlam nem tőlük maguktól ered. Ki sem lehet mondani, mily nagy hatással van a nevelésre a ruha kiválasztása, valamint e kiválasztás többféle indítóoka. Nemcsak hogy elvakult anyák ígérnek gyermekeiknek jutalmul cicomát, még olyan esztelen nevelők is akadnak, akik növendékeiket egyszerűbb és durvább ruhával fenyegetik, mintha ez fenytés volna. Ha nem fogsz jobban tanulni, ha nem vigyázol jobban a holmidra, olyan ruhát kapsz, mint az a parasztyerek. Úgy hangzik, mintha ezt mondanák neki: Tudd meg, hogy csak a ruha teszi az embert, s hogy semmivel sem érsz többet, mint a ruhád! Csoda-e, ha az ily bölcs leckék arra vezetnek, hogy az ifjúság csak a cicomát becsüli, s hogy az embereket nem érdemük, hanem pusztán külsejük szerint ítéli meg?

Ha egy ily módon elrontott gyermeknek kellene a fejét helyreigazítanom, gondom lenne rá, hogy a legdíszesebb ruhái legyenek a legkényelmetlenebbek, hogy mindig feszélyezve, mindig akadályozva és ezerféle módon korlátozva érezze magát bennük. Odahatnék, hogy pompája ne tőrje a szabadságot meg a vidámságot. Ha el akarna vegyülni a többi gyermekkel, akik játszanak, és egyszerűbb az öltözetük, a játék azonnal megszűnnék, s a gyermekek visszahúzódnának. Végül elérném, hogy annyira unná és utálná pompáját, annyira rabszolgájává válna aranyos ruhájának, hogy életének legfőbb keserűségét okozná, s a legsötétebb börtöncella kisebb borzadályt keltene benne, mint mesterkéltségek cicomái. Amíg nem kényszerítjük rá a gyermekekre előítéleteink rabszolgátságát, legelső vágya mindig az, hogy szabad lehessen, s kedvére élhessen. Számára mindig az a legbecesebb ruha, amelyik a legegyszerűbb, a legkényelmesebb s a legkevésbé hajtja jármába.

Fordította: Győry János

Jean-Jacques Rousseau: Emil vagy a nevelésről
(Tankönyvkiadó, Budapest, 1978.) 99-100. o.

GEORGE SAND VALLOMÁSAI

IV

Valahányszor megjelentem előtte, egyenruhába öltöztettek. Gyönyörű egyenruhát kaptam. Mikor már rég kinőttem, akkor se tudtam megválni tőle. A legapróbb részletekig emlékszem rá. Fehér kázmír dolmány, arany gombokkal és sujtással, fekete prémmel; panyókára vetett, prémes bunda, amarantszínű kázmír nadrág, sok, magyaros aranyhímzéssel. Aranyos sarkantyús, vörös csizma. Murat tréfásan úgy mutatott be mindenkinek, mint szárnysegédét és nagyon szeretett.

Őszintén szólva nagyon kényelmetlenül éreztem magam a díszes egyenruhában. Majd megfulladtam a meleg szőrme alatt és ugyancsak örültem, mikor otthon felvehettem az akkori spanyol divat szerint készült ruhámat.

Fordította: Pogány Elza

George Sand vallomásai
(Hajnal, Budapest, 1937.?) 22-23. o.

GYERMEKJÁTÉKOK

HOMÉROSZ: ODÜSSZEIA

Odüsszeusz megérkezik a Phaiákokhoz

Megfürdöttek, a fényes olajjal megkenekedtek,
és a folyó partján lakomához láttak utána;
nap sugarán hagyták száradni a tiszta ruhákat.
Élvezvén az ebédet a szolgálók s a királylány,
fátylukat eldobták s labdával játszva mulattak:
hókaru Nauszikaá vezetett, táncolva daloltak.
Mint nyilas Artemisz úrnő jár a hegyek meredélyén,
járja a hosszugerincű Téügetoszt s Erümanthoszt,
hol vadkanra, szökő szarvasra vadászik örömmel,
s véle a pajzsos Zeusz lánysarjai, völgybeli nimfák
játszadózón járnak, s Létó örvend a szívében:
mert mindannyi közül feje, homloka úgy kimagaslik,
s könnyen ráismerni, pedig gyönyörű valamennyi:
szolgáloi között így tűnt ki a szép hajadonlány.

Fordította: Devecseri Gábor

Homérosz: Odüsszeia
(Magyar Helikon, Budapest, 1974.) 528-529. o.

VIVES: HAZATÉRÉS ÉS GYERMEKJÁTÉKOK

(Tuliolus, Corneliola, Scípio, Lentulius, anya, tanító, cselédlány és cseléd)

- CORNELIOLA:** - Jókor megjöttél, Tuliolus. Nincs kedved kicsit játszani?
TULIOLUS: - Még nincs, majd később játszunk.
CORNELIOLA: - Mi van a kezében?
TULIOLUS: - Ismételni való, amit a tanár adott, hogy tanuljam meg kívülről.
CORNELIOLA: - És mi ez?
TULIOLUS: - Nézd!
CORNELIOLA: - Milyen jelek ezek? Azt hittem, festett hangyák!
Anyám! mennyi festett hangyát és szúnyogot hoz
Tuliolus az ábécéskönyvében!
TULIOLUS: - Hallgass, bolond, ezek betűk.
CORNELIOLA: - Hogy hívják ezt az elsőt?

- TULIOLUS:** - *A.*
- CORNELIOLA:** - Miért az *a* az első, és nem ez a másik?
- ANYA:** - És miért vagy Te Corneliola és nem Tuliolus?
- CORNELIOLA:** - Mert így hívnak.
- ANYA:** - Ezekkel a betűkkel ez épp így van. De menj már játszani, fiam.
- TULIOLUS:** - Itt van az ábécéskönyvem és a palavesszőm; ha valaki hozzányúl, az anyukám megveri. Nem így van-e, anyám?
- ANYA:** - Igen, kisfiam.
- TULIOLUS:** - Scípio, Lentulius, gyertek játszani!
- SCÍPIO:** - Mit játszunk?
- TULIOLUS:** - Gurigassunk diót.
- LENTULIUS:** - Van nálam pár szem, és ezek a töröttek meg romlottak.
- SCÍPIO:** - Fogadjunk dióhéjba!
- TULIOLUS:** - Mi hasznom lenne belőle? Jóllehet, huszat is nyernék, nem lenne belül semmi, amit megehetnék.
- SCÍPIO:** - Én, ha játszom, nem eszek. Ha enni akarok valamit, hazamegyek anyámhoz. Ezek a dióhéjak arra jók, hogy házikókat építsünk a hangyáknak.
- LENTULIUS:** - Játsszunk páros-páratlant gombostűkkel.
- TULIOLUS:** - Jobb lenne, ha csontokat hoznál.
- SCÍPIO:** - Hozzál, Lentulius!
- LENTULIUS:** - Ott vannak.
- TULIOLUS:** - Milyen porosak és olyan piszkosak, és nincsenek eléggé letisztítva a hústól. Nem is simák. Dobd el!
- SCÍPIO:** - Ki a kezdő?
- LENTULIUS:** - Én vagyok. Mibe fogadunk?
- SCÍPIO:** - A szíjakba.
- LENTULIUS:** - Nem akarom elveszíteni őket, mert otthon a dajka megver.
- TULIOLUS:** - Mi legyen a tét, ha legyőzlek?
- LENTULIUS:** - Fricskák.
- TANÍTÓ:** - Mi ez itt a földre dobva? Széttépitek a ruhátokat és a zoknitokat, és ráadásul ilyen piszkos helyen. Miért nem sepritek fel előbb a földet, és úgy ültök le. Hozz egy seprűt!
- TULIOLUS:** - Szóval, mibe fogadunk?

- SCÍPIO:** - Egy gombostű minden pontért.
- TULIOLUS:** - Kettő jobb volna.
- LENTULIUS:** - De nekem nincs tűm, a tű helyett tegyünk inkább cseresznyeszárakat.
- TULIOLUS:** - Hagyd ott! Játsszunk úgy, hogy én, te és Scípio.
- SCÍPIO:** - Én a gombostűimmel akarok játszani.
- TULIOLUS:** - Adj először csontot, majd nyersz a fogadáson.
- SCÍPIO:** - Nem biztos, mert te csalsz a játékban.
- TULIOLUS:** - Ki csal, mikor azt mondod a fehérre, hogy fekete?
- SCÍPIO:** - Csúfolj, amennyit csak akarsz, de most nem te fogod elvinni a tűket.
- TULIOLUS:** - Jól van, megbocsátok, de játszunk már az elsőt, és jó szerencsét adjon nekem az Isten.
- SCÍPIO:** - Vesztes vagy.
- TULIOLUS:** - Gyerünk, a téteteket.
- LENTULIUS:** - A csontokat, kérlek!
- TULIOLUS:** - Gyerünk a maradékkal!
- LENTULIUS:** - Gyerünk!
- CSELÉDLÁNY:** - Vacsorázni, gyerekek! Sose hagyjátok abba a játékot?
- CORNELIOLA:** - Ez a játék unalmas, játszunk festett kavicsokkal!
- TULIOLUS:** - Fessünk köröket erre a kőre szénnel és mésszel.
- SCÍPIO:** - Én jobban szeretem a vacsorát, mint a játékot, visszaveszem a gombostűimet, mivel a csalásaitok miatt vesztettem el.
- TULIOLUS:** - Emlékezz csak vissza, tegnap te raboltad ki Cetegót. Senki nem tud mindig szerencsés kézzel játszani.
- CORNELIOLA:** - Hozd a kártyát, kérlek, a kredencen van, balra.
- SCÍPIO:** - Jobb lenne inkább máskor; most nincs időm, mert már túl sokat időztem, félek, hogy a dajkám pusztá haragból vacsora nélkül zavar ágyba. Te, Corneliola, hozd el holnap délután ezeket a kártyákat!
- CORNELIOLA:** - Ha megengedi anyánk; jobb volna most játszani, mikor megengedte.
- SCÍPIO:** - Többet ér most vacsorázni, mivel hívnak.
- CSELÉDLÁNY:** - Sose hagyjátok nekem, hogy nézzem, ahogy játszotok?

CORNELIOLA: - Hagynánk mi szívesen, ha te meg hagynád hogy játszunk; de mivel téged szórakoztat, ha nézed a játékunkat, neked meg hagynod kell, hogy játszunk.

CSELÉD: - Szevasztok gyerekek; Mikor jöttök? A vacsora már félig kész van, csak kevés hiányzik, ki kell venni a húst, és tálaljuk a sajtot és almákat.

Fordította: Kéri Katalin

Vives: Dialogos - Dialógusok VI.

(Ed.: Juan Francisco Alcina) (Planeta, Barcelona, 1988.) 15-17. o.

XIII. LAJOS JÁTÉKAI

„Mindig szerette a katonákat.” „Kis ágyúval játszik.” „Kis csatákat vív katonáival, Marsan úr ráadja az első mellvértet, el van tőle ragadtatva.” „A kis urakkal háborusdit játszik.”

(...)

... „azzal mulatja az időt, hogy ollóval papírt vagdos”.

(...)

„Kis német játékokkal és babaszobával játszik”

(...)

„Loménie úr egy rendkívül szépen felöltöztetett, parfümözött kis nemesembert ajándékoz neki... Ő megfésüli, mondván: Összeházásítom a Madame [nővére] babájával.”

(...)

„Dajkájával a rókáról, a gonosz gazdagról és a Lázárról szóló mesét mondatja el magának.” „Amikor ágyba fektetik, Meluzina meséit mondják neki. Mondtam neki, hogy ezek csak kitalálások, nem igaz történetek.”

(...)

... „számtalanszor ő vezeti a játékot, és ha nem tudja, mit kell mondani, megkérdezi; úgy játszik, mintha legalább tizenöt éves volna; s játszik gyertyagyújtást is bekötött szemmel.”

(...)

... „különféle játékokat játszik a katonákkal, mint »a te helyed kell nekem«, „vöröspecsenyét, bújócskát”.

(...)

... „mesterségem címerét” ...

(...)

„Szobájában a kis nemesúrfiakkal fej vagy írást játszik, mint a király, három kockával.” „Bújócskázik”...

(...)

„Elment a labdaházba játszani, onnan pedig a nagyterembe, megnézni a karikahajtást.”

(...)

... „vacsora után a királynéhoz megy, szembekötősdit játszik a királynéval, a hercegnőkkel és az udvarhölgyekkel.”

(...)

„Vacsora után a király dajkája mesél neki, élvezettel hallgatja.”

Fordította: Szapor Judit

Philippe Ariès: Gyermek, család, halál
(Gondolat, Budapest, 1987.) 76., 78., 80. o.

ROUSSEAU A JÁTÉKRÓL

Amikor a gyermek tollaslabdával játszik, pontosságra edzi szemét és karját. Amidőn bűgőcsigát ostoroz, erejét használja, azaz fokozza, de nem tanul semmit. Nemegyszer kérdeztem már, hogy miért nem kapatjuk rá a gyermeket ugyanazokra az ügyességi játékokra, amilyeneket a felnőttek játszanak. Ilyenek az ütőlabda, a malljáték, az asztali teke, az íjazás, a felfújtt labda, a hangszer. Azt a feleletet kaptam, hogy e játékok egynémelyike meghaladja a gyermek erejét, a többiekre pedig végtagjaik és szerveik nem elég fejlettek. Ezek az okok szerintem nem helytállóak, mert igaz ugyan, hogy a gyermeknek nincsen akkora termete, mint a felnőttnek, mégis ugyanolyan szabású ruhát hord, mint a felnőtt. Nem úgy értem, hogy a mi dákóinkkal játsszék három láb magas tekeasztalon. Nem is úgy értem, hogy ütögetni járjon a mi lebujainkba, sem hogy megterheljék kis kezét egy súlyos ütővel, hanem hogy egyszerű teremben játsszék, melynek éppen hogy ablakait helyezik biztonságba, hogy csak puha labdát használjon, hogy ütői eleinte fából legyenek, majd pergamenből, végül pedig bélhúrból, melyet haladásának arányában feszítünk ki. A tollaslabdát előnyben szoktuk részesíteni, mert kevésbé fáraszt és veszélytelen. Nincs igazunk ebben, mégpedig két oknál fogva. A tollaslabda nőknek való játék, de olyan nőt egyet sem látni, aki el ne futna a repülő labda elől. Nem szabad, hogy fehér bőrük az ütődésektől megkeményedjék. Arcuk egyébire vágyik, nem zúzódásokra. Mi azonban, akik azért vagyunk, hogy erőteljesek legyünk, nehogy azt higgyük, hogy fáradozás nélkül leszünk azzá! Vajon képesek leszünk-e egyáltalán védekezni, ha egyáltalán nem támadnak meg sohasem bennünket? Mindig lanyhán játsszuk azokat a játékokat, amelyekben az ügyetlenség semmi kockázattal sem jár. A leeső tollaslabda nem árt senkinek. Bármily merev a karunk, ha fejünket kell vele eltakarni, azonnal hajlékonyá válik. Ha szemünk világát kell óvnunk, szemmértékünk tüstént a legpontosabbá válik. Egy lendülettel befutni a termet egyik végétől a másikig, a levegőben levő labda esését előre kiszámítani, erős és biztos kézzel visszaütni: ilyen játékok nem annyira férfiaknak valók, mint inkább arra, hogy férfit formáljunk velük.

Fordította: Győry János

Jean-Jacques Rousseau: Emil vagy a nevelésről
(Tankönyvkiadó, Budapest, 1978.) 119-120. o.

GEORGE SAND VALLOMÁSAI

II.

Nagyon szerettem a valóságot utánzó játékokat. Clotildedal és más korombeli gyermekekkel fantasztikus játékokat találtunk ki. Háborusdit játszottunk, vagy meneküléseket erdőkön keresztül. Az erdő különösen nagy szerepet játszott képzelőtehetségemben. Egyikünk elveszett, a többiek keresték, hívogatták. Az illető elaludt egy fa, illetve a kanapé alatt. Segítségére siettünk. Egyik gyermek az anya szerepét játszotta, vagy generális volt, mert a külső háborús események a gyerekszobáig behatoltak. Hányszor voltam császár és hányszor vezényeltem harctéren! Darabokra szaggattuk a babákat, embereket, feldúltuk a házi tűzhelyeket; úgy látszik, hogy apám fantáziája is olyan fiatalos volt, mint a mienk, mert nem tűrhette a háborús jelenetek mikroszkópiumi ábrázolását sem és sokszor odaszólt anyámnak:

- Kérlek, seperd el a gyermekek harcterét, lehet, hogy rögeszme, de nem tudom nézni a földön heverő kezeket, lábakat, s a sok vörös rongyot.

Fordította: Pogány Elza

George Sand vallomásai
(Hajnal, Budapest, 1937.?) 14-15. o.

GYERMEKHALANDÓSÁG; KITETT GYERMEKEK, GYERMEKGYILKOSSÁG

MÓZES MÁSODIK KÖNYVE

Mózes születése

2: 1 Egy Lévi házából való férfi elment, és feleségül vette Lévi egyik leányutódját. 2 Az asszony teherbe esett, és fiút szült. Amikor látta, hogy milyen szép, három hónapig rejtegette. 3 De amikor már nem tudta tovább rejtegetni, fogott egy gyékénykosarat, bekente szurokkal és gyantával, majd beletette a gyermeket, és kitette a Nílus partján a sás közé. 4 A gyermek nékje pedig ott állt távolabb, hogy megtudja, mi történik vele.

5 A fáraó leánya éppen odament, hogy megfürödjék a Nílusban, szolgálói meg ott járkáltak a Nílus mentén. Megpillantotta a kosarat a sás között, odaküldte a cselédjét, és kihozatta azt. 6 Fölnyitotta, és meglátta a gyermeket; hát egy síró fiú volt! Megszánta, és ezt mondta: A héberek gyermekei közül való ez. 7 A kisfiú nékje pedig ezt mondta a fáraó leányának: Ne menjek, és ne hívjak egy szoptató asszonyt a héberek közül, aki majd szoptatja a gyermeket? 8 A fáraó leánya így felelt: Eredj! A leány elment, és a gyermek anyját hívta oda. 9 Vidd magaddal ezt a gyermeket, mondta neki a fáraó leánya, és szoptasd! Megadom jutalmadat. Az asszony magához vette a gyermeket, és szoptatta. 10 Amikor felnőtt a gyermek, elvitte a fáraó leányához, aki a fiává fogadta, és elnevezte Mózesnek, mert azt mondta: A vízből húztam ki.

A fordító nincs megjelölve

Mózes második könyve 2: 1-10

Biblia - Ószövetség

(Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1991.) 58. o.

SÁMUEL: BETSABÉ GYERMEKE MEGHAL

15 Ezután hazament Nátán. Az ÚR pedig súlyos betegséggel verte meg a gyermeket, akit Úriás volt felesége szült Dávidnak. 16 Dávid könyörgött Istenhez a gyermekért; böjtöt tartott Dávid, és amikor bement, a földön fekvé töltötte az éjszakát. 17 Udvarának a vénei odaálltak melléje, hogy fölemeljék a földről, de ő nem akarta, és nem is evett velük semmit. 18 A hetedik napon meghalt a gyermek. A szolgák azonban nem merték megmondani Dávidnak, hogy meghalt a gyermek, mert ezt gondolták: Hiszen amikor még élt a gyermek, és szóltunk hozzá, akkor sem hallgatott a szavunkra. Hogyan mondjuk meg neki, hogy meghalt a gyermek?! Még valami bajt csinál! 19 Dávid azonban látta, hogy szolgái suttognak maguk között, és rájött Dávid, hogy meghalt a gyermek. Megkérdezte Dávid a szolgáit: Meghalt a gyermek? Meghalt - felelték. 20 Ekkor fölkelte Dávid a földről, megfürdött, megkente magát, ruhát váltott, majd bement az ÚR házába, és leborult. Azután hazament, és kérte, hogy tegyenek eléje ételt, és evett. 21 Akkor ezt mondták neki a szolgái: Miért tetted ezt? Amíg élt a gyermek, böjtöltél és sírtál, de amikor meghalt a gyermek, fölkelteél és ettél. 22 Ő így felelt: Amíg a gyermek élt, böjtöltem és sírtam, mert ezt gondoltam: Ki tudja, talán könyörül rajtam az ÚR, és életben

marad a gyermek. 23 De most, hogy meghalt, miért böjtöljek? Vissza tudom-e még hozni őt? Én megyek majd őhozzá, de ő nem tér vissza hozzám.

A fordító nincs megjelölve

Sámuel második könyve 12: 15-23

Biblia - Ószövetség

(Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1991.) 312. o.

EURIPIDÉSZ: MÉDEIA

KARVEZETŐ:

Azt mondom: a gyermektelen ember,
az, ki nem ismert és sose nemzett
még gyermekeket, jobb életű, mint
a gyermekesek.

Mert sosem érzi, milyen édes öröm,
de azt se, milyen nagy keserűség
a gyermek; azért az, ki sosem szül,
sok bánattól szabadul meg.

mert akit otthon gyermekek édes
virulása vesz körül, azt örökön
csak emészti a gond, sose lát nyugovást:
először azért, hogy jó nevelést
tud-e adni nekik, s elég kenyeret,
azután, hogy jók lesznek-e, vagy rossz
jellemükért kell kínlódnok, azt sose látni.

S végül az összes baj legutoljárt
említem, amely mindenkire vár:
mert hogyha elég kenyeret kaptak,
gyermeki testük ifjui szép lett,
s a jellemük is jó - ha egy isten
úgy intézi, gyermekeinket
a Halál keze Hádészba ragadja.
Mért is tették annyi gondolhoz
még a haldoklókra az istenek ezt
a legkeserűbb
fájdalmat, gyermekeinkért?

Fordította: Kerényi Grácia

Euripidész összes drámái

(Európa, Budapest, 1984.) 152-153. o.

EURIPIDÉSZ: ANDROMAKHÉ

ANDROMAKHÉ:

(...) lelke a gyermek minden embernek; ki ezt becsmérli, mert gyermektelen, nem szenved úgy, de könnyű sorsa voltaképpen sorscsapás.

Fordította: Kerényi Grácia

Euripidész összes drámái
(Európa, Budapest, 1984.) 268. o.

ARISZTOTELÉSZ: POLITIKA

Az újszülöttek kitevéséről vagy fölneveléséről ... úgy intézkedjék a törvény, hogy semmiféle korcsszülöttet nem szabad fölnevelni - viszont a gyermekek nagy száma miatt, ha a szokásrend azt úgyis megakadályozza, egyetlen újszülöttet sem szabad kitenni, mert hiszen ezek úgyis határt szabnak a túlságos szaporaságnak; ha pedig valahol ennek ellenére mégis fogamzik gyermek: mielőtt érzés és élet kél benne, el kell hajtani a magzatot; hogy ez megengedhető-e vagy nem, csak az döntheti el, van-e a magzatban érzés és élet.

Fordította: Szabó Miklós

Arisztotelész: Politika
(Gondolat, Budapest, 1984.)

PLAUTUS A GYERMEKKITEVÉSÉRŐL

Dionysos-ünnep állt Sikyónban⁴⁰ egykoron,
s egy ifju legény, egy lémnosi kalmár érkezett
játéknézőbe, s megszeplőzve egy szüzet
borgőzös fejjel, fekete éjjel az útfelen,
mikor észretért: a tűzre rossz fát tett, legott
elinalt, Lémnosba⁴¹ vitte a lába, hisz ott lakott.
A szűz aztán, kit az ifju megszeplősített,
tíz hónap⁴² múlva szült im egy leánymagzatot.
De nem is sejtette, hogy ki tette ezt; tehát
beavatta atyja szolgáját, s a kisleányt

---

⁴⁰ Város Görögországban, a Korinthosi-öböl déli partján.

⁴¹ Lémnos sziget a mai Dardanellák közelében.

⁴² Természetesen hold-hónapban számítva.

odaadta néki, hogy halálra vesse ki.
Kilökte hát a szolga titkon...

Fordította: Kárpáty Csilla

A régi Róma napjai - Plautus: Cistellaria. 156-167.
(Gondolat, Budapest, 1968.) (Összeállította: Szepessy Tibor) 79. o.

PLUTARKHOSZ A SPÁRTAI NEVELÉSRŐL

A újszülött csecsemővel apja nem rendelkezett, hanem karjába vette, és elvitte a Leszkhé nevű helyre (*összejöveletek helye, társalgó*), ahol a törzsek vénei összegyülekeztek és megvizsgálták a kisdedet. Ha egészséges alkatú és erőteljes csecsemő volt, utasították az apát, hogy nevelje fel, egyben pedig kijelöltek neki egyet a kilencezer spártai parcellából. De ha idétlen vagy nyomorék volt, bedobták a Taügetosz Apothetai nevű szakadékába - azzal a meggyőződéssel, hogy nem előnyös sem a gyermeknek, sem az államnak, ha egy születésétől kezdve gyenge és életképtelen ember életben marad. Ezért fürdették meg az asszonyok az újszülöttet borban, és nem vízben, hogy kipróbálják szervezete életképességét. Ha ugyanis epilepsziás vagy gyenge, beteges szervezetű volt a gyermek, görcsöt kapott az erős bortól, és elpusztult, de ha egészséges volt, még izmosabb lett. A dajkák nagy gondot fordítottak a gyermekekre, pólyát nem használtak, hogy minden tagjuk és egész testük szabadon fejlődjék.

Fordította: Máthé Elek

Plutarkhosz: Lükurgosz (Plutarkhosz: Párhuzamos életrajzok)
(Magyar Helikon, Budapest, 1978.) 107. o.

TACITUS: GERMÁNIA

A gyermekek számának korlátozását vagy egyetlen megszületettnek a megölését is gyalázatnak tartják; többet érnek itt a jó erkölcsök, mint másutt a jó törvények.

Fordította: Borzsák István

Tacitus összes művei
(Magyar Helikon, Budapest, 1970.) 50. o.

A SZÁLI FRANKOK TÖRVÉNYKÖNYVE

XXIV. A gyermekgyilkosságról

1. § Ha valaki egy 10 éves kort be nem töltött fiút megöl és rábizonyult, 24.000 dénártra, vagyis 600 soldiusra büntessék.
2. § Ha valaki hosszú hajú fiút ölt meg, 600 soldiusra büntessék.
3. § Ha valaki terhes szabad asszonyt úgy megütött, hogy meghalt, 28.000 dénártra, vagyis 700 soldiusra büntessék.

4. § Ha pedig a magzatot anyja méhében megölte még mielőtt megszületett volna és rábizonyult, 4.000 dénárra, vagyis 100 soldiusra büntessék.

A fordító nincs megjelölve

Európa és Közel-Kelet IV-XV. század

(Egyetemes történeti szöveggyűjtemény, Középkor 1/2. kötet)

(Szerkesztette: Sz. Jónás Ilona) (Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.) 431., 479. o.

V. ISTVÁN LEVELE LUDBERTUSHOZ

(887)

Részlet V. István (885-891) pápának Ludbertus mainzi érsekhez 887 körül írt leveléből, amelyben megtiltja az istenítéletet.

Tanácsot kértél azoknak a csecsemőknek az ügyében, akik egy ágyban aludtak szüleikkel, s halva találták őket: vajon tüzes vassal vagy forró vízzel, vagy másfajta vallatási módszerrel kell-e a szülőknek tisztázni magukat, hogy nem ők nyomták agyon gyermeküket. A szülőket mindenesetre inteni és kötelezni kell, hogy azokat a gyöngé teremtéseket ne tegyék maguk mellé az ágyba, nehogy bármilyen hanyagság következtében megfulladjanak vagy agyonnyomassanak, mert emiatt maguk a szülők kerülnek az emberölés vádjá alá. A vallomásnak tüzes vassal vagy forró vízzel való kicsikarását, bárki végezze is azt, a szent kánonok nem helyeslik. S ami a szent Atyák írásával nincs szentesítve, azt babonás szokásból nem szabad igénybe venni. Az önkéntes bevallás vagy a tanúk bizonyossága alapján feltárt bűnök megítélése ugyanis, szem előtt tartva Isten félelmét, a mi kormányzói hatalmunkra van bízva; de a titkos, és nem ismert bűnöket annak az ítéletére kell hagyni, „aki egyedül ismeri az emberek szívét” (1 Kir 8, 39). De akiről bebizonyosodik vagy bevallják, hogy ilyen bűnt követtek el, azokat mérséklettel büntesd meg. Mert ha valaki a méhben fogant magzatot elpusztítja s gyilkosnak számít, mennyivel kevésbé mentheti magát a gyilkosság vádjá alól az, aki az alig egy napos csecsemőt megöli?

Fordította: nincs megjelölve

Szántó Konrád: A katolikus egyház története III. k.

- Az egyháztörténet forrásai

(Ecclesia, Budapest, 1987.) 346-347. o.

KOCHANOWSKI: GYÁSZDALOK III.

Óh, hogy köszönt! Óh, ti hangok! Játékok! Szavak!
Hogy fáj most a szívem a sok kis emlék miatt!
És vigasztalóm, te, nem jössz többé sohasem,
hogy hűsítő enyhület légy epedésemen.
Nincs más, nincs, csak készülődni az útra, melyen

megelőztél, és követni nyomod, gyermekem.
Ott majd látlak, adja Isten, te pedig drága,
vesd magad kis karjaiddal atyád nyakába!

Fordította: Szabó Lőrinc

Világirodalmi antológia II. kötet
(Szerkesztette: ifj. Horváth János és Kardos Tibor)
(Tankönyvkiadó, Budapest, 1952.) 617. o.

ENGELS A GYERMEKHALANDÓSÁGRÓL

A munkásosztály helyzete Angliában

A halandóság aránya főleg azért magas, mert a munkásgyermekek közül sok hal meg kicsiny korában. A gyermek törekeny szervezete legkevésbé tud ellenállni a rossz életfeltételek kedvezőtlen hatásának; ha mindkét szülő dolgozik, vagy az egyik szülő már halott, a gyermekek elhanyagoltak, s ez igen gyorsan megbosszulja magát. Ezért nincs mit csodálkoznunk azon, ha például Manchesterben, az utóbb említett jelentés szerint, a munkásgyermekek több mint 57 százaléka nem éri meg az ötödik életévét; ezzel szemben a felsőbb osztályok gyermekeinek csak 20 százaléka, a falusi kerületekben pedig valamennyi osztály átlagában az összes gyermekek nem egészen 32 százaléka hal meg 5 éves kora előtt.

(...)

A legszegényebb osztály mostani elhagyatottságából és elnyomásából szükségszerűen következő különböző betegségeken kívül vannak még más körülmények is, amelyek fokozzák a kisgyermek halandóságát. Sok családban mindkét szülő házon kívül dolgozik, aminek az a következménye, hogy a gyermekeket teljesen elhanyagolják; bezárják őket a lakásba, vagy pedig idegenek gondozására bízzák. Nem csoda, ha száz meg száz ilyen gyermek halálos baleset áldozata lesz. Sehol sem gázolnak el annyi gyermeket, sehol sem esik le és zúzza magát halálra, sehol sem fullad vízbe vagy ég meg annyi gyermek, mint Anglia nagyvárosaiban. Manchesterben a téli hónapokban szinte minden héten előfordul, hogy gyermekek megégetik vagy leforrázzák magukat és sebeikbe belehalnak; Londonban szintén gyakoriak az ilyen esetek, de az ottani újságokban ritkán írnak róluk: csak egy ilyen adatot ismerek: a „Weekly Dispatch” 1844. december 15-i száma szerint hat ilyen baleset történt a december 1-e és 7-e közötti héten. Ezek a szegény gyermekek, akik ilyen borzasztó módon pusztulnak el, kizárólag rosszul berendezett társadalmunk és az ennek fenntartásában érdekelt vagyonos osztály áldozatai - és mit lehet tudni, vajon nem jótétemény-e ez a borzalmas, kínos halál, amely megszabadítja a gyermekeket egy vesződéses és nyomorúságos, szenvedésekkel teli, örömtelen hosszú élettől.

(...)

A gyapotfeldolgozó gyárakban a munkások 56 1/4 százaléka, a gyapjúfeldolgozó gyárakban 69 1/2 százaléka, a selyemgyárakban 70 1/2 százaléka, a lenfeldolgozó gyárakban 70 1/2 százaléka nő volt. Ezek a számok eléggé bizonyítják, hogy a felnőtt férfimunkások kiszorulnak a gyárakból. Menjünk akármelyik gyárba, s meggyőződhetünk róla. Ebből szükségszerűen következik a fennálló társadalmi rend visszajára fordulás, amely - mivel kikényszerített valami - a munkásokat a legkárosabb következményekkel sújtja. A nők munkája mindenek-

előtt teljesen felbomlasztja a családot; mert ha az asszony naponta 12-13 órát a gyárban tölt és a férj ugyanott vagy más helyen dolgozik, mi lesz a gyermekből? Vadon nőnek, mint a dudva; a szülők heti 1 vagy 1 1/2 shillinget fizetnek idegeneknek, hogy ügyeljenek a gyermekekre; elgondolkodtató, hogy milyen bánásmódban van ott részük. Ez az oka annak, hogy a gyári kerületekben is ijesztően szaporodnak azok a balesetek, amelyeknek kellő felügyelet nélkül maradt kisgyermek az áldozatai. A manchesteri halottkém adatai szerint („Report of Factories' Inquiry Commission”, dr. Hawkins jelentése, [II. Rept. D. 3,] 3. old.) 9 hónap alatt 69 gyermek pusztult el égési sebekben, 56 vízbe fulladt, 23 lezuhant és halálra zúzta magát, más baleset következtében 67 gyermek halt meg, összesen tehát 215 halálos baleset történt;⁴³ ezzel szemben Liverpool, amely nem gyárváros, 12 hónap alatt csak 146 halálos baleset fordult elő. A bányabaleseteket sem Manchesterben, sem Liverpoolban nem számították. Mivel a manchesteri halottkém hatásköre nem terjed ki Salfordra, a két kerület lakossága körülbelül egyenlőnek tekinthető. - A „Manchester Guardian” majdnem minden száma tudósít egy vagy több égési balesetről. Magától értetődik és a tények kétségtelenül bizonyítják, hogy a kisgyermek általános halandósága az anyák munkája következtében emelkedik. Az asszonyok gyakran már a szülés utáni harmadik vagy negyedik napon ismét munkába állnak és csecsemőiket természetesen otthon hagyják; a szabad órákban hazaszaladnak, hogy gyermeküket nagy sietve megszoptathassák és maguk is egyenek valamit. Elképzelhető ez a szoptatás! Lord Ashley közli néhány munkásnő tanúvallomását: „M. H. húszéves, két gyermeke van, a kisebbik még csecsemő, akire a másik, valamivel idősebb felügyel; az asszony reggel nem sokkal 5 óra után elmegy a gyárba, és csak este 8 órakor tér haza; napközben szivárog melléből a tej, s átnedvesíti a ruháját. - H. W.-nek három gyermeke van; hétfőn reggel 5 órakor elmegy hazulról, és csak szombat este 7 órakor tér vissza - s akkor annyi munkája van a gyermekekkel, hogy reggel 3 óra előtt nem kerül ágyba. Gyakran bőrig ázva érkezik meg és ilyen állapotban kénytelen dolgozni. »Mellem kimondhatatlanul fájt, és egészen nedves voltam a szivárgó tejtől.«”. Ez a gyalázatos rendszer csak elősegíti ama szokás elterjedését, hogy a narkotikus orvosságokkal csendesítsék le a gyerekeket, s a gyári kerületekben csakugyan erősen fokozott e szerek használata; dr. Johnsnek, a manchesteri kerület főanyakönyvvezetőjének véleménye szerint főleg ez a szokás okozza az oly gyakori görcshalált. Az asszony gyári munkája szükségszerűen teljesen felbomlasztja a családot, és a család felbomlása a társadalom mai állapotában, mely a családon alapszik, rendkívül demoralizálóan hat mind a házastársakra, mind a gyermekekre.

A fordító nincs megjelölve

Marx - Engels - Lenin: A nőkérdésről és a családról
(Kossuth, Budapest, 1974.) 19-20, 21-22. o.

---

⁴³ Engels jegyzete: „1843-ban a manchesteri kórházba baleset következtében beszállítottak közül száznyolcvankilenc égési sérült volt. Nem közölték, hány sérülés volt ebből halálos kimenetelű.” - 22

GYERMEKMUNKA

BARBIER A GYERMEKMUNKÁRÓL

(1750)

A forradalom útján

A hírek szerint már nyolc nap óta áruhás rendőrtisztek csatangolnak Párizs különböző negyedeiben, és 5-10 év közötti vagy ennél idősebb gyermekeket, fiúkat, lányokat fogdosnak össze és rabolnak el zárt fiákerekben; a szülők kézművesek, vagy más egyszerűbb emberek, akik gyermekeiket szokás szerint ide-oda küldözgették ezért vagy azért; nem is sejtették, hogy mi vár az utcán gyermekeikre. S minthogy a rendőrtisztek polgári öltözetben követték el gyermekrablásaikat, az esetnek kezdetben nem kerekedett nagyobb híre.

De e hónap 16. napján, a Fourcy utca és a Vaux-i kikötő negyedében egy fiúcska, akit megfogtak, és el akartak rabolni, elkezdett kiabálni, mikor a kocsiba bedobták; néhány asszony észrevévén a dolgot, óriási lármát csapott; pillanatok alatt hatalmas tömeg verődött össze; ez történt délelőtt, úgy tíz és tizenegy óra között. Ez embertelen eljárás, amely semmiféle indokkal nem menthető, annyira sértette az emberek jog- és igazságérzetét, hogy a tömeg egyszeribe fellázadt. Persze, ilyen esetekben nehéz megállapítani, hogy a dolog miként történt; egyesek szerint az édesanya karjaiból tépték ki egy kézműves gyermekét, mások szerint a fiáker már tele volt elrabolt gyermekekkel, és amikor a tömeg erőszakkal akarta őket kiszabadítani, két gyermek megfulladt. Elég az hozzá, hogy a kikötő emberei és az egyszerű munkás férfiak iszonyú dühvel sereglettek össze, a rendőrtisztek és a dárdások menekülni próbáltak, ki erre, ki arra; néhányan a közelben levő házakba menekültek, azonban hiába, mert oda is követték, félig agyonverték és nyomorékká tették őket; a nép lázadása szinte általánossá vált a dárdások üldözése közben, az egész Szent Antal városnegyed forrongott; aztán a lázongó tömeg szétszéledt.

A gyermekrablás híre csakhamar szétfutott az egész városban, s ahogy ilyenkor történni szokott, mindenféle szörnyűséges dolgokat kezdtek mesélni az emberek; többek között azt, hogy a gyermekrablásokra azért került sor, mert egy leprás hercegnek gyógyulása végett emberi vérből készített fürdőre vagy fürdőkre volt szüksége; és mivel nincs tisztább vér, mint a gyermekeké, gyermekeket fogdosnak össze, hogy négy végtagjukon át elfolyassák vérüket, és végül feláldozzák őket. Ez a hír még jobban feltűzelte a népet.

Nem lehet tudni, hogy e rémhírnek van-e valami alapja; annyi bizonyos, hogy annak idején Konstantin császárnak ajánlották ezt a gyógymódot, aki azonban nem óhajtotta alkalmazni, és az is bizonyos, hogy itt Párizsban nincsen olyan herceg, aki leprás volna, és ha még volna is, lehetetlen elképzelni, hogy olyan gyógyszert használnának, amelyhez ilyen szörnyű kegyetlenség árán lehet jutni.

A legnagyobb valószínűség szerint azért van szükség kisgyermekekre, mert az amerikai Mississippibe akarják küldeni őket, hogy a létesítendő selyemhernyó-tenyésztő telepeken segédkezzenek; mindennek ellenére elképzelhetetlennek tartom, hogy létezzék olyan miniszteri rendelet, amely lehetővé tenné gyermekek elrablását anyjuktól, apjuktól; viszont az lehetséges, hogy néhány rendőrtiszt esetleg kapott olyan utasítást, amely szerint ha netántán árva vagy elhagyott gyermekekre találának, elfoghatják őket, s az sincs kizárva, hogy pénzjutalmat is ígértek nekik. Ezen felbuzdulva visszaéltek a parancssal, mint ahogy ezt már

egyszer megtették, amikor arról volt szó, hogy Párizst meg kellett tisztítani a csatangoló, mindenre képes csavargóktól.

A rendőrség akkor járt volna el ügyesen, ha a nép bosszúvágyának kielégítésére és lecsillapítására néhány túlbuzgó rendőrtisztet pár napra kipellengérezett volna.

Egyébként semmi ésszerűt nem lehet találni ebben a kegyetlen eljárásban, mert ha igaz az, hogy mindkét nembeli gyermekre volt szükségük az amerikai telepek számára, akkor annyit válogathattak volna ki a Szent Antal városnegyedben és más szegényházakban élő talált, illetve elhagyott gyermekek közül, amennyit csak akartak volna. Ezeket a gyermekeket a király és az állam költségén tartják, és rendelkezhetnek velük bárki sérelme nélkül.

Nem kétséges, ez esetben igen nagy felelőtlenséggel járt el a rendőrfőnök, amikor elnézte, és nem akadályozta meg ezeket a zaklatásokat, amelyek három- vagy négyszázezer ember lázadásához vezettek, s amelyek gyújtogatást és rablást is okozhattak volna az egész városban. Szerencsére ez nem következett be, viszont az bizonyos, hogy a rendőrség tagjai ezek után meggondolják a dolgot...

A gyermekrablások híre nem csillapul és további nyugtalanságot idéz elő a népben; igaz, vannak, akik nehezen hiszik el a dolgot, s úgy képzelik, hogy bizonyosan valamelyik eladósodott atyafitól ered az egész história, akit adóssága miatt le akartak fogatni, s aki menekülése közben azt kiabálta, hogy elrabolták gyermekét, s a zavargást ez idézte volna elő; ennek ellenére azt kell mondanom, hogy a gyermekrablások ténye nagyon is igaz.

Kétségtelen, hogy a selyemhernyótenyésztet és viaszgyárat létesítettek a Mississippi mentén. A Mercure-ben ez év folyamán cikk is jelent meg, amely e létesítmények előnyeit fejtegette; a cikk még arról is beszámolt, hogy milyen szép és termékeny az a vidék, hogy a selyemhernyók milyen bőségben nyüzsögnek, természetesen a fákon, és hogy az ottani munkára nemcsak felnőtteket, de helyettük gyermekeket is lehetne alkalmazni, s akik ott vállalnának munkát, földet is kapnának megművelésre. Új-Franciaország Amerikában egy ezeröttszáz mérföld kiterjedésű kontinens, amelynek Kanada csak egy kis részét teszi ki északon, és legnagyobb része lakatlan. Ezek a tervek nagyon szépek és nagyon előnyösek, és nincs kizárva, hogy háromszáz év múlva a világnak ez a része igen jelentős államokból álló birodalom lesz.

Anglia jelenleg nagy előkészületeket tesz hasonló létesítményekre Amerikának abban a részében, amelyet Új-Skóciának hívnak, és ennek a tervét a nyilvánosság előtt tárgyalták meg, a Parlament egy szerződése alapján, azzal a szándékkal, hogy fogadhassák és nyilvántartásba vegyék azokat, akik jelentkeznek a letelepülésre; ugyanakkor mindent előkészítettek a behajózásra és az átszállításra...

De itt nálunk a politikai rendszer nem ilyen őszinte; nyilvánvalóan titokban akarták benépesíteni a mi Mississippinket, és függetlenül attól, hogy a szegényházakból vihettek volna gyermekeket, titkos rendeleteket adtak ki a csatangoló, utcasarkokon és kikötőkben játszadozó gyermekek összefogdosására, pénzt is ígértek biztosan a rendőrtiszteknek és fogdmegeiknek minden gyermekért külön-külön.

Az összefogdosott gyermekeket a városon kívüli Szent Lajos szegényházba szállították, ahol a rendőrség bűnös hanyagsága következtében éhen veszejtették őket.

Ezek a rendőrtisztek meg fogdmegeik, már állásuknál fogva is, huncut gazemberek, akik a gyermekenként remélt tizenöt fontért vagy még többért, mindenféle kedveskedéssel, aljassággal és minden megkülönböztetés nélkül ragadták el a gyermekeket az utcákról, a templomok elől, sőt még szüleik közvetlen környezetéből is; s hogy ez így történt, a befutott egyöntetű jelentések igazolják. Még ki is dobolták, hogy ilyen meg olyan gyermek elveszett; hét

hónapon át folytatták gyalázatos munkájukat, ez idő alatt sok gyermeket elraboltak, s oly ügyesen csinálták, hogy a nép nem szerzett róla tudomást, illetve nem tudta kitalálni a gyermekek eltűnésének az okát azonban végül mégis kitudódott... Az a legnagyobb gazság, hogy mint mondják, kezdetben vissza lehetett váltani a polgári származású gyermekeket, egyenként száz livre-ért.

Fordította: Madácsy László

Francia irodalmi szalonok

- Szemelvények a XVIII. század francia irodalmából

(Összeállította: Madácsy László) (Gondolat, Budapest, 1963.) 185-189. o.

ENGELS AZ ANGOL MUNKÁSGYEREKEK EGÉSZSÉGÉRŐL

A munkásosztály helyzete Angliában

A legegészségtelenebb azonban a runnerek munkája, akik többnyire hétéves, sőt négy- vagy ötéves gyermekek. Grainger vizsgálóbiztos még egy kétéves gyermeket is talált, aki runner-munkát végzett. A bonyolult csipkemintában figyelemmel követik ugyanazt a szálát, amelyet aztán tűvel kihúznak; ez igen árt a szemnek, különösen, ha a munka - amint az általában szokásos - 14-16 óráig tart. Legjobb esetben igen erős rövidlátás, legrosszabb esetben, s ez elég gyakori, fekete hályog a következménye, amely gyógyíthatatlan vakságot okoz. Az állandóan görnyedt helyzetben ülő gyermekek gyengék, szűk mellűek és a rossz emésztés következtében görvélyesek lesznek; a lányoknál csaknem általánosak a méh funkcionális zavarai, valamint a gerincferdülés: „a runnereket meg lehet ismerni járásukról”. Ugyanígy hat a szemre és az egész szervezetre a csipkehímzés is. Az orvosok egybehangzó tanúsága szerint a csipkekészítésben foglalkoztatott gyermekek egészsége felőrlődik; sápadtak, törékenyek, gyengék, korukhoz képest igen kicsinyek és sokkal kevésbé tudnak ellenállni a betegségeknek, mint más gyermekek. Rendszerint általános gyengeségben szenvednek, gyakori ájulás, fej-, oldal-, hát- és csípőfájás, szívdobogás, émelygés, hányás, étvágytalanság miatt panaszkodnak, hátgerincük elferdül, görvélyesek és sorvadásosak. Különösképpen ártalmas ez a munka a női szervezetre; általános panasz sápkór, nehéz szülés és elvetélés miatt (Grainger, jelentés, számos helyen). A Children's Employment Commissionnak ugyanaz a tisztviselője azt is jelenti, hogy a gyermekek igen gyakran rosszul öltözöttek, rongyosak, rosszul táplálkoznak, többnyire csak kenyéren és teán élnek, sokszor hónapokig színét sem látják a húsnak. - Ami a gyermekek erkölcsét illeti, a következőket jelenti: „Nottingham minden lakosa, a rendőrség, a papság, a gyárosok, a munkások és a gyermekek szülei valamennyien meg vannak győződve arról, hogy a munka jelenlegi rendszere az erkölcstelenség valóságos melegágya. A threadereket, akik többnyire fiúk, és a windereket,⁴⁴ akik többnyire lányok, egyszerre hívják be a gyárba - gyakran késő éjjel, és mivel szüleik nem tudhatják, hogy ott meddig van szükség rájuk, kitűnő alkalmuk nyílik arra, hogy illetlen kapcsolatokba kerüljenek és munka után együtt csavarogjanak. Nem kis mértékben ez az oka annak, hogy - mint közismert - Nottinghamban oly borzasztóan elterjedt az erkölcstelenség. Arról már nem is beszélünk, hogy ez a természetellenes állapot teljesen feldúlja az ilyen gyermekek és fiatal emberek családjainak a nyugalomát és házi békéjét.”

---

⁴⁴ Befűzőket, illetve csévéelőket. - Szerk.

A csipkegyártás másik ága, a csipkeverés, Northamptonben, Oxfordban, Bedfordban és Buckinghamben, ezekben a különben földművelő grófságokban otthonos. Csipkeveréssel többnyire gyermekek és fiatalok foglalkoznak, akik általában arról panaszkodnak, hogy rosszul táplálkoznak és ritkán kapnak húst. Maga a munka itt rendkívül egészségtelen. A gyermekek rosszul szellőztetett, dohos lyukakban, állandóan ülve és mélyen meggörnyedve dolgoznak a csipkeverő párna fölött. A lányok, hogy könnyebben tarthassák magukat ebben a megerőltető helyzetben, fűzöt viselnek, halcsontra emlékeztető falemezekkel; ez a fűző a zsenge korban, mikor a csontok még igen puhák, egészen elnyomorítja a görnyedt helyzetben dolgozó lányok mellkasát és bordáit, úgyhogy általában szűk mellűek lesznek. Ezért a legtöbb csipkeverő lány tüdővészben hal meg; amíg élnek, az ülőmunka meg a rossz levegő következtében emésztési zavarokban szenvednek és elviselhetetlen (severest) fájdalmaik vannak. Ezek a lányok szinte semmiféle nevelésben nem részesülnek, legkevésbé erkölcsi nevelésben, de szeretnek cicomázkodni, s e két körülménynek tulajdonítható, hogy erkölcsi színvonaluk siralmas, és hogy a prostitúció szinte járványszerűen terjed közöttük. („Children’s Employment Commission’s Report”, Burns jelentése.)

A fordító nincs megjelölve

Marx - Engels - Lenin: A nőkérdésről és a családról
(Kossuth, Budapest, 1974.) 30-32. o.

MARX A GYEREKMUNKÁRÓL ÉS A NEVELÉSRŐL

Ha a közép- és felső osztályok elhanyagolják kötelességeiket tulajdon gyermekeik iránt, ez az ő hibájuk. Ezeknek az osztályoknak az előjogait élvezve, a gyermek szenvedni kénytelen előítéleteik miatt.

A munkásosztály helyzete egészen más. A munkás nem cselekedhet szabadon. Igen sok esetben maga is túlonatlan ahhoz, hogy helyesen megértse gyermeke érdekeit vagy az emberi fejlődés normális feltételeit. Mindazonáltal a munkásosztály legfelvilágosodottabb része tökéletesen tudatában van annak, hogy osztályának és következésképpen az emberiségnek a jövője teljességgel a felnövekvő munkásnemzedék nevelésétől függ. Tudja, hogy mindezekelőtt a gyermekeket és fiatalkorúakat kell megvédeni a termelés jelenlegi rendszerének romboló hatásától. Ez csupán úgy érhető el, ha a *társadalmi tudat társadalmi erővé* válik, s az adott körülmények között ez csak *általános törvények* segítségével valósítható meg, amelyek megtartására az államhatalom kényszerít. Ilyen törvényeket követelve, a munkásosztály egyáltalán nem erősíti meg a kormány hatalmát. Ellenkezőleg, azt a hatalmat, amelyet most ellene használnak fel, saját fegyverévé változtatja. Általános törvényhozói aktus útján a munkások elérik azt, amire sok-sok elszigetelt egyéni erőfeszítés útján hiába törekednének.

Mindezek alapján azt mondjuk, hogy szülőknek és munkáltatóknak egyetlen esetben sem engedhető meg a gyermekek és fiatalkorúak munkájának felhasználása, ha az nem társul neveléssel.

Nevelésen három dolgot értünk:

Először: *szellemi nevelést*.

Másodszor: *testi nevelést*, amilyent gimnasztikai iskolákban és katonai gyakorlatokkal nyújtanak.

Harmadszor: *politechnikai oktatást*, amely megismertet minden termelési folyamat alapelveivel, és egyszersmind kialakítja a gyermekben vagy fiatalkorúban a minden termelési ág legelemibb eszközeivel való bánás készségét is.

A gyermekek és a fiatal munkások korcsoportokra való beosztásának a szellemi és a testi nevelés és a technikai oktatás fokozatosan bonyolultabbá váló menete feleljen meg. A politechnikai iskolák költségeit - talán az első osztály kivételével - részben termékeik eladása útján kell fedezni.

A fizetett termelőmunka, a szellemi képzés, a testgyakorlás és a politechnikai oktatás egyesítése a munkásosztályt a felső és a középosztálynál jelentősen magasabb színvonalra emeli.

Magától értetődik, hogy 9-től 17 éves korig (bezárólag) minden éjjeli munkát és az egészségre káros termelési ágakban való foglalkoztatást törvény által szigorúan meg kell tiltani.

A fordító nincs megjelölve

Marx, Engels, Lenin, Sztálin - A nevelésről
(Tankönyvkiadó, Budapest, 1955.) 88-89. o.

BEBEL A GYERMEKMUNKÁRÓL

A gyermekek százezreivel végeztetnek mindenféle olyan házi és kereső munkát, amely megkeseríti fiatalságukat és megakadályozza őket még a legcsekélyebb tanulmányi feladatok elvégzésében is. Korlátolt szülők ellenállását kell sokszor legyőznie a gyermeknek, hogy időt szakíthasson magának a tanulásra vagy a játékra. Egy szó mint száz, rengeteg az akadály, és még csoda, hogy az ifjúság nevelése ennyire is eredményes. Ez megint csak az emberi természet egészséges voltának, a haladás és tökéletesedés iránti belső vágnak a bizonyítéka.

Fordította: Nyilas Vera

August Bebel: A nő és a szocializmus
(Kossuth, Budapest, 1976.) 335-340. o.

ELLEN KEY A DOLGOZÓ GYEREKEKRŐL

A női és a gyermekmunka először Angliában érte el a tetőpontját. A szegényházak pl. rakományszámra küldték a gyermekeiket a lancashire-i gyapjúszövődékekbe. Ezek a gyermekek felváltva ugyanazoknál a gépeknél dolgoztak, és ugyanazokban a piszkos ágyakban aludtak! Az ipari körzetekben ennek következtében elcsenevészsedett a lakosság, ez ideig ismeretlen betegségek léptek fel; terjedt a tudatlanság, a durvaság. Terhes nők, 4-5 éves gyermekek napi 14-18 órát dolgoztak! Az e téren lefolytatott vizsgálatok hatására hozták Angliában a „10 órás törvény”-t! Ez előírta, hogy a nők, a gyermekek és a fiatalkorúak legfeljebb napi 10 órát dolgozhatnak a textilgyárakban. Ezt a törvényt még több hasonló követte. A hasonló viszonyok más országokban is ugyanilyen védő törvények kiadásához vezettek. Mindezek

ellenére továbbra is létezik a női és a gyermekmunka. A legpusztítóbb formát azokban a foglalkozási ágakban ölti, amelyek kívül maradtak a törvényhozás keretein. Vannak olyan helyek, ahol a gyermekmunka éppen olyan szörnyű formában van meg, mint Angliában volt 1848 előtt. Oroszországban pl. a gyékényfonó műhelyekben 3 éves gyermekeket is találtak; nagy tömegben voltak 10 éven aluli gyermekek. Valamennyiük munkaideje elérte a napi 18 órát! Németországban a játékszeriparban található elrettentő számokat a gyermekmunkával kapcsolatban. Olaszországban a legtöbb nyomorék koldus olyan gyermek, aki Szicília kénbányáiban nőtt fel, alacsony folyosókon összezsúfolva, nehéz zsákokkal megterhelve, olyan életkorban, amikor ilyen viszonyok között gyenge tagjaik menthetetlenül elsorvadtak. Sokan közülük már 12-14 éves korukban munkaképtelenné válnak. A spanyolországi magnéziumbányákban tömegesen alkalmaznak 6-8 éves gyermekeket. Franciaországban a szocialista Millerand most nem mer többet követelni, mint a 11 órás munkanapot a férfiak, a nők és a gyermekek számára, hogy azután majd fokozatosan csökkentsék a munkaidőt!

A szocialisták minden gyermekmunka abszolút betiltását követelik.⁴⁵ Ezzel egyet kell értenünk. Tegyük még hozzá, hogy a gyermekmunka közvetve az iparon is megbosszulja magát, mert a tanult munkás az ipar számára is hasznosabb. A német ipar mostani előnye az angolnál szemben - többek között - a német nép magasabb iskolai képzettségének tudható be. Az intelligens munkások könnyebben sajátítják el az új munkamódszereket, maguk is újítanak, és ezzel fokozzák a munka termelékenységét. Napjaink konkurenciaharcában pedig csak az az ország tud helytállni, amely állandóan növeli utóbbi munkaerőinek a számát. Ennek viszont legfőbb feltétele, hogy a gyermek 15 éves életkoráig testi és lelki erőit kizárólag az iskola, a sport és a játék eszközeivel saját képzésére fordítsa. A gyermek a munkát otthoni foglalkozásokkal és a szakiskolában, de semmi esetre sem az iparban gyakorolja.

Azokból, akiknek egyelőre kezében van a hatalom, hiányzik minden társadalmi kérdés iránti érzék. Nagy, emberi és hazafias szempontok helyett provinciális érdekeket képviselnek. A történelem porondján megjelent legújabb nagy szervezet a szakszervezet. Ezért - minden más korábbi nagy szervezethez hasonlóan - ennek kell elsősorban a történelmi haladást szolgálnia.

Korunk ifjúsága már nem hisz a keresztény eszményekben, de nem alakultak ki új ideáljai sem. Pedig nincs még egy terület, ahol az ifjúság aktivitására olyan nagy szükség lenne, mint az, ahol a szociális küzdelmeket vívják. A kor azt követeli, hogy az ifjúság minden oldalról vizsgálja meg ezeket a kérdéseket, és hogy minden eszméjét, minden reformtörekvését ezekhez a társadalmi szempontokhoz igazítsa.

Fordította: Szilágyi Pál

Ellen Key: A gyermek évszázada
(Tankönyvkiadó, Budapest, 1976.) 174-175. o.

---

⁴⁵ Bár egyes szocialista programokban valóban szerepel a gyermekmunka teljes eltiltása, Marx és a marxisták nem fogadták el ezt a követelést, hanem a gyermekmunka ésszerű korlátozását, a gyermekeknek egészségre káros munkakörökben való alkalmazásának megtiltását, s nem utolsósorban a gyermekek termelőmunkájának oktatással való összekapcsolását követelték.

A GYERMEKEK JOGAI

PLATÓN: TÖRVÉNYEK

Tizenegyedik könyv

ATHÉNI

VII. Aki vagyona felől végrendelezik, ha gyermekei vannak, először is jelölje ki, hogy fiai közül melyiket akarja birtokosának örökösévé tenni; ha pedig többi fia közül valamelyiket egy másik polgárnak akarja adoptálás végett átengedni, ezt is foglalja végrendeletébe; ha pedig marad fiai közül olyan, akinek adoptálás révén sem jut földbirtok, de reménye van arra, hogy a törvény szerint gyarmatba küldik ki, ennek hagyományozhat az apa egyéb vagyonából annyit, amennyit csak akar, kivéve persze az ősi birtokot és annak teljes felszerelését; s ha több ilyen fia van, az apa tetszése szerint oszthatja fel közöttük vagyonát, amiye csak a birtokon felül még van. Amelyik fiának azonban ház és föld jutott, annak ne adjon ingó vagyonából, éppígy az olyan lányának sem, akinek már van eljegyzett vőlegénye; akinek ellenben még nincs, annak adjon. Ha pedig valamelyik fiának vagy lányának mégis jutott a végrendelet lezárása után honi birtokrész, az illető az ingó örökségét engedje át annak, aki az apai birtokot örökölte. Ha pedig fia nem marad, csak lányai, akkor a végrendelező, amelyik lánya számára férjet akar kijelölni, az illetőt fogadja fiává, s tegye családi birtokának örökösévé. Ha pedig fia még gyermekkorában, mielőtt a férfiak közé felvétellett volna, meghal - akár vér szerinti, akár fogadott fiúról van szó -, az ilyen esetre is gondolva rendelkezék a végrendelet írója, hogy második helyen kit kell fiának tekinteni jobb szerencse reményében.

Ha pedig valaki teljesen gyermektelen létére végrendelezik, a birtokon felül szerzett vagyonának a tizedrészét különítheti el és hagyományozhatja, akinek éppen akarja. A többit azonban mindet fogadott fiának hagyományozza, hogy annak részéről szemrehányás ne érhesse és kegyeletes fia legyen az a törvény szerint. Akinek pedig gyermekei még kiskorúak és gyámokra van szükségük, ha az illető úgy hal meg, hogy végrendelezik és gyámokat jelöl ki gyermekei számára, akik e tisztet készséggel elfogadják, annyi és olyan gyámot jelölhet ki, ahányat csak akar, és a gyámok kiválasztása a végrendelet rendelkezése szerint érvényes lesz; ha azonban vagy egyáltalán nem végrendelezett, vagy a gyámok kijelölése hiányzik a végrendeletből, akkor azok jogosultak a gyámi tisztre, akik apai és anyai részről a legközelebbi rokonok, mégpedig kettő apai, kettő anyai részről, egy pedig az elhunyt barátai közül, s ezeket szükség esetén a törvények őrei válasszák ki az árvák számára. Az egész gyám- és árvaügyre a törvények őrei közül a legidősebb tizenöt ügyeljen fel kor szerint, és hármásával váltva fel egymást, úgymint évenként hárman-hárman lássák el a felügyeletet, amíg csak az ötéves periódus le nem telik; és ebben lehetőleg ne legyen megszakítás.

Fordította: Kövendi Dénes

Platón: Törvények (In: Platón összes művei III.)
(Európa, Budapest, 1984) 941-943. o.

KORAI ANGOLSZÁSZ TÖRVÉNYEK

b) Ine király⁴⁶ törvényeiből, (688-694)

2. Minden gyermeket 30 napon belül meg kell keresztelni, ha nem, 30 shilling kárpótlást kell fizetni.

7/c. Egy tízéves gyermeket lopásban bűnösnek lehet (tekinteni)...

A fordító nincs megjelölve

Európa és Közel-Kelet IV-XV. század

(Egyetemes történeti szöveggyűjtemény, Középkor 1/2. kötet)

(Szerkesztette: Sz. Jónás Ilona) (Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.) 431. o.

HEGEL A GYERMEK NEVELÉSHEZ VALÓ JOGÁRÓL

A család

c) A gyermekek nevelése és a család felbomlása

174. §

A gyermekeknek joguk van arra, hogy a közös családi vagyomból fenntartassanak és neveltessenek. A szülők joga a gyermekek szolgálataira mint szolgálatokra azon alapszik és arra szorítkozik, ami közös feladata a családról való gondoskodásnak általában. Éppígy meghatározza a szülők jogát a gyermekek önkénye fölött az a cél, hogy őket fegyelemben tartsák és felneveljék. A büntetések célja nem az igazság mint olyan, hanem szubjektív, morális természetű, elrettentése a még a természetben elfogódott szabadságnak és az általánosnak fölemelése a gyermekek tudatába és akaratába.

Függelék. Az ember azt, hogy mi legyen, nem az ösztöntől kapja, hanem még csak meg kell szereznie magának. Ezen alapszik a gyermek joga a neveltetésére. Épp így áll a dolog a népekkel atyai uralkodás alatt: itt az embereket raktárakból táplálják s nem tekintik önállóknak és nagykorúaknak. Azok a szolgálatok tehát, amelyeket a gyermekektől követelni szabad, csak a nevelés célját szolgálhatják és csak erre vonatkozhatnak: nem szabad, hogy magukban akarjanak lenni valami, mert a legerkölcstelenebb viszony általában a gyermekek rabszolgai viszonya. A nevelés egyik fő mozzanata a fegyelem; ennek értelme a gyermek önfejűségének megtörése, hogy a pusztán érzéki és természetes gyökerestül kiirtassék. Itt nem szabad azt hinni, hogy pusztán jóssággal boldogulunk, mert épp a közvetlen akarat közvetlen ötletek és vágyak, nem pedig érvek és képzetek alapján cselekszik. Ha érvekkel élünk a gyermekek előtt, akkor nekik engedjük át, akarják-e elfogadni ezek érvényét, tehát tetszésükre bízunk mindent. A szülők képviselik az általánost és lényegest; ehhez fűződik a gyermekek engedelmes-ségének szükséglete. Ha nem táplálják a gyermekekben az alárendelés érzését, amely a nagyranövés vágyát kelti, akkor hangoskodás és kotnyeleség jön létre.

---

⁴⁶ A nyugati szászok királya, uralkodott 688-726.

A gyermekek magánvalóságuk szerint szabadok, s az élet e szabadság közvetlen létezése csupán; ők tehát sem nem a szülőkéi, sem nem másokéi mint dolgok. Nevelésüknek a családi viszonyra való tekintettel az a pozitív rendeltetése, hogy az erkölcsiség bennük közvetlen, még ellentét nélküli érzés alakját öltse, s hogy benne mint az erkölcsi élet alapjában a lélek a maga első életét élje szeretetben, bizalomban és engedelmisségben. Azután pedig ugyanarra a viszonyra való tekintettel a nevelésnek az a negatív rendeltetése, hogy a gyermekeket a természetes közvetlenségből, amelyben eredetileg vannak, fölemelje az önállóságához és szabad egyéniséghez s ezzel ahhoz a képességhez, hogy kilépjenek a család természetes egységéből.

A római gyermekek rabszolgai viszonya egyike azoknak az intézményeknek, amelyek leginkább beszennyezték ezt a törvényhozást, s az erkölcsiség e megsértése a gyermekek legbensőbb és leggyengédebb életében a legfontosabb mozzanatok egyike, hogy megértsük a rómaiak világtörténelmi jellemét s irányukat a jogi formalizmusra. - A neveltetés szükség-szerűsége úgy van a gyermekekben, mint saját érzésük, hogy magukban, ahogy vannak, kielégületlenek, - mint az a vágy, hogy a felnőttek világához tartozzanak, amelyet mint valami magasabbat sejtene, mint az a kívánság, hogy felnőjenek. A játékos pedagógia a gyermeket már magában olyasminek veszi, ami magában értékes, így adja a gyermekeknek, s számukra a komolyat és önmagát gyermekes formába öltözteti, amelyet maguk a gyerekek is kevésbe vesznek. Mivel ez a pedagógia arra törekszik, hogy a gyermekeket abban a nemkés állapottan, amelyben érzik magukat, inkább késznek mutassa be és ebben kielégítse őket - megzavarja és beszennyezi saját igaz jobb szükségletüket. Ezzel előidézi azt, hogy azok egyrészt érdeklődés nélkül érzéketlenül állnak a szellemi világ szubsztanciális viszonyaival szemben, másrészt megvetik az embereket, hiszen előttük, gyermekek előtt, ezek maguk gyerekesnek és megvetendőnek mutatkoztak, s hogy azután maguk hiúan és önhittén a saját jelességükben gyönyörködnek.

Függelék. Mint gyermeknek az embernek a szeretet és bizalom körében kellett élnie szüleinél, s az ésszerűnek a legsajátabb szubjektivitásaként kell megjelennie benne. Különösen az első időben fontos az anyai nevelés, mert az erkölcsiséget mint érzést kell a gyermekbe ültetni. Meg kell jegyezni, hogy egészben a gyermekek kevésbé szeretik a szülőket, mint a szülők a gyermekeket, mert ez utóbbiak az önállóság felé tartanak és megerősödnek, tehát mögöttük vannak a szülők; míg a szülők kapcsolatuk objektív tárgyiségát bírják a gyermekekben.

Fordította: Szemere Samu

Georg Wilhelm Friedrich Hegel: A jogfilozófia alapvonalai vagy a természetjog és államtudomány vázlata
(Akadémiai, Budapest, 1983.) 198-200. o.

SAINT-JUST A GYERMEKEK ÖRÖKÖSÖDÉSI JOGAIRÓL

(1792-93)

Nem kívánok az apai hatalomról és a gyermeki függőségről külön beszélni a jelen családi állapotok között. Csak azt kívánom kifejtetni, hogy az ősök birtoka miként válhat a gyermek örökségévé.

A gyermek öröklő atyja és anyja birtokának részes részét abban a pillanatban, melyben megszűnik hozzájuk tartozni.

Az, aki életfenntartási célból eladta birtokát, nem rabolta el azt gyermekeitől. Maga diszponálhat a birtok felett, mielőtt a gyermekeké lenne, ha azonban mások javára rendelkezik, a gyermekei tulajdonát idegeníti el.

Látható, hogy az örökösödési jog és a végrendelezések tudománya természetellenes, ha csak nem olyan végrendelezik, akinek nincsenek természetes örökösei.

Azok a szerződések, melyek a gyermekek számára kötik le a javukat, a természet elvét követik; a természetes örökösödést. De ahhoz, hogy a gyermekek számára lekössék az örökségeket, nem szükséges, hogy maguk a házastársak egymás között le legyenek kötve. Az apának különleges kapcsolata van gyermekeivel: ez abból származik, hogy az ő birtokjogát nem befolyásolja a házasságtörés. Amíg a házastársak nem szakították meg polgári társulásukat, az asszonyt köti ígérete, számára a házasságtörés bűn, mely akkor lenne igazán bűn, ha szabadon elhagyhatná házastársát.

Abban a pillanatban, melyben a házastársak elhagyják egymást, birtokuk a törvény uralma alá tartozik, hogy az, ha majd eljő a napja, egyenlő mértékben eloszthassa a gyermekek között. A gyermekeket közösen kell nevelni. Ha az elváltaknak újra gyermekeik születnek, ezek között az új kapcsolatban közös birtokot lehet megosztani, de nem az első házasság közös birtokait.

Fordította: Ludassy Mária

A francia felvilágosodás morálfilozófiája
(Szerk.: Ludassy Mária) (Gondolat, Budapest, 1975.) 619-620. o.

KORCZAK A GYERMEK JOGAI RÓL

- Mi lesz belőle, mivé nővi ki magát? - kérdezzük nyugtalanul.

Azt szeretnénk, hogy gyermekeink jobbak legyenek, mint mi. A jövő tökéletes emberéről álmodunk.

Legyünk éberek, kapjuk rajta magunkat a hazugságon, szögezzük le, hogy amit teszünk, frázisokba öltöztetett önzés! Látszólag önfeláldozó lemondás, valójában közönséges csalás.

Megbékéltünk, egyezsége jutottunk önmagunkkal, megbocsátottunk magunknak, felmentettük magunkat a megjavulás kötelezettsége alól. Rosszul nevelték minket. Most már késő. A hibák, a rossz tulajdonságok már gyökeret vertek bennünk. Nem engedjük a gyerekeknek, hogy bíráljanak minket, de mi magunk sem ellenőrizzük önmagunkat.

Miután föloldoztuk magunkat, le is mondtunk az önmagunkkal folytatandó harcról, s ennek terhét a gyermek vállára tettük.

A nevelő készségesen föl vállalja a felnőtt privilégiumát: nem önmagára, hanem a gyerekekre kell ügyelnie, nem saját bűneit, hanem a gyerekéit kell számba vennie.

A gyermek vétke lesz minden, ami megzavarja nyugalunkat, ambíciókat és kényelmünket, ami bosszantó és dühítő, ami sérti megszokásainkat, leköti időnket és gondolatainkat. Nem fogadjuk el, hogy van rosszindulat nélküli tévedés is.

A gyerek nem tudja, nem hallotta meg, nem értette meg, félreértette, tévedett, nem sikerült neki, nem képes rá - ez mind vétek. A gyerek sikertelensége és rossz közérzete, minden nehéz pillanata - vétek és rosszindulat.

A nem elég gyorsan vagy túl gyorsan, a nem elég ügyesen elvégzett tevékenység - ez mind a hanyagság, lustaság, szórakozottság, kelletlenség vétke.

Sérelmes, végrehajthatatlan kívánság nem teljesítése - vétek. Kontár, rosszmájú gyanakvás - ugyancsak vétek. A gyerek bűne lesz a mi összes félelmünk és gyanakvásunk, még a javulási szándék is.

„Látod: ha akarsz, tudsz te.”

Mindig találunk okot a szemrehányásra, mohón követelünk egyre többet.

Előfordul-e, hogy tapintatosan engedünk, kerüljük a fölösleges összeütközéseket, megkönnyítjük az együttélést? Nem éppen mi vagyunk-e makacsak, szeszélyesek, kötekedők és önfejűek?

Akkor figyelünk föl a gyermekre, amikor útban van, amikor zavar minket; csak ezeket a pillanatokot vesszük észre, ezekre emlékszünk. Nem látjuk, amikor nyugodt, komoly, összeszedett. Lenézzük azokat a szent perceket, amikor önmagával, a világgal, Istennel beszélget. A gyermek, mivel vágyait és fellángolásait titkolni kénytelen gúnyolódásunk és durva megjegyzéseink elöl, leplezi egyetértési szándékát, nem vallja meg javulással kapcsolatos döntését.

Titkolja indokoltan átható pillantásait, megdöbbenését, nyugtalanságát, fájdalmát, dühét és lázadását. Azt akarjuk, hogy ugrándozzon, tapsoljon, mosolyog hát ránk, akár egy móka-mester.

Hangosan kiabálnak a rossz tettek és rossz gyerekek, elnyomják a jóság suttogó hangját, pedig jóságból ezerszer több van, mint rosszból. A jó erős és leküzdhetetlen. Nem igaz, hogy könnyebb rontani, mint javítani.

Figyelmünket és találékonyságunkat arra készítjük föl, hogy észrevegye a rosszat, keressen, kutasson, szimatoljon, lecsapjon, rosszat sejtson és bántóan gyanúsítson. Ügyelünk-e az idősekre, hogy ne futballozzanak? Milyen undorító dolog a gyerekek onanizálása utáni makacs szimatolás!

Egyetlen ajtó becsapás, egyetlen rosszul bevetett ág, egyetlen lehajított kabát, egyetlen paca a fűzetben. Ha nem is szidunk érte, akkor is elkedvetlenedünk ahelyett, hogy örülnénk, amiért csak egy és nem több.

Meghalljuk a veszekedést, perlekedést; de mennyivel több a megbocsátás, engedékenység, segítség, gondoskodás, tanítás, a pozitív hatás, a mély és szép érzés! Még a kötekedő, rosszindulatú gyerek sem csak könnyeket fakaszt, de nevetésre is késztet.

Kényelemből azt szeretnénk, ha soha, senki, ha az iskolai foglalkozás tízezernyi másodpercéből (számítsd ki) egy se volna nehéz.

Miért van az, hogy a gyermek az egyik nevelő szemében rossz, a másikéban jó? Uniformizált erényeket és pillanatokot követelünk, még hozzá a mi mintáinknak és elképzeléseinknek megfelelően.

Találunk-e a történelemben hasonló zsarnokságra példát? Elszaporodott a nérók nemzetsége!

Az egészség mellett van betegeskedés, az erények és értékek mellett vannak hiányosságok és gyarlóságok.

Azon kevés ünnepi és lakodalmos sorsú gyermek mellett, akiknek élete mese és emelkedett legenda, akik bizakodóak és jószándékúak, ott a gyerekek többsége, akiknek eszmélésüktől kezdve dísztelen, kemény szavakkal hirdeti az élet komor igazságokat.

A gyermeket ugyanúgy elrontja a közönségesség és tökéletlenség felől jövő megvető fitymálás, mint a csömör és kifinomultság felől érzéki, dédelgető lenézés.

A gyerek piszkos, bizalmatlan, emberkerülő, de nem rossz.

Nemcsak az otthon, hanem a lépcsőház, a folyosó, az udvar és az utca is mintául szolgál a gyermeknek. Környezete szavait használja, annak nézeteit hirdeti, gesztusait ismétli, példáit követi. Nem ismerünk tiszta gyermeket - kisebb vagy nagyobb mértékben mindegyik bepiszkolódik.

Ó, milyen gyorsan szabadul ki, tisztul meg, ezt nem gyógyítani kell, elég lemosni; a gyermek szívesen segít, örül, hogy magára talált. Vágyakozva várta a füröszttést, mosolyog rád és önmagára.

Az ilyen kis árvákról szóló meséből vett naív győzelmet minden nevelő ünnepnek tartja; az ilyen esetek kapcsán a kritikátlan moralisták abban a hitben ringatják magukat, hogy mindez könnyen megy. A kontár élvezkedik bennük, a törekvő magának könyveli el a sikert, a brutális dühös, hogy nem mindig van így; némelyek mindenütt hasonló eredményeket akarnak, s növelik a meggyőzés adagját, mások a presszió adagját növelik.

A csak bemaszatólódott gyermekek mellett találkozunk sérült és sebesült gyermekekkel is; vannak olyan vágott sebek, amelyek nem hagynak heget, maguktól összefornak a tiszta kötés alatt. A tépett sebek gyógyulására tovább kell várni, ezek fájdalmas hegeket hagynak maguk után; nem szabad őket bántani. Az ótvarok, kelések több törődést és türelmet igényelnek.

A nép azt mondja: gyógyuló test; az ember szívesen hozzátenné: és lélek.

Mennyi apró horzsolás és fertőzés fordul elő az iskolában és kollégiumban, mennyi kísértés és tolakodó suttogás; s milyen röpké és ártatlan a hatás! Ne féljünk veszélyes járványoktól ott, ahol a kollégium légköre egészséges, ahol a levegő tele van ózonnal és fénnel!

Milyen bölcsen, lassan és csodásan zajlik a gyógyulási folyamat! Mennyi tiszteletreméltó titok rejlik a vérben, a testnedvekben és szövetekben! Hogy igyekszik minden megzavart funkció, minden megsérült szerv, hogy visszanyerje egyensúlyát, teljesítse feladatát! Mennyi csoda rejtőzik a növény és ember növekedésében, a szívben, agyban, lélegzésben! A legkisebb megindultság vagy erőfeszítés elég, és máris gyorsabban dobog a szív, szaporább a pulzus.

Ugyanilyen erő és kitartás jellemzi a gyermeki lelket is. Létezik morális egyensúly és lelkiismereti éberség. Nem igaz, hogy a gyermekek könnyen megfertőződnek.

Helyesen, bár sajnos, későn került be az iskolák programjába a pedagógia. A test harmóniájának ismerete nélkül nem lehet átitatódni a megjavulás misztériuma iránt érzett tisztelettel.

A hozzá nem értés egy kupacba hajítja a mozgékony, ambiciózus, kritikus gyermekeket, minden kényelmetlen, de egészséges és tiszta gyermeket - a neheztelő, durcás, bizalmatlan gyerekek mellett - a piszkosakkal, megkísértettekkel, könnyelműekkel, rossz mintákat szívesen követőkkel. Az éretlen, nemtörődöm, felszínes tekintet összekeveri, összetéveszti őket a kevés vétkessel, a rossz tulajdonságokkal terhelt gyerekekkel. Mi, felnőttek nemcsak ártalmatlanná tudtuk tenni a sors mostohagyermekait, de ügyesen ki is használjuk a kitagadottak munkáját.

A velük együttélésre kényszerített egészséges gyerekek duplán szenvednek: bántják is őket, kihágásokba is belerángatják őket. És mi könnyelműen nem az egész közösséget vádoljuk-e, nem háritunk-e rájuk kollektív felelősséget?

„Tessék, ilyenek ezek, ilyesmire képesek”.

Talán ez a legrosszabb sérelem.

A részegeskedés, erőszak, örület öröksége. A kihágások nem külső hangok visszhangjai, hanem belső parancsra történik. Sötét az a pillanat, amikor a gyermek megérti, hogy ő más, hogy sajnós, ez a helyzet, hogy ő nyomorék; hogy ki fogják átkozni, hogy üldözni fogják. Megszületnek az első elhatározások, hogy harcolni fog azzal az erővel, amelyik a rossz tetteket diktálja. Amit mások ingyen kaptak, olyan könnyen, ami másokban mindennapi és jelentéktelen - a lelki egyensúly fényes napjai - azt ő jutalomként kapja véres erőfeszítése miatt. Segítséget keres; ha megbízik - tolkodóan kér, követel: „mentsetek meg!”. Elárulta titkát meg akar javulni, egyszor s mindenkorra, azonnal, első lendületében.

S mi ahelyett, hogy óvatosan fékezni a könnyelmű lendületet, késleltetnénk a javulással kapcsolatos elhatározást, ügyetlenül bátorítjuk és siettetjük a gyermeket. Szeretne kiszabadulni, mi igyekszünk őt lépre csalni, szeretne kiszabadulni, mi csalárd módon csapdát állítunk. Amikor nyíltak és őszinték akarnak lenni, mi csak titkolózni tanítjuk őket. Egy egész, hibátlan, hosszú napot adnak nekünk, mi egyetlen rossz pillanatért ellökjük őket. Hát érdemes?

Naponta bevizelt, most ritkábban történik meg vele, javult a helyzet, most megint - nem számít. Hosszabb szünetek az epilepsziás rohamok között. Ritkábban köhög, csökkent a láza a tébécésnek. Még talán nem javult az állapota, de nem is romlott. És ezt az orvos a gyógyítás javára írja. Itt semmit nem lehet kicsikarni vagy kikényszeríteni.

Kétségbeesetten, lázadóva, a behódoló, az erény után áhítozó csőcselékkel szemben táplált lenézéssel állnak ezek a gyerekek a nevelő előtt; talán egy utolsó szentséget őriznek már csak: utálják a képmutatást. Ezeket akarjuk mi leteríteni, megkínózni. Véres gyilkosságra adjuk a fejüket! Éhezéssel és kínzással ártalmatlanná tesszük őket - és brutálisan letörjük, no nem a lázadást, hanem annak nyíltságát, meggondolatlanul fehér izzásig hevítjük a ravaszság és képmutatás gyűlöletét.

Nem mondanak le a bosszú programjáról, csak elodázzák, várják a megfelelő pillanatot. Ha hisznek a jóban, a legnagyobb titokban elrejtik ilyen irányú vágyaikat.

- Minek hagyjátok, hogy megszülessek, kívántam én magamnak ezt a kutya életet?

A legmagasabb beavatottsághoz, a legnehezebb megvilágosodáshoz nyúlok. A kihágások, kilengések ellen elég a türelem, a jóindulatú megértés; a kilengőknek szeretetre van szükségük. Az ő dühös lázadásuk igazságos. Sajnálni kell a könnyű erényt, szövetkezni kell a magányos, kiátkozott vétekekkel. Mikor kap, ha nem most, mosolyvirágot?

A javító-nevelő intézetekben még inkvizíció, középkori kínzás dívik, szolidáris konokság és bosszúvágás a bántásokért. Hát nem látjátok, hogy a legjobb gyerekek sajnálják azokat a legrosszabbakat: mit ártottak azok?

Az alázatos orvos nemrég még szolgálatkészen édes szirupokat és keserű mixtúrákat adott a betegnek; kötözte a lázas beteget, eret vágott, koplaltatott a temető komor előszobáiban. Kedvezett a gazdagoknak, rideg volt a szegényekkel.

Mígnem követelni kezdett - és kapott.

Az orvos a gyerekeknek teret és napfényt szerzett úgy, ahogyan - szegényünkre - a tábornok⁴⁷ adott a gyermeknek mozgást, vidám kalandot, önkéntes szolgálat adta örömet, a becsületet élet választásának lehetőségét a csillagos ég alatt lángoló tábornok melletti beszélgetés során.

---

⁴⁷ A szerző minden bizonnyal a cserkészmozgalom alapítójára, Baden-Powell tábornokra utal.

Mi a szerepe, feladata a mi nevelőinknek?

Felügyel a falakra és bútorokra, az udvar csöndjére, a fülek és a padló tisztaságára; őrzi a csordát, tilosba ne menjen; ne zavarja a felnőtteket munkájukban és vidám üdülésükben; elnyűtt nadrágok és cipők kulcsára, fukar sáfára a kásának. A felnőtt privilégium őre és a szakszerűtlen szeszély lomha végrehajtója.

Aggályok és figyelmeztetések szatócsboltja, morális ócskaságok piaci standja, denaturált tudás italmérése, olyan tudásé, amely elbátortalanít, összezavar és elaltat ahelyett, hogy föl-rázna, élénkítene és örömet szerezne. Mi, az olcsó erény ügynökei kényszerítsük a gyereket tisztességre és alázatra, miközben a felnőttek szívét akarjuk megindítani, az ő meleg meghatódottságukat akarjuk csiklandozni? A világért sem építünk megbízható jövőt, hazudunk és elhallgatjuk, hogy a gyerekek sokan vannak, ők az akarat, az erő és a törvény.

Az orvos kitépte a gyermeket a halál karmaiból, a nevelők feladata hogy élni engedjék, jogot szerezzenek neki ahhoz, hogy gyerek legyen.

A kutatók kijelentették, hogy a felnőtt embert érdekek, a gyerekeket ösztönök irányítják, a felnőtt logikusan gondolkodik, a gyermeket elragadja csalóka képzelete; a felnőttnek jelleme, megállapodott erkölcsi arculata van, a gyermek ösztöneinek és kívánságainak káoszában vergődik. A gyermeket nem úgy vizsgálják, mint egy másmilyen, hanem mint egy alacsonyabb rendű, gyengébb, szegényebb pszichikai szervezetet. Mintha a felnőttek mind tanult professzorok volnának!

Hát a felnőttek zagyvasága, a nézetek és meggyőződések avittsága, a nyájszellem, az előítéletek és megszokások, az apák és anyák könnyelmű tettei, a felnőttek tetőtől talpig felelőtlen élete? Nemtörődömség, restség, ostoba makacsság, meggondolatlanság, felnőtt dőreségek, örületek, részeges hóbortok.

És gyermeki komolyság, megfontoltság, kiegyensúlyozottság, megbízható kötelességtudat, életkornak megfelelő tapasztalat; igazságos ítéletek és értékelések tőkéje, tapintatos tartózkodás a kívánságok terén, finom megérzések, a méltányosság tévedhetetlen megérzése.

Vajon mindenki nyer-e, aki gyermekkel sakkozik?

Követeljünk tiszteletet a fényes szemeknek, sima halántéknak, az ifjú erőfeszítésnek és bizakodásnak! Mennyivel tiszteletreméltóbb a fáradt tekintet, a ráncos homlok, az érdes ősz haj, a hajlotthátú lemondás?

És napkelte és napnyugta. Ugyanúgy reggeli és esti ima. Be- és kilégzés, a szív összehúzódása és elernyedése.

A katona, amikor a harcba indul és amikor porlepetten visszaér.

Növekszik egy új nemzedék, egy új hullám van emelkedőben. Jönnek hibáikkal és erényeikkel; teremtsétek meg a feltételeket, hogy jobbakká nőjenek föl! Nem nyerünk pert beteg örökség koporsója ellen, hiába mondjuk a búzavirágnak, hogy gabona legyen.

Nem vagyunk csodatévők - nem akarunk sarlatánok lenni. Lemondunk a tökéletes gyermek csalóka ábrándképéről.

Követeljük: szüntessétek meg az éhezést, fázást, nyirkosságot, levegőtleniséget, zsúfoltságot, túlnépesedést!

Ti nemzitek a beteg és gyöngye gyerekeket, ti teremtitek meg a lázadás és fertőzés körülményeit: a ti könnyelműségtek, esztelenségtek és rendezetlenségtek.

Figyelem: a mai élet terméke az erős, brutális ember - a homo rapax; ő diktálja a cselekvési módokat. A gyengék iránti engedékenysége hazugság, és hazugság az idősök iránti tisztelete, a nők emancipációjának elismerése és a gyerekek iránti jóindulata. Hontalanul bolyong itt a Hamupipőke-érzelem. Pedig éppen a gyermekek az érzelmek fejedelmei; költők és gondolkodók.

Tiszteletet, ha ugyan nem alázatot, a fehér, világos, szeplőtelen, szent gyermekornak!

Fordította: Szenyán Erzsébet

Janusz Korczak: A gyermek joga a tiszteletre

(Iskolapolgár Alapítvány - Állampolgári tanulmányok Központja, Budapest, 1995.) 21-26. o.

UNICEF - GYERMEKJOGI EGYEZMÉNY

(1989)

Minden gyermeknek joga van:

1. fajra, színre, nemre, vallásra, származásra való tekintet nélkül, az egyenlőségre;
2. egészséges szellemi, testi és lelki fejlődése érdekében a különleges védelemre;
3. ahhoz, hogy családban nőjön fel és ne válasszák el a szüleitől. Ha a gyermek érdeke mégis ezt kívánná, joga van kapcsolatot tartani mindkét szülővel.
4. a megfelelő táplálkozásra, egészségügyi ellátásra és ahhoz, hogy fedél legyen a feje felett;
5. a különleges gondoskodásra, amennyiben fogyatékos;
6. a szeretethez, megértéshez és védelemhez;
7. az ingyenes oktatásra, játékra és pihenésre;
8. arra, hogy katasztrófa esetén az elsők között kaphasson segítséget;
9. az elhanyagolással, kegyetlenséggel és kizsákmányolással szembeni védelemre;
10. arra, hogy hátrányos megkülönböztetéstől mentesen, szeretetben, békében és a tolerancia szellemében nevelkedjen.

UNICEF propagandaanyag
(Budapest, 1994.)

-&-